

ХЕМУС

1997/1

Списание за обществен живот и култура

Лъв с крилца на пеперуда

Когато гледам картините на Росен Русев, в мислите ми нахлува стихът на Лъоринц Сабо „Сънят на Чуанг Ци“, в което учителят разсъждава той ли е сънувал пеперудата или пеперудата е сънувала него?

Така и картините на Росен се сливат със създателя си, който с фини въздушни оттенъци, с пеперуденокрил линии одухотворява своите, тласкащи ни към размисъл, понякога мъчителни, друг път смущаващи, не-успели-да-отлитнат, а когато все пак успеят - упорито връщащи се, въпроси за човешкото битие, за обтегнатите до взрив страсти, за смисъла или за безсмислието на потиснати от забраните на мним свян желаниа.

Във виденията на Росен трепкат не само крилца на пеперуди, търсеци загадката на крехките съмнения. Пред очите ни, с почти дионисиевско опиянение, художникът се потапя в зловещата мистика и се единява с нея, настройва ни за размишление и току ни подтиква натам, накъдето го тласкат душата и духът на творец: отново да осмислим терзанията си, да превърнем във факт мигновените си разочарования, със същностни изводи да рамкираме знаковите послания на картините, да търсим надхвърлящия ежедневиеото смисъл, който художникът търси опипом в полумрака на непостижимото си начинание.

Известно е, че мъдростта се таи в търсенето на мъдрост, ала нека останем при търсенето - внушава-пита картината, съвкупността от мотиви, разхубавеното или подиграно със самоизтезаващ се присмех, приетото за действителност, ала докосващо само границите на действителността търсене на петата посока – петата посока, която извежда към обогатения със сърцето разум. Така се опитвам да обобщя в себе си досегашното му творчество, което илюстрира не само горчивите мятания на личността. То има и обществени послания и тях можем да прозрем, когато анализираме не отделна картина или материалът от една изложба, а се осмелим да обединим посланията на Росен от десетилетия. Тогава навярно ще видим с какво доверие се отнася към човека и как вярва, че усъвършенствуването на човека може да се изплъзне от мрежата на порочността, ако корените на човешкия ствол са равни на клона, ако видимото ни „аз“ е в съзвучие със скритото, ако неотменно изискване за това е собственото ни само-посвещаване, само-изпитание по пътя, водещ към петата посока.

Това е път, за който знаем единствено откъде тръгва и къде трябва да ни изведе. Останалото е сумрак. Затова е напразно да се опитваме да пхнем в калъп изкуството на Росен. Роден е в зодиака на лъва, и петдесетгодишен е невъзможно да го водиш на каш, него, лъвът с крилца на пеперуда. Ала да поразсъждаваме за него е поучително: древни традиции на Балкана се преплитат с най-модерни сюрреалистични веяния и докато из гърлото на лъва гърмят проклетия, крилцата на пеперудата шепнат молитва.

Тук и сега, Росен се отказва от мисловния центризм на нагласата си, сплита скромна част от своите въпроси без отговор, сбивайки ги в неразделимата космичност на картината и не се стряска, когато забележи, че и тя ще се пръсне всеки миг, ще се пръсне в безизходна безпътица, далеч от съня на пеперудените крилца. Посвещава в тези си преживявания непосветения, зрителя, по-скоро виждащия, който с въздишка шепне думите на поета:

*„... днес, струва ми се, вече зная...
че всичко образ е и стих,
че пеперудата сънува Чуанг Ци,
той нея, а аз троица ни...“*

Съдържание

Владимир Калоянов: Една далечна конница . . .	3
Поглед към корена: Интервю . . .	4
Мила Васов: Стихотворения . . .	8
Иван Николов: Стихотворения . . .	9
Детко Петров: Къща с балкон . . .	10
Зденка Тодорова: Ето ни, Господи . . .	12
Тошо Дончев: Малцинствено битие, малцинствена литература . . .	14
Светла Къосева: Стихотворения . . .	17
Георги Марковски: Огън в камината . . .	19
Светослав Стойчев: Триптих за несъществуващото . . .	20
Александър Миланов: Като птицата Феникс . . .	22
Мишо Хаджийски: Баба Пена от Орманджи . . .	26
Иван Мавроди: Безкрайно ви обичам . . .	29
Петър Бурлак-Вълканов: Стихотворения . . .	30
Нико Стоянов: Стихотворения . . .	31
Тодор Стоянов: Щурче . . .	32
Георги Барбаров: Стихотворения . . .	33
Владимир Калоянов: Мъртва вода . . .	37
Щъркел . . .	38
Двубой . . .	38
Васка . . .	39
Светла Къосева: На гости при българи . . .	40
Емил Миланов: Забравените българи . . .	44
Сава Сивриев: Житията на българите . . .	47

Графиките в броя са от Росен Русев.

Издание на Дружеството на българите в Унгария
Отговорен издател: Георги Иринков
Списание се издава с материалната подкрепа на Фондация „За националните и етнически малцинства в Унгария“

Председател на редакционната колегия: Тошо Дончев
Редакционна колегия:
Светла Къосева - отговорен редактор
Адриана Петкова, Дьорд Сонди, Петър Петров, Райна Симеонова, Росица Пенкова,
Сава Сивриев, Светослав Стойчев
Секретар на редакцията: Моника Тютюнкoва
Оформление: Юдит Калои
Корица: Росен Русев
Адрес на редакцията: 1097 Будапеща, ул. „Вагохид“ №62. Тел.: 216-1621
Цена на броя: 120 форинта. Годишен абонамент: 400 форинта
ISSN 1216-2590

g2'
®

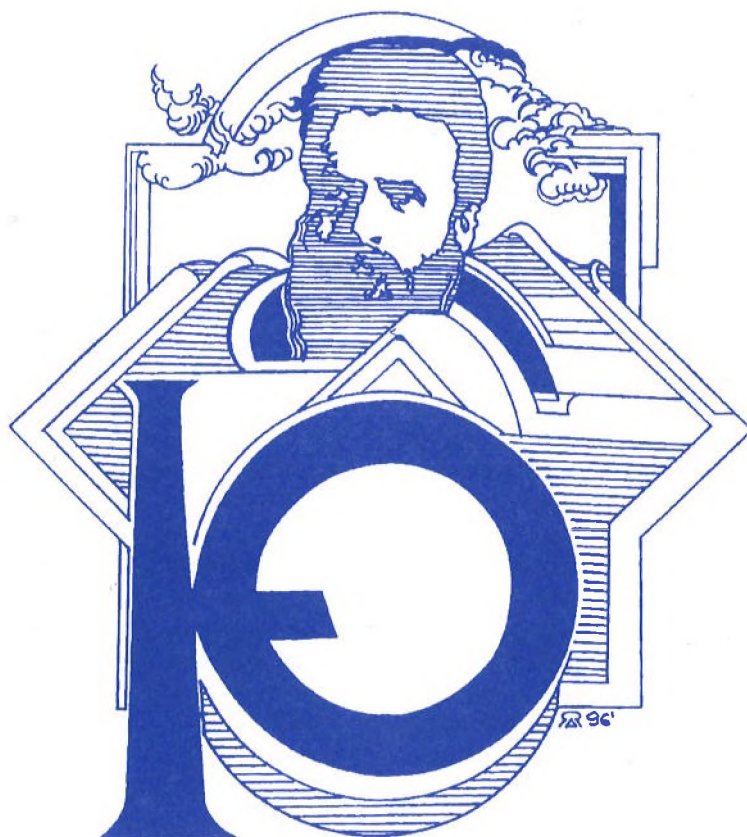
ВЛАДИМИР КАЛОЯНОВ

***

Една далечна конница - луд вятър
е мойта песен предопределила,
препуска под небето - хански шатър -
и дава ѝ самият Тангра сила.

Щом трябва, във водите сини плуват
конете като риби сред прибоя,
но обетована земя жадуват
и искат да намерят пристан своя.

Сред шумна пяна мятат потни гриви
и с вятъра немирника се мият.
Достигнали до пристана, щастливи
насред полето необятно цвият.

През месец ноември 1996 г. гост на сп. „Хемус“ бе професор доктор Симеон Янев, директор на Националния съвет по българистика към Министерството на образованието, науката и технологиите. Той се срещна с редакционната колегия на списанието и с българската общественост в Будапеща, както и с представители на унгарската наука и култура.

Проф. д-р Симеон Янев е преподавател по история на литературата в Софийския университет „Климент Охридски“. Той е член на Съюза на българските писатели и автор на 18 книги из областта на белетристиката, литературната история, литературната теория, литературата за деца. По-известни са пародийният роман в две части „Биографии на писатели, генерали и трети лица“ (1986), изследванията „Пародийното в литературата“ (1989) и „Тенденции в съвременна-

Хемус: Проф. Янев, бихте ли запознали читателите на сп. Хемус със задачите на института, който вие ръководите.

проф. д-р Симеон Янев: Националният съвет по българистика към Министерството на образованието, науката и технологиите е продължение на закрития през 1992 г. институт. Сътрудниците на центъра имат за задача да възстановят и поддържат връзките ни с известни българисти от други страни, да подготвят една информационна банка. Тази банка ще съдържа сведения за българистичните проблеми, с които се занимават учените по света, какво са публикували те, какво възнамеряват да публикуват. Ние можем да им помогнем с литература, с библиографии по проблеми, които те заявяват и, според възможностите си, да осигурим специализации или поне да облекчим престоя им в България. Съвсем скоро главният отдел на центъра ще се легитимира с едно издание от типа „Кой кой е?“, което ще включва не по-малко от 500 имена на българисти от чужбина. Това ще бъде първото подобно издание в България. Издателско-проучвателският отдел се занимава с издания на българистична тематика, които могат да ни донесат и някакъв доход. Това досега не е правено, ще се опитаме да го осъществим за първи път. Целта ни е, в рамките на крайнооскъдните средства, с които разполагаме, да

та проза“. На успех и популярност се радват неговите антологии: „Антология на българската поезия“ в два тома, „Антология на българската пародия от първата половина на века“, „Антология на българския анималистичен разказ“ – преведена на немски и руски език, „Антология на поезията за деца“.

Сред предстоящите му планове е издаването на антология на български текстове, писани зад граница. Професор д-р Симеон Янев се вълнува от въпроса за характерологията на българина, на него са посветени есеистичните му книги „Български характери“ и „Корени“, и двете претърпели по две издания.

Опит да се направи характеристика на съвременния българин бе и срещата разговор на тема „България на кръстопът“ в Българския културен дом.

Опит да се направи характеристика на съвременния българин бе и срещата разговор на тема „България на кръстопът“ в Българския културен дом.

подпомогнем българисти от чужбина, написали книги, които не могат да издадат в собствените си страни, а които са важни за българистиката. Друг отдел се грижи за снабдяване на онези, които се интересуват от българистична тематика – не непременно безплатно, но възможно най-евтино – със съответната литература. Центърът работи с опростена структура и се надявам, че ако тази структура се окаже ефективна няма да се наложи разширяване.

Х.: Неотдавна в Будапеща бе създаден Институт за изследвания на българите в Унгария. Виждате ли възможности за сътрудничество между двата института?

С. Я.: Не само че виждам такава възможност, но се надявам, при първата ни среща, която сме договорили – през април 1997 г., при представянето на сп. Хемус в България – вече да започнем да осъществяваме това сътрудничество. Институтът в Будапеща е, ако не първият, то един от редките случаи да се създава и поддържа българистиката не в самата България, а от българистите извън страната, от Унгария. Надявам се, че това ще бъде един много добър опит.

Х.: Вие имате трайни интереси към проблемите на българите в чужбина. Какво ви насочи към тях?

С. Я.: Самият характер на българистиката.

Поглед към корена

Българистиката не може да се затвори в границите на България. Към българистиката принадлежи и цялото научно и художествено творчество на българите, които не живеят в България. Не мога да датирам, кога се е създал този интерес у мен. Моята специалност съвсем естествено поражда интерес към създаденото в областта на българистиката от българи и небългари в други страни.

Х.: Вие следите и творчеството на български поети и писатели в българските общности извън границите на родината.

С. Я.: Аз се опитвам да правя това. Много е трудно и нямам предшественик. Опити е имало, ала те са частични: някой се е занимавал с поетите от Бесарабия, друг е събирал стихове от Западните покрайнини, трети има колекция от стихове, създадени в Канада, Австралия, САЩ и т. н. Но никой досега не може да каже, че има точна информация и може компетентно да разиска създаденото от българите в чужбина художествено творчество. Първата стъпка, която би трябвало да направим, това е да създадем една поетична антология. Поезия, защото тя най-много се пише, тя е най-податлива на подобен отбор. Този антологичен сборник по-нататък трябва да се обновява, да се правят нови варианти. В никакъв случай не бива да живеем с представата, че най-ценното или единствено важното в българската литература се създава в самата България. Част неотделима от българското художествено наследство е всичко онова, което се създава по света, и тук става дума не само за поезия, а за художественото творчество на български език. Това е една девствена земя, нещо върху което малко е работено, малко се знае и аз знам, че сам не мога да постигна много, но се опитвам за следващата година да събера информация за една бъдеща (неуточнена, далечна) антология на българската поезия, създавана зад граница. Дано.

Х.: Въпреки трудностите, с които се срещате, можете ли да откриете някои общи теми, тенденции в развитието на българската литература в чужбина. Възможно ли е това?

С. Я.: Едно мога да кажа със сигурност. В това, което съм прочел досега от автори, които пишат на български в чужбина, има един заряд от чувства на носталгия към родината, в който се крие патриотизъм, а това е един от най-дълбоките белези на самата българска поезия и литература. Мисля дори, че това е характерно не само за българския народ, а въобще за малките народи. Четох една панорама на унгарската литература, съставена от Йонка Найденова, и се учудих, че в подбраните там текстове най-ярката, най-значимата тема е темата Унгария. Така че темата България естествено е най-по-

стоянната и най-вълнуващата. Разбира се другата тема това е общочовешкото: любовта, проблемите на живота, на екзистенцията. Тази поезия в никакъв случай не е по-бедна, но тя е особено чувствителна на темата родина, защото това е един друг поглед към корена, който трудно може да се получи в самата родина. Това мисля и не знам още какво би излязло, когато човек навлезе достатъчно дълбоко в тази поезия.

Х.: Бихте ли ни запознали с някои конкретни явления на литературата на български език зад граница?

С. Я.: Мога да кажа малко повече неща само за Бесарабия, където бях и където успях да събера, макар и не съвсем пълен, сноп от стихосбирки. Там действително има много таланти хора, някои от които, вероятно поради таланта си, избраха да живеят в България. Например една поетеса от Бесарабия, Татяна Танасова, която пише чудесни стихове. Познавам още няколко поети, издали по една-две стихосбирки, които предпочитат да живеят в България. Не знам дали това е най-добрата тенденция за българската поезия, създавана зад граница, но е нещо реално. И всъщност защо да бъде лошо: щом човек съзрее и почувства, че е част от нашата поезия и литература, да потърси прякото си присъствие в родината. В Македония, която от 50 години се отродява от родината и в която се създаде една теза за друга нация, за друг език, което всъщност е политическа нация и политически език, има много интересни явления в областта на публицистиката, на романистиката. Тамошните творци се опитват да възстановят моста между Македония и България, да дадат обяснение за различието, което вече съществува. Например един от тия публицисти, който се казва Младен Сърбиновски, е издал книга, излязла в Скопие, за която може да се каже, че не робува на политическите догми, която се придържа към единението на българската култура. Той лансира една изключително интересна теза за различието в езика и разглежда македонския език, по подобие на Гърция, като „димотики“, простонародна форма на българския език, а българския език разглежда като „катаревуса“, т. е. книжовна и висока норма на същия език. И това е много плодотворно, защото сближава разсечените корени и дава една перспектива, която не налага фалшифициране на развоя в миналото. Аз съм обнадежден от това, което става, от свободата, с която хората разсъждават, от желанието им да зачетат промените, които са настъпили през десетилетията и от друга страна да потърсят отново единението на културата. Защото сред варварствата, които Европа познава през XX век, най-тежкото е разсичането на

културата. Разсичането на народите е нещо обикновено в историята, има народи, които живеят в две, в три държави и изглежда това ще продължи. Но подмяната на културата, разсичането, забравянето на същинския корен, това никъде не е ставало освен на Балканите и най-конкретно между България и Македония. Мисля, че връщането и търсенето на единението е цивилизован акт. Няма писател и няма поет, който да не търси една по-широка аудитория, никой не е заинтересован да стеснява своята аудитория. Това е един естествен стремеж и поради тая, чисто прагматична причина и поради факта, че в противен случай целият дебат върху културата се фалшифицира и остава страхът, че ще дойде поколение, което ще разчете този фалшификат.

Х.: България полага много усилия, осигурява средства и възможности българите от чужбина, от традиционните общности да могат системно да усвояват съвременния български език. Аз самата бях в Молдова, бях в Банат и видях, че има училища, има и резултати. Българското училище в Будапеща има вече 80 годишна история. Мислите ли, че това оказва някакво въздействие върху литературните процеси?

С. Я.: Несъмнено. Културата започва с училището. Поезията отдавна не е фолклор. Поезията е лично дело и следователно е въпрос на грамотност, на достъп до информация и на възможност с един вече изгладен, усъвършенстван език да се изкажат най-фините човешки настроения. Така че това непременно ще окаже влияние и въздействие, защото дава възможност на хора, които са говорили диалект, да овладеят и книжовната норма, в рамките на която тяхната поезия може да има единствено стойност.

Х.: А очаквате ли и прозаични произведения?

С. Я.: В големите общности – да. Да кажем в Украйна и в Молдова, където живеят стотици хиляди българи. Вече са създадени в Македония, където има цяла една литература на другата книжовна норма, на нормата „димотики“, както я нарича Сърбиновски, на простонародния български език. Ние трябва да я приемем като част от нашата култура, да я приемем като интересна в различието си. Художественото творчество, за разлика от науката, не изисква огромни инвестиции, лаборатории, институти и т. н., то е въпрос на талант и на лични усилия и заради това се надявам, че дори когато родината, прамайката е в криза, дори точно тогава, ще се създадат значими текстове и извън нея.

Х.: Нека да се върнем малко в България. Вие имате изследвания върху българския характер. Има ли такъв български характер и кои са не-

говите черти? Може ли да се отговори на такъв въпрос?

С. Я.: Разбира се, в литературата съществува огромен дял от текстове върху националния характер и националните обичаи, всичко онова, което се означава като народопсихология или етнопсихология. Аз не съм абсолютно сигурен, че това е наука, мисля по-скоро, че то е по-близо до литературата, която е творчество, отколкото до психологията, която е наука; мисля, че така както човешкият характер се променя в хода на един човешки живот, така се изменя и поведението на нациите, на народите през вековете и затова не мога да кажа, че има някакъв стандартен български характер. Навярно не би било съвсем рисковано, ако успеем да извлечем няколко белега на българското, които са еднакво валидни и в XIX, и в XX век, а вероятно ще бъдат и по-нататък. Аз обаче намирам стойността на заниманията с етнопсихология по-скоро в това, че в определен исторически момент е възможно да се фиксират белези чрез масовото поведение или чрез отделни личности, които са еманация на българското. Аз съм правил такива опити само върху историческа основа. Един от най-големите, чисто български феномен в историята ни е Априлското въстание. Опитал съм се в няколко книги да извлека българското за онова време. Нямам никакви претенции, никакви основания да твърдя, че те са продължени във времето. В книгата си „Български характери“ разглеждам представителни за онова време хора и се надявам, че казвам чрез тях нещо за българския народ през този върховен в историята му момент. Ако нещо от казаното там има валидност за по-късни години, това би било добре, но в никакъв случай не смятам, че етнохарактерът е непроменим и че е възможно той да остане вкаменен в едно пано и може да ни даде рецепта, чрез която да разчитаме българското, или унгарското или което и да е друго. Може би най-ценното в етнохарактера е способността му да се променя във времето.

Х.: И гледайки с око на специалист как видяхте българите в Унгария?

С. Я.: За два-три дни е много рисковано да казвам, че съм видял същественото, но мога да споделя това, което ми е направило впечатление. Тук виждам енергични хора, хора, които не приемат това, за което и ние в България знаем, че е лошо, но като че ли сме свикнали с него. На срещата с българската общност прозвуча много болка за езика, за шаблонизацията и жаргонизацията на езика, която вече, за съжаление, у нас не тревожи почти никого. Срещата се превърна в среща-разговор, а не монолог, много въпроси разбуниха духовете. Тази енергичност ме кара да мисля, че тук е запазен един дух и една

мисъл за родината, нашата обща родина, който можем да разглеждаме като резерват, от който да почерпим по време на криза.

Х.: Имаште възможност за тези няколко дни да се срещнете с редакционната колегия на сп. „Хемус“, да се запознаете с някои от издадените броеве. Какви впечатления остави то у вас?

С. Я.: Това беше една много радостна изненада за мен, понеже не бях виждал списанието. То ми беше подарено в един късен следобед и доколкото можах го изчетох в рамките на една нощ и съм много приятно изненадан от вкуса, с който се списва, от сериозните текстове, които

го съставят, от художественото му оформление, което е направо празнично и най-после от перспективата, която чух да се задава на това списание – да стане списание за художествено творчество на българските общности в Централна Европа. Това би било нещо уникално и неговата литературна тежест и значение ще се удесеторят, не само защото ще обхване един много по-голям регион, а и защото избора на стихове, художествени и публицистични текстове ще стане много по-широк. Те ще увеличат и тежестта му в българската култура.

Интервюто взе Светла Кьосева

МИЛА ВАСОВ

Дилема

Мига е благоприятен:
изпиши своите въпроси във въздуха -
критикът ще дойде по тях
и със десет брави да са заключени.

Само някой ще слезе в бунара
за да измери дълбочината му.

Дилемата,
на кой език съм писал,
а на кой мълчал,
ще бъде вечна.

Чакане, светлината

Чакам и наблюдавам:
аз съм домашното животно -
вятър, вода, огън.

През целия си живот ще летя
по бялото пространство на хартията.
Вечерта ще чакам като змия да съблечеш
копринената си риза
и да не бъдеш отровна.

Ако ме докоснеш,
ако те докосна,
ако ме запиташ
ще ти кажа
защо съм с теб:

защото търся светлина.

ИВАН НИКОЛОВ

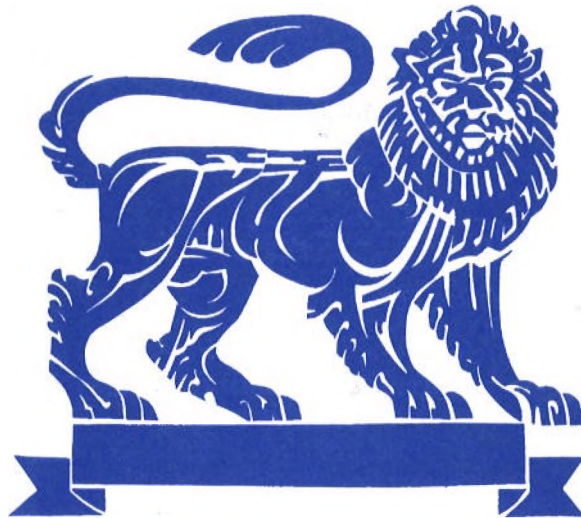
Тишината на страха

От майка ми
ме разделя само една крачка,
която значи смърт.
Аз всеки ден я виждам,
но не смея да я прегърна...

Ничии хора

Забравен народ
от забравена земя,
запомни забравянето
на забравящата
държава.

Забравящата държава
ще запомни цената
на забравянето
на народа
от забравената земя.

Иван Николов е роден през 1959 г. в разсеченото от Ньойската граница българско село Ресен, Босилеградско. Учил е в Босилеград, Ниш и Белград. От детска възраст пише стихове на родния език. Живее в родното си село Ресен.

Знае се, където престане да се вие дим над покрива, където секне хорската реч, мазилката по стените ще започне да се лющи, а покривът около кумина ще потъмнява и ще пропада...

Като шетам бавно и унесено лете из село, аз се спирам пред много такива къщи, както се спира пред мъртви приятели.

По някои от тях още личат домашните номера, изписани с блажна боя. Някога, веднага след войната, от нейде дойде модата да се номерират къщите. В село да имаше най-много деветдесетина къщи и тези номера не бяха нужни никому, особено пък на пощенските раздавачи. Въпреки това, спомням си, ревностно се изписваха номера и подномера. Сякаш с това щеше да се подмлади селото. Сякаш се удряха празнични печати по зидовете и портичките.

И по-голямо удоволствие доставяше изписването на подномерата, отколкото на номерата. Да речем, имаше номер 25-А, а нямаше 25. Очевидно, туй с подномерата някой го бе видял някъде.

Сега номерата по тия къщи, дето не са изоставени, макар прашни и оцетени, крият животец в себе си, а номерата на къщите с изгаснали огнища са пропити със смърт и напомнят надгробни кръстове.

Пътъом спирам пред селските къщици и припалвам цигара.

Напускат хората селото. Напускат го и тези, които не са завършили никакво училище...

Спирам пред една, пред втора, пред трета... Спирам пред двадесетата запустяла къща. Двадесетата е на Радован. Ето го и балконът, обърнат към брястовете. И сега, както не веднъж, чувствам особеността на нейния случай. И когато съм далеч от селото, сред много посърнали къщи съзирам мислено и Радовановата – тази изоставена хубавица, тази странно излъгана невеста...

В края на войната и дълго след нея Радован

живя в Бурж, Франция. Един ден все пак се върна на село. Това негово завръщане, беше по залез, всичко миришеше на влажна, топла коситба, запомних като дете завинаги: остави своя куфар на земята, прехвърли шлифера си от едната на другата ръка, за да се здрависа първо с

Кръстьо воденичаря, а след това с другите няколко души пред кооперацията.

Решен изглежда да замени целия френски живот за родното Забърдие – може би защото във Франция бяха настъпили размирни години, – още същото лято,

в Долната махала, досами къщата, в която отрасна, той се захвана да строи нова къща.

Цяло лято се правеха тухли и се трупаха на високи камари. Хората идеха да видят как се работи, да поседят на хладинка край замесената кал. Впрочем, събираха се под брястовете, както винаги празнично се събират всякъде, където работят майстори и се случва нещо необикновено. А необикновено бе и туй, че Радован се трудеше с препасана престилка, сякаш замесва хляб. Той прави тухлите по френски начин, констатираше селото. Непрекъснато някой подпитваше изпотения Радован кое как се казва на френски език. Чудновати им се струваха тия чужди думи и бая им се звереха. Старият Кръстьо непрекъснато вдигаше длан до ухото си, да не би да пропусне нещо, може би най-важното.

През август бе запалена пещта под тухлите.

Докато въздухът над пещта блещукаше, а от дупките на ризата се вдигаше пара, Радован заедно с дървения материал иззад къщата докарваше още вар, за някакъв яхър... Плащаше добре, без циганин, за да не се помисли, че не е спечелил много по света през изминалите години.

На двадесетина крачки над брястовете се пръкна тази къща на Радован Французина. Прелестно издаде тя своя балкон към селото, към живота.

Тогава, Впрочем, наместо да се ожени, да

ДЕТКО ПЕТРОВ

Къща с балкон

Детко Петров е роден през 1936 г. в с. Протопопци, Западни покрайнини. Завършил е висшето си образование в Белград, след което живее и работи в Сараево. Умира през 1990 г. Сборникът „Ябълка край пътя“ е първата му книга, печатана на български език. Преди това е печатал разкази на родния си език в сп. „Мост“ и в „Братство“. Издал е няколко сборника с разкази на сърбо-хърватски език.

доведе млада стопанка на своя балкон, един пролетен ден Радован внезапно отново тръгна по света.

Незадоволено остана селското любопитство: що за яхър си беше наумил да строи...

А постъпи като всички други, които напускат своя дом: заключи къщата и даде ключовете на роднината Мануил.

Селото до тоя момент може би не е и чувало, че на света има страна Канада, а Радован сега отиваше чак в тази земя, през три морета, по-далеч дори и от Бурж.

Хората знаеха: който веднъж види света, вече не може да се свърти на село, но все пак бяха изненадани. Нима тоя млад човек се върна от Франция, само за да издигне къща, в която никой няма да живее? Пък и някакъв яхър беше запланувал...

Спомням си, в оня утринен час пред кооперацията Радован остави куфара си на земята, за да се здрависа с хората на раздяла. Изглежда не разбираше дали хората са се събрали случайно, чакайки да се отвори кооперацията, или заради него.

Ръкува се с всички, дори с децата.

Сякаш изпращаха някой свой, някой дете от-давна ги спохожда твърде рядко, жените хем се поусмихваха, хем изтриваха по някоя сълзица от очите си, ние децата пристъпвахме неловко, намирайки нещо срамно в такава раздяла, а мъжете се здрависваха сериозно, те винаги премълчават по нещо в такива минути.

Старият воденичар Кръстьо се беше обнадеждал повече от другите – младите отново ще почнат да вдигат къщи на село, както някога, но затова сега бе обзет от недоумение. С набрашнени бузи и уши, той гледаше втренчено Радован. И Радован като че ли се смути малко от тоя поглед. Иначе, то е ясно – сам вярваше, че ще

свие гнездо в Забърдието, че ще вдигне високо семейното знаме, опетнено в пианството от баща му, но междувремето не се получи както го мислеше.

А недоумението на Кръстьо воденичаря се превръщаше в тъга, когато се сбогуваше, ето, с още един човек от селото, който отиваше накрай света. Помисли си, впрочем, както много пъти преди: нещо прогонва хората ни от Забърдието...

Стана някакво объркване при ръкуването, та Радован повторно се сбогува със стария воденичар, сякаш тъкмо той представляваше това село, поради което Кръстьо леко се изчерви.

– Нима при такава добрина... – продума, мислейки за къщата, като се озърна наоколо, да намери подкрепа на думите си и в другите.

– Ето – усмихна се Радован.

– Да вложиш толкова труд и толкова пари...

Радован отпърво се озърташе, нещо чакаше, като че трябва да дойде още някой от селото, сетне трепна и побърза да свърши с раздялата пред кооперацията.

Той намота с носната си кърпа, без друго смачкана, дръжката на куфара, да не му се изпотява ръката, и тая безкрайна минута му се стори като очакване на присъда, след това някак вдървено забърза по пътя за града.

А хората пред кооперацията дълго още не можеха да дойдат на себе си от изненада: какво гони младите от село?...

Тъй Радован Французина повторно тръгна по света. А аз сега се спирам пред неговата къща, чиято хубост вече почва да потъмнява. Напразна излезе гиздосията на тази къща. Нима тя се появи със своя балкон само защото в един миг животът показа лъжлив знак? Или пък някаква друга сила прогонва хората от Забърдието?

ЗДЕНКА ТОДОРОВА

Ето ни, Господи

Ето ни най-сетне, след толкова празници
в душите си надничаемe страхливо
с прошарени коси от празни делници
ръцете си подаваме учтиво.

Да, ето ни с маскирани лица
на панихида идваме смълчани
да търсим отговор като деца
защо не сме от този свят разбрани!

Ето ни, Господи, под свода ти райски
желани, нежелани и завещани!
Кротко се молим - християнски
дано не сме пак някому обещани!

Зденка Тодорова е родена през 1960 г. в Цариброд, Югославия. Завършва българска филология в Белградския университет. Работила е като журналистка в редакцията на сп. „Мост“ (Ниш). Първата ѝ стихосбирка „Венчална рокля“ е издадена през 1994 г. в София.

Преди четвърт век получихме като сватбен подарък от кръстниците на жена ми една картина на Доброслав. Стори ми се символично, че на стената у дома, невидимо и зримо, присъства двоен образен свят: панонски пейзаж с българска четка. Малцина знаят, че роденият във Винага Лайош Доброслав, чудесният унгарски акварелист, е потомък на някогашни българи от Банат. През изминалите години неведнъж и продължително съм размишлявал по въпроса за двойната обвързаност, който от юношество ми непрекъснато ме е занимавал. Често се връщах към отдавнаш-

ния ми разговор с възрастния майстор на ретроспективната му изложба в музея „Ернст“ за взаимоотношността на произхода и емоционалния свят, на духовното наследство и изобразителния подход.

Множество въпроси, дори съмнения биха могли да възникнат при представяне на българските творци в Унгария. Дали това, че някой е от български произход и живее в Унгария е достатъчно основание, за да бъде включен в едно общо представяне? Въз основа на тези два оголени признака едва ли можем да говорим за самостоятелна духовна общност, ала не може да остане незабелязано, че дори в произведенията на художници, които са получили унгарско образование, навремени избуява славянска чувствителност, средимезноморски темперамент или конкретно български мотиви и образност. Убеден съм, че истинският творец е суверенна, своезаконна личност, която се подчинява единствено на своеобразните закони на изкуството и на собственото си аз и прекалено повърхностно и неубедително е обяснението и тълкуванието, че тайните на творбата могат да се извлекат от произхода на твореца и евентуални събития в житейския му път. Изкуството на твореца, истинската му ценност, се раждат не от двойната обвързаност, не са създадени от необичайния разрез на минало и настояще, защото без божията искра, в каквито и особени обстоятелства да попадне някой, от това не става творец. Ала в произведенията на творците ни обвързващата ги и в двете посоки близост е неотменима част

на творческата им кариера и светоглед, творецът избира дали да ѝ предаде по-сетивен или по-отвлечен израз.

Езиковото и културно оцеляване на което и да било малцинство е немислимо без собствена творческа интелигенция. Без думи, цветове и мелодии делниците ни посивяват, празненствата

сплотяват хората и общностите, ала лишен от естетичното празникът става куха веселба. Доказателство за жизнеността на българската общност е фактът, че има не малко художници, творци, които са обвързани не само от съзнанието за про-

ТОШО ДОНЧЕВ

***Малцинствено битие,
малцинствена
литература***

изхода си, а и чрез дейността си, с българското и тукашната общност. И все пак трябва да дам израз на съмненията си дали можем да говорим за българска литература, живопис, музикално или филмово изкуство в Унгария? Дали отделните житейни съдби са се вплели в органично цяло или единството се формира само в класифициращите изкуствени категории на литературния или културен историк? Дали групиранията по географската идентичност на месторождението или местоработата общност не е по неволя заплашена от регионализъм, от провинциализъм? Вярвам, че една малка общност може с излъчването си да формира духа на определена област, например светоусещането на живеещите в Дунантул, или в Трансилвания, или във Войводина творци видимо се различава от изобразителния подход на творци от други области. Ала вярвам преди всичко в инспириращата сила на мястото и обстоятелствата. Ценността на литературното произведение никога не се измерва с количеството на изобразяваното население. Достоверното и задълбочено изображение на един ограничен свят е ценност за цялото изкуство.

Когато говорим за литературата на националните малцинства в Унгария, наред с критерия за качество, наред с географската определеност, с право можем да запитаем: кого включваме в тази категория? Дали всички, които пишат на езика на едно от унгарските малцинства и живеят в Унгария, или само тези, които се считат за част от това малцинство, а може би и та-

кива поети и писатели, които пишат на унгарски език, ала не са от унгарска националност?

Като изходна точка и пример за онагледяване, при разсъжденията ми за националностите в Унгария и въобще за битието и литературата на едно национално малцинство, използвам унгарската литература. След 1918 г. понятието унгарска литература вече не съвпада с литературата на унгарски език, писана в Унгария, тъй като цялата унгарска литература по исторически и политически причини обгръща по-широк географски регион. През последните 50 години по политически, идеологически съображения изкуствените политически рамки бяха разпространени и върху литературата. Убеден съм, че въпреки съществуващите в момента политически, административни, стопански или от друго естество трудности, въпреки всичко, което спъва унгарско-унгарския духовен контакт, сред унгарската литературна общественост или сред литературните историци едва ли ще се намери някой да твърди, че изкуството на работещите в съседните страни писатели или творбите на останалите в емиграция на запад автори, не са органична част на единната унгарска литература. Ала смятам, че е обоснован и самостоятелният, от определена гледна точка, анализ. Объркването се получава, от това, че при описанието на някоя литературна група, някое литературно явление, се смесват политически, идеологически, социологически, езикови, културни, психологически и естетически гледни точки. Творящият на унгарски език писател, независимо в кой край на света живее, можем да отнесем към категорията литература на унгарски език. Виждаме, че в този случай литература на Унгария и литература, писана на унгарски език не съвпадат. Тук разликата не е само според местоживеенето, а става въпрос за социологическата определеност на едно литературно произведение, когато дадените творци живеят в различна действителност, имат друг опит. Унгарските писатели в Трансилвания или в Словакия, мога да изредя и други майстори на перото, излъчени из средата на унгарското население в останалите съседни страни, не са нито в езиково, нито в културно единство с литературата на националното мнозинство. Можем да говорим за словашка литература, или за литературата на Словакия, ала в последната не можем да обединим унгарската, словашката, украинската литература. Както и не може всъщност да се говори за швейцарска литература, а по-скоро за швейцарска немска, италианска, френска литература. По същия начин литературата, написана на езика на живеещите в Унгария малцинства не е част от понятието единна унгарска литература, макар че несъмнено има аналогии, произ-

тичащи от обществено-историческия опит, може да се проследи влиянието на унгарската литература, ала определяща е близостта между литературата на националното малцинство и литературата на родината-майка или между литературата на дадено национално малцинство, което живее на различни места в малцинствени общности.

По различна е ситуацията при англосаксонската или френскоезичната литература, които са обвързани от общността на езика. Различията, породени от държавните граници показват не само социологически, регионални отклонения, а са носители на културни елементи и традиции, чиито корени са далеч от европейската скала на ценностите. Един пишещ на френски африкански писател е свързан чрез езика и принадлежщата му култура към френския език, ала социологическата му определеност, не само на неговата личност, а проявяващата се в творчество духовна обвързаност, идентичност, го отделя от френските му колеги.

Мисля, че циганската литература в Унгария не може да бъде еднозначно квалифицирана, имам предвид онези писатели, които пишат само на унгарски език, ала анализирайки произведенията им от гледна точка на изобразената в тях действителност, културата, която са наследили и споделената идентичност, тези творби са носители на специфични белези. Теоретични, литературно-исторически, даже политически спорове могат да се водят по въпроса дали тази литература е част от единната унгарска или циганска литература, или е част едновременно и на двете, или пък с характерните си общи белези е част от единната човешка култура. Несъмнено при категоризацията на литературните произведения основния принцип все пак остава езикът, на който се е родила творбата. Естествено при литературните шедеври са важни естетическите категории, за човешката съкровищница въпросът от каква културна среда, от твореца на каква езикова общност произхождат, е второстепенен. Съществено ли е, питам, от гледна точка на художествената наслада, на моралната поука, представител на коя литература е Йосип Бродский? На руската, на еврейската или на американската? Не само нациите, а и писателите живеят в родния си език. Затова давам право на Йосип Бродский, когато развива своите, напипващи същността, философски размишления за езика. Ето какво твърди нобеловият лауреат, поета и есеиста: "... писателят често, когато иска да развие своята мисъл, внезапно се препъва в звуците, самозабравя се във фонетичния чувствен свят на словото, и това отвлича самото размишление в най-фантастична посока." Следва и заключението: "... източник

на потока на съзнанието не е самото съзнание, а словото, което преобразува съзнанието и го насочва в друго русло."

Литературата на банатските българи, живели в историческите граници на Унгария, и литературната традиция, към която се придържа днес българската общност в Унгария не могат да се свържат. Връзките на първите с прародината практически прекъсва още след преселването им, в края на XVII век, литературно-културният живот с център Будапеща още от самото начало и до наши дни е в тясна връзка с родните източници. Началото на самостоятелната в социологическо отношение българска литература в Унгария може да бъде отнесено към 1915 г., когато в Маджаро-български преглед излизат изследвания и художествени преводи. През изминалите осем десетилетия издаваните периодични и други издания (Пастирски зов, България, Юбилеен календар, Юбилеен вестник), както и сборникът „Антология на българските поети“, бележи наличието на българска литература, литературна критика и литературна история в Унгария. В началото на 40-те години Димо Бойклиев, преподавател в Университет Петер Пазман, съставя и редактира споменатия сборник. Чрез художествения превод на Дьорд Фалуди, направен въз основа на подсрочници, един направен с добър вкус подбор от творби на класически и съвременни български поети стига до интересуващата се образована публика, която се докосва до ценностите на българската литература. В по-тесния смисъл на думата за истинско културно средище на духа можем да говорим едва от 1992 г., когато започва да излиза в четири броя годишно двуезичното списание за култура и литература „Хемус“. Това издание е едновременно форум както за всички творци на българската култура, така и за българските автори в Унгария и за унгарските творци.

Чрез материалите, поместени по страниците на списанието, се популяризира дейността на една творческа общност. Тук бих споменал имената на графика Росен Русев, на художниците Миролюба Гендова, Миклош Маджаров, Карой Саренчев, скулпторите Антони Дончев, Огнян Кожухаров, творчеството на режисьорите Фридеш Мамчеров, Теодор Радевски, както и такива музиканти, композитори и изпълнители като Стефан Станков, Иван Станков, Александър Варо и Никола Паров, можем да продължим реда с фотографии и хореографи. Ала мисля, че тези жанрове, които са свързани с езика, с писаното слово са най-специфични за националността.

Сред българските творци в Унгария днес заслужават да бъдат споменати отделно Светла Кьосева и Светослав Стойчев. Стойчев и Кьосе-

ва си извоюват признание, публикувайки в литературните издания в България. Своеобразните си едноминутни разкази Стойчев публикува най-напред на унгарски език и едва втората си книга написва на родния език. Откровено казано между писателската им дейност и малцинственото им битие не може да се открие някаква подчертана връзка, стойността на творчеството им не произтича от тази ситуация. Очевидно, при Стойчев езиковият експеримент на придобития, т.е. на унгарския език, се приспособява към характера на езика и неволно ни напомня Ищван Йоркен. Ако избере за псевдоним унгарска фамилия, никой не би казал, че тук става въпрос за български автор. Поетесата би могла да направи своите високохудожествени преводи на поезията на Ласло Наги и в София. Вгълбеното лирическо аз на Кьосева и отчужденият свят Стойчев едва ли са отражение на осъзнато малцинствено битие. По-скоро вродената чувствителност и афинитет е срещнала потвърждение в житейския път, превъплъщавайки преживяване и натрупан опит в литература. Още не е родено онова произведение, което пресъздава света на българина в Унгария, или отразява светогледа на творец, произлязъл и социализирал се в тази общност. Научни или с претенции за научност публикации, исторически, етнографски и социологически трудове доказват, че начинът на мислене, светоусещането на българите в Унгария се различава от формациите на съзнанието както в прародината, така и в Унгария. Става въпрос за един странен, интересен и трудно уловим, летлив по природа и чезнец с течение на времето ценностен свят, останки от тези ценности, на една психологическа вкаменелост, която отразява нагласите на българина на границата на двата века и на прага на XXI век в Средна Европа. Художественото им пресъздаване би означавало съхраняване на ценностите, документиране на една епоха. Родят ли се такива произведения, по мое убеждение, едва тогава можем да говорим за българска художествена литература в Унгария, а не за творци от български произход, които живеят и работят в Унгария.

Мисля в случая за литературен регионализъм, както го е формулирал в изследването си „Граници на унгарската литература“ Чаба Д. Киш. А именно: „В смисъл, че задоволява своеобразните потребности на местната читателска публика. Формулира понятието за народностната група, отделната ѝ историческа памет, което е едновременно сведение, информация за съответната националност, предназначена за мнозинството отвъд и отсам граница.“

Пътуване

В непознатия град
Невидима
Сянката ми пресича
Средновековен площад
В далечината
На няколко века от мен
Две мадони
Пият течност със сламка
Младенци пищят в яслата
На колела
Самотна самка
Кръчмарката
Ми носи каничка кафе
Камбаната
Отброява на глас векове
Прекрасна безтегловност
(дали не е любов?)
Червените свещи на кандилата
Разреждат
Катедралния хлад
Далече съм
Далече
В идващата есен
До следващия град

Сегед, юли 1996

Къща

Бавно населвам новата си къща.
Със стракове и спомени.
Нареждам ги по лавиците.
Или ги скривам в някой ъгъл.
Докосвам всяка вещь
и пренареждам шкафа.
Свиквам със звуците -
    със скърцането на вратата,
    с клоните на ореха,
        дращеци по покрива,
    с кълвача в ябълката,
    с химна на тревите;
с ежедневието на смъртта -
отронен плод, сребриста паяжина,
удавена във кофата пчела
и стона на дърветата сред бурята.

Населвам я със гласовете си.
Стени, варосани от нечия ръка
облепвам с думите... Удавническа тишина.
По пръстите тече вода от кладенец.

Името на Светослав Стойчев не е известно на българския читател. Днес – години подир рухването на Берлинската стена, която разделяше народите и подир издигането на Шенгенската стена, която още по ги разделя – това не само е възможно, но все по-често се случва: да станеш известен на някой друг народ преди да си станал известен на своя народ. Не, че се е случило кой знае какво, просто тази особеност продължава да ме занимава по инерция. Кой знае каквото е друго: появил се е Някой, който на свой ред ще се опита да ни откряне вратата към загадката, наречена Живот. Своята си врата. Макар че обикновено се случва така:

„(... пътувах към хиляди градове, вкопчан в сутрешни влакове, сънувах на хиляди чужди езика в чакалните на невзрачно сиви гари; – изповядва той в един от своите „Фрагменти в скоби“, – никъде не ме очакваха и навсякъде намирах някоя жена, която да ме приеме в дома си за една прекарана в мълчание нощ; не питаха откъде пристигам, гощаваха ме богато, после се отдавахме на зашеметяващата страст и никога не успях да разкажа как изглежда моят дом, на какво легло обичам да спя... но това време отмина и вече не пътувам никъде, понеже пристигна Ти да изтълкуваш сънищата ми и да се будим всяка сутрин от трясъка на заминаващите влакове.)”

Изминали са дни, месеци, дори години. Тълкувателката на сънищата отдавна е прокудила тълкувателя на Живота, Животът и Сънят неразчленимо са се смесили, нашият (лирическият) герой един ден отново чука на вратата: носи кафеза с папагала за децата. В процепа се показва сънливото лице на жената, тя блъска вратата и превърта ключа. „Пак позвъних – продължава притчата той, – сложих кафеза на изтривалката, пуснах папагала на свобода и зах мястото му... след малко те ще дойдат да ме приберат. Надявам се да ме хранят и гледат добре, в замяна аз понякога ще крещя имената на децата. Казват, че птиците не живеели дълго. Чувам стъпки... чувам стъпки..., чувам познати стъпки и разтварям за прегръдка кървящите си криле.”

Това, разбира се, не са случайно взети образци от философските фрагменти на Светослав Стойчев. Напротив: те са внимателно под-

брани, от най-ниската част на пирамидата, от самата ѝ основа, от битовата част. И колкото по-нагоре към върха се качваме, толкова по-сложни, понякога направо парадоксални са внушенията на автора. За да се стигне, да речем, до „Огън в камината“, дал заглавието на цялата книга. Какъв по интимен уют от това: огън в камината! А? Пукотът на цепениците, мирисът на смола, топлината, които те отделят от големия, студен и враждебен свят... Душеспасителен огън, по-скоро метафизически, отколкото истински. Само че... това всъщност е огън апокалиптичен, смразяващ, алегоричен огън. Последният човек, или са-

мо мъж, или само пленник на думите пали последната свещ в килията си, с ледени пръсти прелистя последните пожълтели страници на книгата, хвърля я на последните искри на камината. Последната книга на земята. Вън вече се развиделява...

Ето с такива развиделявания е просветлена книгата „Огън в камината“ на Светослав Стойчев. Понякога стряскащи, понякога направо смразяващи, но винаги отрезвяващи. Мъдри. Връщащи ни твърдо на земята. Не го познавам лично, не знам в каква степен това се дължи на личните му качества, в каква степен, че той принадлежи на две култури – българската и унгарската – и в каква е щастливото съчетание от всичко. Най-напред тия възхитителни късове се появиха на унгарски, на унгарски и са писани, а сега заживяват и своя български живот. Какъв е унгарският им живот не мога да знам, вероятно авторът жестоко се сблъсква с проблема за „другия“, защото той едва ли е само балкански проблем. Със сигурност знам, че българският им живот няма да е от най-лесните: не само поради жестоката стопанска криза, не само поради трижди по-жестоката духовна криза, но и поради междуцарствения период на смяна на ценностите, на идеите, на естетическия инструментариум. Само че това едва ли ще изненада някого. Най-малко пък: Автора.

Защото той следва предназначението си, следва предначертания си път и няма друг избор.

Просто няма друг избор. И това му е хубавото на истинското писане: нито можеш да избягаш от него, нито можеш да го имитираш.

Като писането на Светослав Стойчев.

ГЕОРГИ МАРКОВСКИ

Огън в камината

Триптих за несъществуващото (субективни фрагменти)

Спомен за зимата

Претъпканият междуградски автобус едва-едва пълзеше по криволичещия заледен и хлъзгав планински път. По стръмните завой шофьорът още повече намаляваше скоростта, почти спираше, после едвам потегляше наново. Някои от пътниците току поглеждаха през прозореца с нарастваща уплаха – пред широко отворените очи зейваха зашеметяващо близки бездънни пропасти. През тези безкрайни минути дори децата замлъкнаха, виждайки изкривените от ужас лица на възрастните. Когато автобусът най-после достигна планинския връх, всички облекчено се отпуснаха на седалките. – Отървахме кожата... засега – подхвърли един преbledнял до смърт възрастен мъж. – Никога вече няма да пътувам през зимата, само да се прибера жив! – Сега идва трудното... – И погледна към безумно далечната долина.

Спряха за десетина минути да се постопят на чаша чай в хижата край паркинга, после продължиха пътуването си. В началото не се случи нищо особено, автобусът плавно се спускаше по хлъзгавия асфалт. На един завой обаче спирачките внезапно отказаха... Автобусът полетя с ужасна скорост към смъртоносния завой... Отчаян и безпомощен, шофьорът тъкмо в последния миг рязко дръпна надясно кормилото, автобусът се завъртя и като по чудо се закова на ръба на пропастта.

Писък до небесата... Уплашени до смърт, пътниците бързешком се изнизаха от автобуса и продължиха пеша.

Вървахме близо четири часа, деца и възрастни, преди да ни намерят планинските спасители.

Бях на шест години, това беше първата ми среща със смъртта, сън, който често ме спохожда и до днес.

На път

Завърнахме се. Баба ме преоблече в топли дрехи, настани ме край печката и свари чай от липов цвят.

Спомням си, следващото лято веднъж я попитах колко години има да живее още. Кой знае защо тя отговори, че ѝ остават шест години.

Оттогава изминаха тридесет и една. Баба почина преди четири. Замина си през зимата, двадесет и осем години след опасното пътуване. Тогава вече живеех в Унгария, късно научих за смъртта ѝ и не можах да отида на погребението. Отидох на гроба ѝ един единствен път, след това настъпи сиромашко лято..

Кома

Сиромашко лято. Земята се къпе в измамна слънчева светлина. Потрепервам под бремето на внезапно изплувалия спомен. Пред очите ми се появява една старица. Дишайки на пресекулки, тя с мъка се надига от леглото, умива се, облича чиста рокля и тръгва за болницата. И щом пристига, за миг присяда на пейката пред входа. После се хваща за сърцето, жадно се опитва да си поеме дъх, отмята глава назад и заспива. Завинаги. Наоколо сноват забързани мъже и жени и никой не забелязва необяснимото... та нали тя е само задрямала... Стиснатите устни крият неизречени Касандрини предсказания, склопените очи – заглъхнали, укротени проклетия, сбръчканите ръце – милиони лета...

Някой внезапно ме дръпва за ръката: „Събуди се, татко!”

Споменът отлита.

Поглеждам в очите на дъщеричката ми и потрепвам. Виждам топлите, изпълнени с добрина очи на баба. Няма смърт, съществуваме само ние.

***

Сънувах река, пълна със златни рибки.

Улових царицата, отнесох я у дома и я затворих в аквариум.

– Ще останеш тук завинаги, докато сме живи – това е моето желание.

Още преди окончателното поробване на България от турските нашественици стотици хиляди българи са били прокудени в чужди земи. Измежду тях има боляри, духовници и книжовници, прославили се и в държавите, които са им дали убежище. Достатъчно е да споменем само имената на книжовника Константин Костенечки, творил при двора на сръбския деспот Стефан Лазаревич, на Асен Фружин, син на цар Иван Шишман, станал висш дипломат при двора на унгарския крал Сигизмунд, на св. Киприан, бележит старобългарски писател, станал всеруски митрополит, на

Григорий Цамблак, обогатил българската литература с едни от най-високите постижения на средновековната словесност, станал Киевски и Литовски митрополит, на Пиер Ронсар, родоначалник на модерната френска поезия, чийто баща, търновградски болярин, е бил при двора на унгарския крал Матяш Корвин, а след поробването на Унгария от турците намира убежище при френския двор...

Насилствено преселение на българи има през цялото турско робство, част от тях идват и в унгарските земи, най-известни са банатските българи, заселили се преди 309 години, след Чипровското въстание, между Темешвар и Арад, излъчили видни духовници, книжовници и държавни дейци. Те са сложили в пределите на Унгария и началото на българското книгоиздаване, от XVI до XIX век в Будапеща и други унгарски градове излизат десетки български книги, които стигат до българите в Мизия, Тракия и Македония, най-вече до техните училища.

Предмет на настоящата ми статия е литературата, създадена от онези българи, които в края на XVIII и първата половина на XIX век са прокудени от турския поробител в южните земи на Руската империя: Бесарабия, Таврия, Крим, Одеска област, Олшанка. Тук те се заселват компактно, наричат ги български колонисти, а земите им – Нова България, чието средище става Болград (Болгарский град). Заживели при относителна свобода, те веднага започват да строят църкви и училища, все лични сгради, които и днес се виждат отдалече. В Болград през 1838 г. откриват построеният изцяло с техни средства и труд храм „Преображение Господне”,

много по-голям от най-големите храмове в Одеса и Кишенев. Тук също със свои средства и труд построяват знаменитата Болградска гимназия „Св. св. Кирил и Методий”, където са учили много от строителите на следосвобожденска България, последват я гимназиите в приазовското село Преслав и в молдовския град Комрад.

Болградската гимназия „Св. св. Кирил и Методий” не е само образователен център. Нейният втори директор Димитър Мутев, доктор по философия, владеещ осем езика, създава при нея библиотека, в която се получават всички известни

европейски и руски списания, създава и печатница, в която са отпечатани 61 книги, предназначени най-вече за българите в поробеното отечество. Тук се издават и списанията „Духовен прочит”, „Духовни книжки”, „Общ труд”, както и вестниците „Ехо от Бесарабия”, „Пътникът” и „Български глас”. Димитър Мутев, преселник от Калофер, е книжовник, издател, преводач. Неговата дъщеря Елена Мутева е първата българска поетеса. Тя е и преводачка на романа „Райна княгиня” от А. Ф. Велман. Този превод е изиграл голяма роля през нашето възраждане. Макар че е родена в Калофер, Елена Мутева живее и твори в Одеса. Първата българска поетеса са появява измежду преселените се в някогашните южни земи на Руската империя българи. Туберкулозата я покосява твърде рано, остава нереализирано намерението ѝ да напише роман, а от стихотворенията ѝ са запазени само две. Елена Мутева е вдъхновила Найден Геров да напише в Одеса поемата си „Стоян и Рада”, първата българска поема, написана на жив разговорен език. Сред бесарабските българи Никола Козлев написва поемата си „Черен арап и хайдут Сидер” и я публикува през 1868 г. в болградското списание „Общ труд”, в което сътрудничат още Добри Войников, Цани Гинчев, Райко Жинзифов, Димитър Великсин и др.

Тук е мястото да подчертая, че след своето принудително преселение в днешните украински и молдовски земи, нашите сънародници са гледали на себе си като съставна част от българския народ. Те са измежду най-активните участници в българското възраждане, книжни-

АЛЕКСАНДЪР МИЛАНОВ

Като птицата Феникс

ната, която издават участва в просветното и литературно дело, допринася за оформянето на литературния български език. Не само те, а и учени от други народности наричат земите им Нова България и гледат на Болград като на нейна столица. Ето защо в Болград и други селища на български колонисти пребивават Раковски, Каравелов, Ботев и други именити българи. В Кубей, родното село на академик Ал. Т. Балан, Раковски пребивава през март 1858 г. и написва цикъл стихотворения заедно с автобиографични бележки. Сред одеските българи Раковски изготвя своя първи план за освобождението на България, твори активно.

Преселилите се в днешните украински и молдовски земи българи изграждат църкви и училища в своите поселища, вземат активно участие в българското културно, просветно и национално-освободително дело, тъй като имат високо народностно съзнание и тяхната най-въжделена цел е освобождението на България. Административната и културна автономия, която имат след своето преселение, благоприятства за техните родолюбиви дела. Изявилите се сред тях творци в този период ние възприемаме като част от създателите на общобългарската литература.

След освобождението на България реално те загубват своите автономни права, отнема им се правото да учат на роден език, забранява им се да издават свои вестници, списания и книги. Тези ограничения са причина огромен брой българи сред колонистите да се завърнат в България. Сред тях са академик Ал. Т. Балан, писателят Г. П. Стаматов, мемоаристът Михаил Греков, публицистът Владимир Дякович. Много по-голям е броят на онези, които вземат участие в обществено-политическия живот и особено във военното дело – те имат изключително големи заслуги в изграждането на следосвободенска България и отстояване на нейната независимост.

В земите, където продължават да живеят компактно българи, поради това, че те са откъснати от България и им е забранено да изучават родния си език, не съществуват никакви условия за творчество на български. Трудно е да се каже колко са украинските, руските и румънските учени и писатели от български произход. Само от Кубей, родното място на академик Балан, има цяла дузина българи с високи научни титли, но Балан единствен се реализира в България – останалите са руски, украински и румънски професори и академици, има дори по един френски, канадски и американски учен от това село, отвлечени от емигрантските вълни през осемкратното преминаване на Бесарабия в границите на различни държави... Изследвания

не са правени, но колкото и да ни е горчиво, тези писатели и учени принадлежат на литературата и културата в държавите, на чиито език са творили. Сред компактното българско население в бившата Руска империя за 40 години се появяват само няколко малки сборници с народни песни, най-значителен е сборникът „Песни на бердянските българи“ на учителя Атанас Върбански, издаден през 1910 г. гр. Ногайск (дн. Приморск). Това са изолирани явления, редки искри от старателно загасяван огън.

След революционната 1917 година всички народности в предишната руска империя категорично изявяват желание да се учат на народния си език и получават това право. Като птицата феникс възкръсва и печатното българско художествено слово, появяват се български поети и писатели сред компактното българско население в Таврия, Одеска област, Крим и Олшанка – Бесарабия тогава е под румънско владичество и всеки порив сред нашите сънародници за творчество на роден език е бил задушаван. Обособени в четири национални района – Романовски, Ботевски, Благоевски и Олшански – българите изучават родния си език и родната си история, издадени са на български над хиляда книги и близо триста учебника за училищата им, откриват се педагогически техникуми за подготовка на начални учители и специалности българска литература и българска история във висшите учебни заведения на Киев, Харков и Одеса. В Киевското издателство за националните малцинства има секция на български език, в Одеса се създава Български държавен театър, а към Съюза на украинските писатели – българска секция. Появяват се стихосбирките на млади поети Никола Шимов, Иван Мавроди, Иван Гедиков, Георги Жужер, Никола Суфларски, Виктор Чеботаев, Александър Власов, Димитър Малков и др. Никола Фуклев публикува сборници разкази и романа си „Позлатената земя“, преведен на няколко езика, проф. Александър Величков се изявява като даровит критик и литературовед. Откроява се още с дебютните си книги „Разлив“ и „Нощите край Лозоватка“, сборници с разкази и новели, Мишо Хаджийски.

Едва десетилетие и половина нашите сънародници в Украйна се радват на възможността да изучават родния си език. През 1937 г. изучаването му е забранено. Над пет хиляди българи са репресирани, освен разкулачените и изпратените на заточение преди това. Между репресираните са и почти всички български поети и писатели. Иван Гедиков се самоубива през 1938 г., същата година изчезва безследно Никола Фуклев, който със сборник разкази слага през 1928 г. началото на българското книгоиздаване в Таврия.

Специално внимание трябва да бъде отделено на Мишо Хаджийски, роден през 1916 г. в с. Лозоватка. Поради това, че е съвсем млад, той не пострадва от масовите репресии. След като немците завладяват Таврия, попада в плен, но избягва и през 1942 г. успява да се добере до България, където депозира молба до цар Борис III „всички нас шестдесет хиляди българи от Таврия да ни приемат в царството Ти.“ Тук попада сред нашите най-добри писатели и скоро спечелва уважение сред тях. През 1943 г. издава книгата си „Пуста чужда чужбина“, посветена на Ангел Каралийчев и редактирана от Георги Константинов. С тази си книга той се изявява като много талантлив белетрист, казва нова дума в българската литература, разширява нейната география и изобразява герои, които дотогава са й непознати. Това са широко скроени характери, оцелели в условия, „Дето няма писани закони, а всеки живее по инстинкта на борба с невидим враг. Дето няма място за слаби и недъгави. Дето силата е закон.“ Тази книга ни дава нова представа за българския характер, за способността му да оцелява в съжителство с други народности, дори в свърталища на разбойници и степни вълци... Мишо Хаджийски би бил едно от големите имена в българската литература, ако не си е отишел от този свят едва 28-годишен. През септември 1944 г. е арестуван и изтезаван в милицията, после е освободен, но при повторен опит да го арестуват се самоубива... Неговата смърт е епилогът на избуялото в края на двадесетте години художествено слово на нашите далечни сънародници в Приазовието, Крим и Одеска област... Три десетилетия след това не се появява нито една художествена книга на български език, сътворена от наш сънародник в бившия Съветски съюз. Като че ли навеки е погребан поривът да се твори на роден език. Но в Родопите има едно цвете безсмъртно. При неблагоприятни условия то изпада в анабиоза, като погинало е. И в неочакван ден възкръсва.

Този път възкресението става в столицата на Молдова – Кишинев. След така нареченото хрущовско размразяване, когато сред нашите сънародници в бившите съветски републики започва ново културно и национално възраждане. В началото на това възраждане беше словото. Поетичното слово. Първата му поява беше стихосбирката „Моя южна равнина“ на Петър Бурлак-Вълканов, издадена в Кишинев през 1967 г. „Бих нарекъл тази книга необикновена. Необикновена, защото тя е първата стихосбирка, написана и издадена на български език от първия поет на бесарабските българи – пише в предговора си Андрей Германов, който е редактор на

стихосбирката... Неговите стихове носят здрава реалистична мисъл, остро социално и национално чувство, първично усещане на природата, както и един мил наивитет – черти, така присъщи на нашата възрожденска поезия.“ Петър Бурлак-Вълканов издава още 8 стихосбирки, книга с разкази за деца, пътеписна книга за България и преведени от него сборник стихове на молдавските поети, „Песента на хълмовете“. „Далечни извори“ е заглавието на една от стихосбирките му – отдалече, от земите край Балкана са изворите на поезията му и в тях са се влели притоци от земите, из които са странствували неговите деди и той самият. Със своите творчески изяви Петър Бурлак-Вълканов може да съизмерва ръст с българските поети, които творят в България и навсякъде по света.

Най-ценното за нас е, че гласът на първия поет на бесарабските българи не остана самотен. След него се появи Нико Стоянов, който вече е автор на няколко стихосбирки и активно превежда поезия и проза, освен това е редактор-основател на в. „Родно слово“, започнал да излиза през август 1988 г. Свои стихосбирки издаде и Михаил Бъчваров, последваха го Георги Барбаров, активен поет и публицист, който твори модерна поезия и предпочита свободния стих, Тодор Стоянов, чиято поезия се отличава с фин лиризъм и интелектуална вглъбеност, Петко Люленов, първият поет сатирик сред бесарабските българи, появи се и първата бесарабска поетеса Татяна Танасова... Иван Ненов и Илия Вълков издадоха белетристични книги. Заедно с тези бесарабски автори се появиха и стихосбирките на поета от Таврия Владимир Калоянов, който пое щафетата от изявилите се през тридесетте години таврийски поети и завършили трагично в годините на сталинските репресии. Всички тези поети според възможностите прибавят нови щрихи към съвременната българска поезия. Може би най-характерната черта на всички тях е горещото родолюбие, преклонението им пред миналото на българския народ и народностните добродетели. Естествено, това не са единствените мотиви на поезията им – за всеки един заслужава да се говори отделно.

Най-оптимистичното е, че се увеличава числото на онези наши млади сънародници в Молдова и Украйна, които се опитват да творят поезия и проза, вече са дебютирали върху страниците на българските издания. Особено голямо е числото на децата, които вземат участие в организирания от Българското радио конкурс „Искри“ за детско творчество на българите по света.

При целия оптимизъм на картината, без усилията на България и българите по света, възродило се като птица Феникс българското поетично слово в земите между Буг и Днестър, в Приазовието и Одеска област може отново да поги-

не. Да се надяваме, че това няма да стане и в многогласния хор на българската литература ще зазвучат и гласовете на поети и писатели, родени и израснали там, откъдето някога са преминавали конниците на хан Аспарух.

Всичко има баба Пена: и тучни ливади, и вакли стада, и пълни хамбари. Като пълна медовина леят и преливат широките ѝ равни двори и нямат брой сайвантите, курниците, плевниците и чардаците. Отсам Лозоватка е държовището, а отвъд – земите и пасищата, дето от ранна заран бродят ваклумати стада; момчета татарчета пасат петте хергелета млади кончета, кози и овци; из долищата и деретата, дето бликат студени извори, пъстрата бабина Пенина челяд е иззидала мандри, кошари и колиби. Надлъж и нашир се простират земите на баба Пена, нито мерени, нито броени, та да се знае колко са.

Девет сина има баба Пена – се снажни левенти, с хубост и добрина прославени из цяла Таврия. Баба Пена ги довела от Старата Земя, оттам избягали, когато вражете подпалили къщата и сараите ѝ на Каргона в Ямбол. Оттам тръгнала, а рожбите ѝ – те тогава били десет – вървели подире ѝ и се държели за полата ѝ. До Таврия стигнали само девет. Неиде оттатък Днепър най-задното се отскубнало и се изгубило из тревата. Баба Пена не се върнала да го търси, защото бързала да стигне кервана. „Едно гърло по-малко“, рекла тя, вместо „Бог да го прости“.

На връх Гергьовден бежанският керван, след като минал девет земи, спрял на Днепър да пече агнета, да пие вино и ракия и да поменува живо и мъртво. Дорде яли и пили, както Господ е отредил, дофтасал един конник казак, на бежанците българи харен хабер донесъл от белия цар: давал им царят по петдесет десетини земя на венчило. Целият бивак гръмнал от песни и викове, само баба Пена била кахърна: тя била вдовица, децата ѝ невръстни – неженени, а на вдовици и невръстни царят земя не давал.

Баба Пена отишла при поп Мушму, който също бягал от Ямбола, защото и нему турците подпалили къщата и му изскубали брадата, понеже и той е палил турски къщи и е скубал турски бради.

Поп Мушму бил именит челяк и прочут със своя акъл през девет земи в десета.

„Това ли му е кусурът?“ – рекъл поп Мушму, като разбрал кахърите на вдовицата. „Ще те венчая!“ – весело извикал той.

„Че ка ще ме венчаеш, бре, попе, нали съм венчана и деца си имам, ами Митър го убиха турците, Господ да го порази!“

„Бог високо, цар далеко!“ – отвърнал мъдро поп Мушму и като се качил на каруцата, изревал: „Венчається раб Божий Митър и раба Божия Пена...“

Малко ли чудеса стават на тоя свят, Божнеле, та защо ли още една да не стане – два пъти човек да се венчае. Подир майката били венчани и деветте ѝ невръстни рожби, и на

всички поп Мушму дал брачни книжа, за да си получат петдесетте десетини земя.

Като се разчуло за това из бивака, при Орманджийския поп се юрнало младо и голямо да се жени, а Мушму прегракнал викал „Венчається раба Божия“ и раздавал щедро книжетата. Чак тогава баба Пена ѝ домиляло за десетия син и тя от жалост пуснала сълза: „Уу, язък за горкото дете! Изядох го вълците, а петдесет десетини земя им харизах.“ Така се помолила тя за душата му и го прежалила.

Всяка добрина се забравя, Божнеле, а пък злото – по-скоро. Като стигнали в Таврия, българите, като благословено от Господ племе, прогонили татарите и изгорили аулите им. Баба Пена и синовете ѝ получили толкоз земя и пасища, че дори ученият Мушму не можал да я преброи. Баба Пена обиколила междата, която се простирала между две дерета, и дамгосала землището с камъни и коле; при туй колето забучвала не по междата, а на десет разкряча отвън, с което отхапала доста от землището на комшиите си. Тия последните отхапали от други, другите от трети, дорде най-крайните се озовали в татарския Каръм. Но понеже земя имало много, стигнала и за лакоми – хората още нямали навика да си трошат главите заради синори.

Баба Пена се настанила на държовище отсам Лозоватка, защото на отвъдния бряг били татарските гробища, а тя не рачила къща да ди-га върху костите на поганците. Цяло лято прави-

МИШО ХАДЖИЙСКИ

Баба Пена от Орманджи

Мишо Хаджийски е роден през 1916 г. в с. Инзовка, Таврия. През 1938 г. в Киев излиза първата му книга „Разлив“. През 1942–1944 г. живее в България, активно сътрудничи на елитната българска преса. Издава книгите „Пуста чужда чужбина“, „Българи в Таврия“ и др. Веднага след 9 септември 1944 г. е арестуван с обвинение за измяна на СССР. При повторен опит за арест през декември 1944 г. се самоубива в Белоградчик.

ли чамур и лепили къщурката си, а рожбите косили камъш и стъкмили покрив. Зимата ги сварила в топла колибка, дето горял по средата огън и се варели мръвките. Комшиите зимували също така в колибки. Те били петима мина, двор до двор и харман до харман с баба Пена. Това била Долна Махала, за разлика от Горна Махала, Архиповия баир, Вълчанското къше и Ямболските колиби, дето орманджийци зимували в същите дупки и къщурки, както долномахленци.

Минали три лета и Орманджи било вече същинско Орманджи – високи къщи, широки двори, прави улици и махали. Посред село иззидали черква и сторожка за Мушму. Най-вече се разраснала Долна махала. Баба Пена оградила държовището с висок дувар, за да не виждат комшии какъв живот живее немирната ѝ хайдушка челяд. Деветте юначаги растели не с дни, а с часове, и баба Пена на всяко намерила работа: едно пасло овцете, друго – конете, трето копаело гиран, а четвърто крадяло снопи от чуждите ниви.

Всяка събота аргатите измитали широките двори и ги посипвали с пясък, да са чисти като болерски. Сама баба Пена нито мела, нито градила, нито похващала нещо. Цял ден тичала из двора и се карала на аргатите, че нищо не работят, хайлазuvat и че ще се оплаче на староста да ги прати в Сибир, защото хляба ѝ изляли. Цялата снага на баба Пена внушавала страх и почитание не само на аргатите, но и на цяло Орманджи. Ако коравите ѝ юмуци се стоварели върху гърба на някой орманджиец, тоя заръчвал и на оня свят да се пазят от нея. Освен туй, баба Пена била препасана, както никоя жена в Орманджи, с мъжки червен пояс, в който били мушнати ръждясали турски пищови и ками със сребърни дръжки. Пищовите останали от дедите, що са разплаквали в Ямболско дърво и камък, а баба Пена ги носи за хатър: кога заспива дълбок сън челядта, тя пази държовището, зарар да не ѝ сторят разбойници.

Комшиите ѝ като хора лакоми гледали със завист богатото ѝ държовище. Откъм Лозоватка комшия бил дядо Йога, наричащ още Половин Йога заради малкия ръст. Дядо Йога имал болнав недъгав син, дванадесетгодишен хлапак, когато оженил още на Днепър, за да получи повече земя, уж навреме, но снахата, някаква вдовица от Карач, излязла много по-умна от Половин Йога и останала в двора му. В първите дни дядо Йога я бил по три пъти на ден, с вѐже я отвеждал в къра и я оставял вълците да я изядат, но тя се връщала здрава и читава и се захващала да шета, като че ли нищо не е ставало.

– Да пукнеш, мари! – ядосвал се дядо Йога, като се виждал безсилен да я изгони от двора си.

– Ти да пукнеш! – храбро отвръщала караченката. – Дай ми пая, тогава ще се махна...

– Твоят пай е на гробищата!

– А твоят е в джендема!

Като си разменяли подобни нелюбовни думи, снахата и свекърът се заплювали, защото българинът никога не се кара без да плюе. Дядо Йога отивал в кръчмата да търси утеха, а снахата се залавяла да шета и гледа своя дванадесетгодишен съпруг, който, впрочем, бил болен и поради тая причина не приемал участие в семейната свада.

В кръчмата, която орманджийци отворили още в първия ден на пристигането си, имало винаги хора, се късметлии като дядо Йога, се обидени кой от снаха, кой от зет, кой от родни чада синове. Поп Мушму, макар и да нямал ни синове, ни снахи, от кръчмата не излизал, защото поучавал другите на ум и разум. Когато дядо Йога му се оплакал от снахата си, Мушму му дал такъв съвет: да я хвърли в гирана и да я зарови. Никой в село няма да каже на началството за това. Бозна какво спряло дядо Йога да стори това, страх ли от Господ, че ще прегреша, или страх, че ако не успее, караченката него ще хвърли в гиран и ще го зарови, и никой в Орманджи нямало да каже на началството, защото орманджийци не поверявали тайните си на руското началство. Но той не приел мъдрия съвет на Мушму.

Дядо Йога намислил друго. Прочее, той мислил доста дълго. Когато за първи път му хрумнало това, било е есен и хората прибирали кърищата, а когато казал на комшията си Монката, било е Гергьовден и хората сеели бостаните. Толкоз дълго мислил дядо Йога и имало защо: дядо Йога намислил да се ожени за баба Пена.

„Тя е клета вдовица – мислил си той. – И аз съм клето сираче, защо ли да не се приберем? Слава Богу, имаме деца да ни гледат, имаме ниви и имане.“

Като казвал за нивите и имането, Половин Йога имал на ум нивите на баба Пена. Отдавна той бе хвърлил око на вдовишкото държовище.

Един неделен ден след обяд двамата комшии, като се почерпили с една-две оки преславско вино в кръчмата, тръгнали към Долна Махала, към баба Пениното държовище. Монката бил със същите дрипи, които му прикривали надве-натри тялото, но Половин Йога бил неузнаваем: на главата му стърчал рунтав вълчи калпак, макар да било задушно и жегно; тъмната, с поплинови бродерии антерия миришела на босилек и тамян, защото се пазела на дъното в дрешника още от погребението на баба Йорговица и била обличана за последен път в Ямбол, на пазаря на Каргона. Обут бил дядо Йога с

цървули, но с бели платнени навои, омотани накръст с тасми. Широките казашки шаравари и червеният пояс му придавали юнашки вид. Дядо Йога носел вързан месал, отдето се виждала само половиница ракия, а друго не се виждало. А Монката носел сух прът, да брани себе си и дядо Йога от кучетата.

Като стигнали вратника на вдовишкото държовище, дядо Йога свалил шапка и се прекръстил, и накарал Монката и той да свали шапка и да се прекръсти.

– А сега помози, Боже! – рекъл дядо Йога и смело бутнал вратничката. Най-напред ги срещнала сюрня песове, които изскочили изпод хамбарите, кочините, курниците и Господ знае отде още. Невъзможно е човек да си представи българско дворище без кучета, а толкоз повече дворището на баба Пена, която насън и наяве виждала разбойници.

Монката тръгнал напред, като размахвал пръта наляво и надясно, а дядо Йога вървял подире му и викал някой да излезе. Цялото държовище било вдигнато на крак. Неиде от чардаците прогърмял гласът на баба Пена: „Тутун!“ и от същите хамбари изскочили сънни аргатите и деветте рожби на баба Пена, кой с вила, кой с тояга, готови да бият и пребият.

Когато рожбите видели, че това не са разбойници молокани, а скъпи гости комшии, прогонили псетата и въвели гостите в двора. Слязла от чардаците баба Пена, също сънна, събудена от гюрултията.

– Аман, комшийке, ще ни разкъсат кучетата – поздравил я дядо Йога, като чакал да го въведат в къщата, за да седне под иконите.

– Кучета като кучета – отвърнала му сопната баба Пена. – Ами ти що щеш ни в туй, ни в онуй време в чужд двор. Каръмци ли те гонят?

Половин Йога свалил калпака в знак, че мисли да се разполага на дълго, и като посочил месала и половиницата, смънкал:

– Амо, булке, рекохме да наминем, зер сама си и ние сме сами, та рекох...

Баба Пена не споделила радостта му; изгледала го с голямо подозрение, като помислила, че комшиите са дошли да ѝ искат алтъни на заем, но заповядала на едного от рожбите да донесе възглавници и черга под ореха. Скоро гостите и къщницата насядали под дебела сянка, а рожбите и аргатите се отдръпнали до харманите и оттам съзирали тая странна трапеза. Трапеза, защото дядо Йога, като изгубил надежда да седне под иконостаса като годеник, развързал месала, отдето извадил печена агнешка плешка, бял кравай, яйца и половиницата руска водка.

– Сега, булке – прекръстил се още веднъж дядо Йога, – да си похапнем и пийнем както Гос-

под е повелил, че имаме голям лаф да ти кажем.

– Какъв ще да е този лаф? – тревожно запитала баба Пена, понеже не я оставяла мисълта за алтъните.

– Голям лаф от добри хора – потвърдил и Монката.

Дядо Йога напълнил чашите и първи вдигнал наздравица. Дигнал и Монката, а последом и баба Пена, която изпила водката до дъно като мъжете. Дядо Йога повторил и потретил, дорде шишето не се изпразнило, и отчупил от плешката, сетне яйцата и кравая, а баба Пена отказала от гозбата и с нетърпение очаквала какъв ще да е тоя голям лаф.

Като се наяли и напили, гостите се уригнали и сватосването почнало.

– Сега, булке, лаф да чуеш – почнал пръв Половин Йога.

– Думай!

– Ти си клета вдовица и аз съм клето сираче – почнал дядо Йога и изказал ред по ред всичко, що му тежало на сърцето, като не забравил да спомене и това, че имат деца да ги гледат, и ниви, и имане.

Баба Пена изпърво нищо не разбрала и се мислела за алтъните си, но когато дядо Йога ѝ казал, че ще я гледа като млада, защото старешката севда е като биволска оран, тя изпърво побледняла, сетне позеленяла, а очите ѝ стрелнали с такъв поглед, че го смразила и той млъкнал.

Баба Пена станала (тя цялата треперела от ядове) и като се хванала за хълбоците, занареждала:

– Такъв ли ти беше лафът бе, чапкънин с чапкънин! Цял час бърбори, а пък аз, лудетина, съм седнала да го слушам! Че как посмя бе, човек, да ми думаш такова, пустият ти език не може ли да отсърхне! Вън, да ва няма в двора ми! – изревала тя и като сграбчила дядо Йога, залепила му една плесница. – Тутун!...

В същия миг откъм хамбарите се юрнали рожбите, аргатите и песовете. По-нататъшната сцена била такава: най-отпред бягал Монката, а пет псета му докъсали дрипите на гърба и краката. Дядо Йога тичал по-отзад, а рожбите на баба Пена го подкарвали с тояги и прътове и насъсквали псетата да хапят и късат, дето сварят. На сто парчета бил разкъсан големият рунтав калпак, а от антерията останали само ръкавите. Червените казашки шаравари се развявали, което много ядосвало кучетата, и те се хвърлили да го докъсат. А най-отзад била баба Пена, която насърчавала рожбите си с гръмогласното: „Тутун!“ Дигнала се гюрултия до небето и цяла Долна махала изскочила да гледа позорното бягство на сватовете.

ИВАН МАВРОДИ

Безкрайно ви обичам

Степи, ниви, родни, мили,
синя южна красота,
аз безкрайно ви обичам,
вий сте моята мечта.

Степи, ниви, родни, мили,
вий, Буджашки небеса.
В златната ви безпределност
блика моята сълза.

Степи, ниви, родни, мили,
златна южна ведрина,
жив съм все тъй и копнея
и към вас все се стремя!

Иван Мавроди е роден през 1911 г. в с. Катаржино, Одеска област. През 1935 г. завършва Одеския педагогически институт и много години работи като учител в българските села в Одеска област. В украинските издателства през 30-те – 40-те години излизат първите му книги на български език: „На пълен ход“ (1934), „Дончо Цигуларов“ (1941). През 1981 г. издава в Кишинев стихосбирката „За тебе аз мисля“. Почива в Одеса през 1981 г.

ПЕТЪР БУРЛАК – ВЪЛКАНОВ

Име и чест

На полето аз се родих,
на полето, на старите черги.
Зная: някога като селяк
аз ще легна сред буците черни.

И дордето кръвта ми тече
ще милея за родната реч,
и ще нося аз горделиво
свойто българско име и чест.

Моите бесарабски българи

С калпаци агнешки, големи,
със сила в плещите превити,
с ръце попукани, корави,
тъй както тоя чернозем -
когато сбират те наесен
със радост златната реколта,
устройват сборища в селата,
с агнета и плат червен;
децата с торбички нови
да коледуват с радост ходят,
на Заговезни палят огън,
с коне ковани се надбягват,
дорде нощта не припълзи;
а зиме на седянки ходят
ергените и плахо сядат
до своите моми – „кадънки”...
А те подхващат стара песен
и тъжни, тъжни се унасят
и ронят старите сълзи...

Те не забравиха до днеска
на сватба с бъклица да канят,
ни песни стари, ни обичаи...
О, не забравиха до днеска
те своя български език.

Петър Бурлак-Вълканов е роден през 1939 г. в с. Бабата, Одеска област. Завършил е Педагогическия институт в Тираспол, Молдова. Първата му книга „Моя южна равнина“ е издадена през 1967 г. На български език е издал още: „Вярност“ (1972), „Далечни извори“ (1976), „Монолог на земята“ (1977), „Равноденствие“ (1982), „Години“ (1989).

НИКО СТОЯНОВ

Благодаря

Благослови ме, майко моя,
но казвам ти: благодаря
за хляба бял и черен – твоя,
че днес живея и горя.

Благодаря, че в път нелесен
над мене ясен ден изгря,
че с люлчината твоя песен
сега вървя, вървя, вървя.

И ти не питай днес къде съм
в света голям.
Благодаря!

И здрав да си!...

Обичай своята родина,
земята родна, бащин кът
и ще познаеш дълъг път,
ще видиш може би чужбина.

И както тука, над Буджака,
там небосвода ще е син.
Че ще посрещат като син
теб и навсякъде – не чакай...

Обичай хора, песни, книги
и тръгвай смело, и търси...
И до България да стигнеш,
но здрав да си, но здрав да си!...

Нико Стоянов е роден през 1947 г. в с. Ивановка, Одеска област. Завършил е Харковския държавен университет. Живее в Кишинев. Издал е стихосбирките „Здравейте“ (1976), „Благодаря“ (1979), „От болка свята“ (1983) и др. Работи като главен редактор на българския вестник „Родно слово“ в Кишинев.

ТОДОР СТОЯНОВ

Щурче

Щурчето до прозореца ми скрито
разлива с песента си светлина.
То никога за нищичко не пита
и пее си мелодия една.

И тази нощ цигулката му свири,
прегръща ме със топлата вълна.
И пламват в огън звездните сапфири,
и слуша го далечната луна.

То знае много песнички чудесни.
Заспиват сладко в люлките деца.
И колко е светът, щурче, по-лесен!
Омекват с тебе нашите сърца!

Тодор Стоянов е роден в с. Нова Ивановка през 1957 г. Завършва английска филология в Кишиневския университет. Издал е стихосбирката „Акварели“ през 1991 г.

ГЕОРГИ БАРБАРОВ

Писмо

Завръщай се, сине. Изпратих ятата
и слънцето топло в сърцето си скрих,
Очаквам и нощем да скръцне вратата,
гласът ти да чуя: „Прости, закъснях...”
Завръщай се сине, в селското време,
препълнено с есен, плач, красота.
Тук никой не бърза. И кучето дреме
И ябълки падат в сънят на света.
Завръщай се, сине. Аз искам почивка
за твоите мисли и новия час.
Не бързай да губиш детска усмивка-
дете си завинаги. Дори и без нас.
Завръщай се, сине, в родната къща.
Легло те очаква до топлата пещ.
До късно ще пишеш под лампата съща,
сто пъти по-ярка от восъчна свещ.
Завръщай се, сине, моя закрила,
до тебе да седна, загледан във мен:
“Майчице моя, майчице мила...”
За всичко забравям през такъв ден!
Завръщай се, сине, сърцето отново
за среща надява се – приказен жест.
Изрядко пиши ми за старо и ново...
Завръщай се, сине, със добра вест.
Завръщай се, сине, тежи самотата -
написана с празни бои тишина.
Затрива последните звуци луната-
оставам във къщи самичка – сама.
Завръщай се, сине, докато съм жива,
докато аз мога да плача за теб.
И булката млада – за теб да я бива! –
ще целуна горещо – да имаш късмет!
Завръщай се, сине. Тук всичко очаква
заедно с мене и мойто сърце.
И дъжд непрекъснат надежди оплаква,
протяга на дните ми крехки ръце.
Завръщай се, сине, от там, отдалеко.
Вехне последната роза без теб.
И чупят листата с дихание леко
небесния поглед на първия лед.
Завръщай се, сине, с надежди неясни.
Аз зная е жива за вас любовта.
А пътица нови – за мен неподвластни –

Георги Барбаров е роден в с. Кортен, Молдова, през 1955 г. От 1990 г. води на български език предаването „Буджакска вълна” в молдовското републиканско радио. На български е издал стихосбирките: „Събудена тишина” (1987) и „Продължение на делниците” (1990).

дарих ти завинаги. Тръгвай с мечта!
Завръщай се, сине, днес, без награди,
без скъпи подаръци за зимни дни.
За нищо не плачете, защото сте млади...
Завръщай се, сине, и ме прегърни.
Завръщай се, сине, хоризонтите гаснат,
стефта изгорена се пребулва с звезди.
А аз все очаквам – аз не съм съгласна,
че всичко се губи...Завръщай се ти!
Завръщай се, сине, от нощи далечни,
от пътища стръмни и чужди страни,
че майките стари, уви, не са вечни,
че майките стари умират сами...

Сега, след толкоз години

Сега, след толкоз години,
след промени и постижения,
като нещо съвсем друго съществуваме,
като нещо измамено, като нещо ново.
Всеки един ден губи ни
по трохичка, по секунда,
от които лепим думи,
от тях изграждаме живот,
от него правим трагедия.
И сънуваните върхове,
и пролетните пътища,
изгубили превъзходните си дни,
заспиват в омръзналите им легла-
в сърцата ни.
Сега, след толкоз години,
осъзнали силите си,
усетили опора под мечтите си,
не толкоз наивни, не толкоз големи,
започваме полета си
към връх реален.
Сега, след толкоз години,
разплащаме се за вчерашните грешки,
но още вярваме, че пеш
ще достигнем звездите,
винаги оставащи наши.
Дори и сега, след толкоз години.

Из „Реалност От Сънищата Ми”

Непрекъснато имам какво да губя –
живея!

...

Не, аз не съм самотен –
вместо тебе
дойде есента...

Любов

Мислех, че е шега.
Оказа се – водовъртеж!
Давя се, смеейки се!

...

Най-трудно е да кажеш
истината на себе си.
И да я чуеш...

...

Под сенчестия дъб
почиват два пътника -
аз и спомените ми...

...

Не раздялата ни измъчва,
а несвършващият се спомен
за любовта...

...

И аз съм бог –
имам свят в подчинение – душата,
имам жертва за греховете си – сърцето...

...

Не е време да плачем след загубеното.
Време е да се радваме,
че още не е всичко загубено!

...

Есента има достатъчно вятър,
за да издуха илюзиите
от главите ни, от сърцата ни.

***
Есента има достатъчно дъждове,
за да загаси и последните искри
на надеждата.

***
Оплаквам несбъдналото се.
Разпилявам даденото.
Живея.

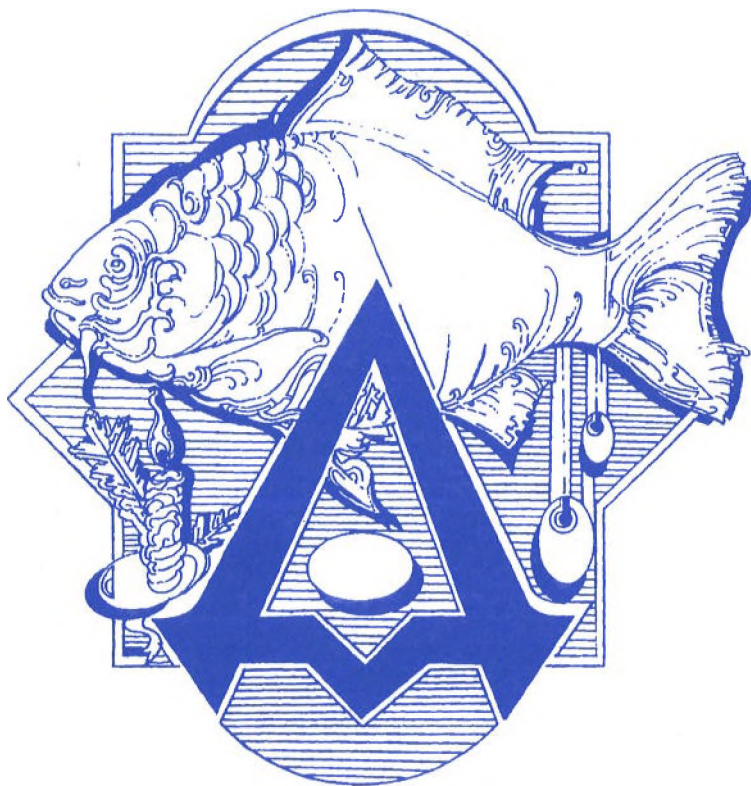
***
Достатъчно е, че те обичам,
за да ти простя
бъдещите есени!

***
Някога ни свързваха
бъдещите пътеки...
Сега – неизпълнените мечти!

Мъртва вода

От малък чувал съм легенди
за живата вода,
която съживява мъртвите герои.
А днес в морето плават
рибени тела,
които от прокобна болест
са се разкапали внезапно.
Нима родът им ще изчезне без следа,
макар че е дошъл от памтивека.
Сълзите като капчици,
са част от таз вода,
солта – ръждата на човека...

Владимир Калоянов е роден през 1954 г. в с. Лозоватка, Запорожка област.
Завършил е литературният институт „Максим Горки“ в Москва. През
1991 г. издава на български език първата си стихосбирка
„Капки от корена“.

Щъркел

Той описваше едва ли не десетия си кръг и все му се струваше, че орбитата бавно се смалява. Защо? И на сърцето му ставаше тясно. Навярно за това. Височината на неговото кръжено нито се увеличаваше, нито се намаляваше, а самият той беше все по-близо и по-близо до земята. И все не се движеше. – Движеше се небето около него, въртяха се дърветата и хората, които се бяха събрали до къщата на стария Омел.

Миришеше на прегорели от слънцето безсмъртничета.

Щъркелът се беше заселил на явора в градинката. И в тиха самота често гледаше притихналата врата. Нещо обречено и тъжно имаше в този поглед, защото всички разбираха: щъркелът никого не чака.

Плачеха слепите прозорци.

Минаваха дни. Минаваха без да спират. Един от тях загуби в неуютното пристанище малко жълто листо ... Щъркелът даже не се помръдна. Само усети под крилето си нечия студена близост...

Човек трябва да посади дърво, да изкопае кладенец, къща да построи. И това му стига за пълното щастие.

Днес аз изкопах малка ямичка в замръзналата земя в градинката, под прозорците.

Разтривам с пръст розовите мозоли на дясната си длан и мисля за щъркела.

Двубой

В един от северните райони на Сибир, през лятото се бе случило нещо невероятно. Нощта бе приспала всички и само тишината властваше наоколо, когато в къщата на директора на стопанството през отвореното прозорче, скочи леопард и сграби спящото до бюрото му куче. Всичко стана така бързо и само нощта бе единственият свидетел на произшествието. През същия прозорец леопардът се бе измъкнал с овчарката и все така незабележим се изгуби в нощната гора.

На другия ден след обяд кучето Секрет пропълзя до дома си. То се люшкаше и едва се държеше на краката, всеки миг можеше да падне. Разкъсана на различни места, по земята се влачеше кожата му. Секрет беше останал с едно око и бе изгубил много кръв.

Секрет се строполи пред вратата, безсилен да призове за помощ, лежеше безпомощно, но все така предан на стопанина си, дори в предсмъртния си час.

След няколко дни, недалеч от горското стопанство, ловджиите се натъкнаха на мъртвия леопард. Коремът му беше съвсем раздран – свидетелство за жесток двубой.

Васка

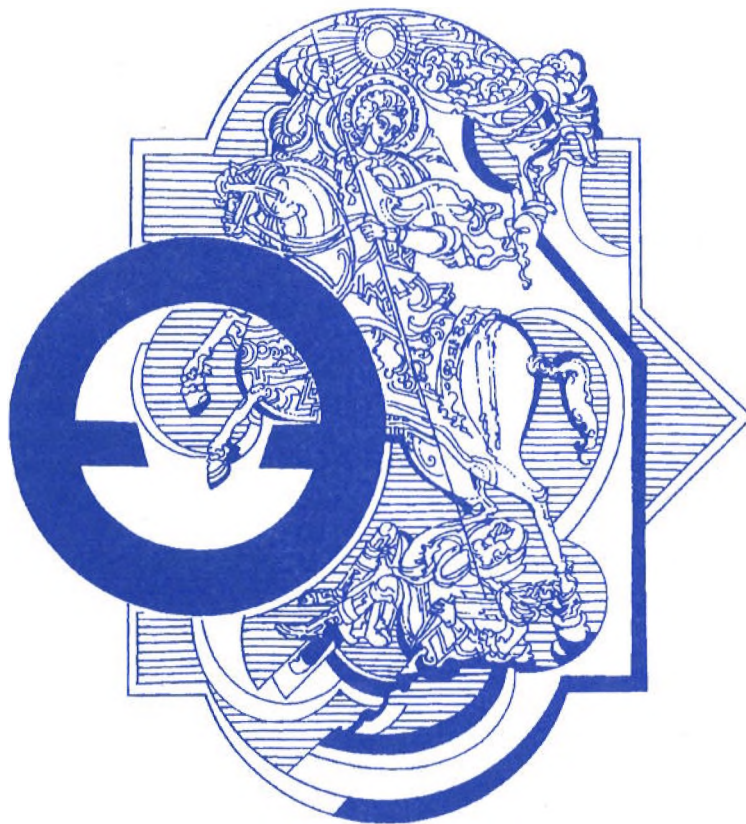
– Разбираш ли Васка, трудно е да ни разбере нас човек. Непросветени са хората, необразовани – с едно дума – Русия!

Огромният Сибирски котарак, който до преди малко сладко се галеше в краката на стопанина си, важно се омести и седна на чергата. Друг котарак може би съвсем нямаше да обърне внимание на подобни думи, но нали това беше Васка! Това беше котарак с такова мислене и възпитание, който по силата на някои обстоятелства във всичко споделяше възгледите на своя стопанин. На двора Васка също никой не го разбираше: беше прекалено горд и самодоволен, затова и ходеше вечер при една позната котка в съседния двор.

Изобщо беше гениален котарак. Колко е жалко, че у нас котешки произведения никой не се наема да печата. По натура Василий беше поет. Беше и красив и мързелив, и притежаваше безчислено множество други достойнства. Неговото мъркане не омръзваше с часове. В някои неща той даже превъзхождаше стопанина си: Васка чувстваше, че не го разбират, но никога не страдаше от това. И – най-главното – на никого не завиждаше.

А стопанинът сядаше да голямото си бюро и набързо прелистваше списанията. Какво ли само не пишат! Нима така трябва да се пише? Ех ...

И, едва скривайки ужаса си, Васка разбра, че не му предстои да вечеря. „Между ума и стомаха има обратно пропорционална зависимост“, – направи заключение неуниващият гений и с гордо вдигната глава на великомъченик отиде да спи.

Кишинев. По-точно Кишинев. Уморен постсоциалистически град. Пристигнах привечер, когато вниманието на голяма част от населението бе погълнато от футболния мач между националните отбори на България и Молдова. Промъкнахме се сърчно между предлагащите услугите си таксиметрови шофьори и се качихме на автобуса. Седалките бяха изтърбушени, но все пак успяхме да седнем. Широките централни улици бяха доста пусти. От центъра взехме такси. Посрещачката ми все пак реши да придаде тежест на посрещането. За собствено самочувствие – тя плащаше. Показваше ми сградите, край които минавахме. Блока, в който живее, е наполовина недовършен – няма и изгледи да бъде скоро готов. Стълбището е ужасно. Ала домът е нещо друго, той носи уюта на женската ръка, на огнището. Това не веднъж можах да наблюдавам – обществените места тънат в мизерия и разруха, ала там където има стопанин положението е коренно различно, има чистота, вкус и дори лукс.

Мачът завърши успешно за България, с очите на бесарабския българин: „Наште биха наште“, както каза поетът Георги Барбаров. Този барометър за националното самочувствие на българина в последно време, стана емоционална прелюдия към научно-практическата конференция „Образованието на българите в Молдова – история, проблеми, перспективи“, проведена на 27-28 април 1995 г. в с. Валя-Пержей, Чадърско, Република Молдова. Когато получих поканата най-напред се зарових из карти и атласи, за да получа поне бегла представа къде ще попадна. Не беше толкова трудно. Селото е отбелязано върху картата на Бесарабия в книгата на Николай Червенков „Българите от Молдова и Украйна“, има вече 180 годишна история, 150 годишно училище и се намира в Южна Молдавия. На другия ден ни чакаше няколко часа път с кола, тръгване в шест часа, за да стигнем навреме за откриването на конференцията.

Въпреки че историческата литература споменава за българите от Бесарабия – днес на територията на Молдова и Украйна (т.е. за тях все пак сме чували, не е както за българските села в Албания, за които никой нищо не знае, а няма и откъде да научи), живото докосване носи

и изненади, и очарование. В Молдова живеят около сто хиляди българи, счита се че при едно преброяване днес броят им може да се качи и до 120000. Една част от тях живеят компактно в чисто български или смесени (предимно с гагаузи и по-рядко с молдовци) селища. Такова село е и Валя-Пержей. То наброява 5500 жители, от

които 18% са молдовци, а останалите българи. В селото има молдавско и българско училище. Т.е. училище, в което учат българските деца. Защото преподаването е на руски – бившия държавен език. Днес училището постепенно преминава на обучение на български език, като

се преподава и молдавски език – сегашния държавен език. Странно беше това определение: „държавен език“. В него може би е отразена най-точно превратната съдба на българското население в Бесарабия, което не веднъж е трябвало да мени „държавния“ си език – руски и румънски; молдавски или украински. Държавният език се еменял, но домашният е оставал винаги един и същ – български. Живели дълго време изолирано от България, без училища на роден език, българите от Бесарабия са съхранили един архаизиран език от началото на миналия век, който е истинска находка за езиковедите и изследователите на езика. Те се изселват от родината, когато в България още не са създадени новобългарските училища, а Русия много скоро ги впряга в единната си имперска политика и организира обучението на руски език. Езикова и религиозна близост създават отношения на търпимост, отношението към Русия е добро и досега у тукашните българи.

Създаването на национални държави на територията на бившия Съветски съюз поставя пред нова ситуация българите тук. Те чувстват чужд „новия държавен език“, вместо него предпочитат да се обърнат към родния български. Но как? Когато и досега има стеснението, че „аз не говоря добре“, т.е. говоря диалектно, а не литературно. За щастие благодарение на български интелектуалци (името на Александър Миланов се споменава от всички с дълбока почит) българската държава полага усилия да насърчи процеса на възраждане на родния език. Приемът в български висши учебни заведения е свързан с изискването за владеене на книжовен

СВЕТЛА КЪОСЕВА

На гости при българи

български език. Езикът се изучава най-напред в курсове, а после като учебен предмет в някои училища. От няколко години пристигат преподаватели от България, те работят като методисти с местните учители. На основата на диалекта, книжовният български език се усвоява лесно, за два-три месеца специализация в България, човек може да го овладее добре. Всяка година близо 50 младежи заминават да учат в България. Първите от тях вече се връщат, от тях ще израсне местната българска интелигенция – учители, журналисти, артисти – на български език.

Училището във Валя-Пержей е едно от първите, което въвежда в обучението български език като предмет, а от две години тук се обучава първият клас, чиято програма е изцяло на български език. Второкласниците не само четат и пишат, но и смятат на български език. Резултатите са много добри. Децата стигат до литературния български език без посредничеството на руския език, по-лесно разбират и усвояват материала. Все пак остават много въпросителни, пренастройването не е еднократен процес. Съмнения има у учителите, които трябва да сменят работния си език след няколкомесечна квалификация (а това не е лесно), съмнения има у родителите – а какво ще правят децата, ще имат ли възможност за реализация на български език? Все пак българското малцинство в Молдова не надвишава 2% от общия брой на населението. Съмнения има по отношение на изучаването на новия държавен език – молдавския, който се възприема като много по-чужд и труден от руския. Пък и досега навсякъде и за всичко така добре са се разбирали на руски. И все пак, въпреки тези небезоснователни безпокойства лавината е тръгнала, все повече се увеличава броя на детски градини, училища, лицей с преподаване на български език. И всичко това се върши с невероятен заряд и енергия, от личности които са посветили цялата си енергия, творческата си сила и вдъхновение на това дело. И които успяват да увлекат по-инертните, да увлекат амбициозните, да намерят място за всички в тази невероятно трудна задача.

Двата дни на конференцията бяха напрегнати и изпълнени с динамика. Посещавахме уроци, бяхме на откриване на ученическа изложба на цветя, наблюдавахме концерт на училището и театрално представление на първата професионална трупа на български език в Бесарабия (завършващи тази година Висшия институт по театрално изкуство в София момчета и момичета) – всичко това, разбира се, извън пленарните и секционни заседания.

На конференцията присъстваха над 140 учители от българските училища в Молдова. За тях

това бе първият широк и авторитетен форум, на който можеха да намерят подкрепа в търсенията си, отговор на съмненията си, съмишленици. На секционните заседания бе обсъдено обучението по български език, родна история и краеведение, както и положението и възможностите на училищата с обучение на роден език. Голям интерес бе проявен към българското училище в Будапеща, към възможностите, създадени в Унгария със Закона за малцинствата от 1993 г. и избора на местни и републикански национални самоуправления.

Вниманието към проблемите на българското малцинство бе засвидетелствано от заместник министъра на образованието на Молдова, както и други официални лица от областен и републикански мащаб. Имаше гости от България, Украйна и Унгария. Двигателят на цялата тази неимоверна организация безспорно бе Татяна Стоянова, началник на отдела за обучението на малцинствата при молдавското министерство на образованието. На труда, дипломатичността и чара на тази българка се дължат много от успехите на българското образование в Молдова. Голяма е заслугата на тези, които ежедневно влизат в допир с децата и техните родители – това са учителите и възпитателите, от успеха на тяхната работа зависи в крайна сметка какво ще излезе от това грандиозно начинание. Видяхме много всеотдайни учители, работещи с плам и любов към българското. За мен обаче най-ярък е образът на директора на училището-домакин в с. Валя Пержей Никола Куртев. Авторитет, извоюван в течение на десетилетия, стопанин, загрижен за всичко и с широк поглед върху проблемите. Признание за него са и последните избори, на които е избран за кмет на селото. Конференцията бе неговата лебедова песен в училищното дело, както се изрази един от участниците, ала директорът не скри намерението си отсега нататък да направи още повече за българското училище.

Двата дни на конференцията бяха изтощителни, но съпроводени с възбудата, че вземаш участие в нещо забележително. Че времето ни е предоставило шанс, който може би ще съумеем да уловим. Че може би е дошло времето, когато съзнанието че сме българи няма да ни изоставя, където и да сме по света, извън тесните предели на родината.

В Кишинев посетихме българското дружество Възраждане. Дружеството развива културна дейност, има библиотека и организира курсове по български език. Негов председател е Иван Забунов, който е народен представител в молдавския парламент и с авторитета си има големи възможности за подпомагане на българското дело.

Сред интересните хора, с които се срещнах искам да спомена поетите Нико Стоянов, Тодор Стоянов, Георги Барбаров, Петър Бурлак-Вълканов, които творят на български език и въпреки трудностите и материалните неблагоприятия издават вестници, списания, стихосбирки.

В Будапеща се завърнах натоварена с впечатления. Виждам като пред себе си хората, с които бях само три дни, техните думи, жестове, търсения и съмнения, схватки и разочарования са ми близки и понятни. Дни наред мисълта за преживяното в Молдова не ме напуска. Дано споделено, то заживее и у други. Защото на много места по света звучи българска реч, отдалечена, но не и откъсната от сърцето на всеки българин.

***

7 април, 1996, село Стар Бешеньов, Румъния. Българите от Банат празнуваха на този ден не само своя Великден, но 250 годишнина на най-старото си училище. За празника бяха пристигнали високи гости от София и Букурещ, официални лица от окръга и представители на българските общности от Румъния и други страни, бивши възпитаници на училището, хора от селото, отдавна излезли от него.

Срещата с българи, особено извън границите на България, винаги е вълнуваща. Особено когато става дума за една трайно запазила се вече близо три века българска общност като тази на българите в Банат. Банат е една от най-пъстрите в етническо отношение области. Късметът ме срещна още на път към селото с българин, който на старинния си диалект ми стана водач. Минавахме през различни селища – ту немско, ту сръбско, докато стигнем до българското Стар Бешеньов. Днес името на селището е сменено и на румънски е Дудещи веки, но хората продължават да използват старото име. Смесването на различни народи в Банат никога не е било извор на свади, напротив тук са се създали завидни навици за съвместно съществуване. И до днес се знае, че българите имат най-хубавите домати, немците правят най-хубавото масло, а унгарките най-хубавите пасти.

В Стар Бешеньов българите са пристигнали в 1738 г., заедно със своя епископ Никола Станиславов. Те били българи-католици от павликянските села в Северна България, избягали от турските насилия. Австрийската империя населила с тях обезлюдените си територии и много скоро те се превърнали в цветущи градини. Заселили се на голо поле, животът започнал съвсем отначало. Епископ Никола Станиславов се обърнал към папата за материална помощ за построяването на храм в селото и няколко годи-

ни по-късно той бил готов. Двуседмични тържества предшествали освещаването му през 1743 г. Две години по-късно вече имали и училище. Живели столетия наред напълно откъснати от родината-майка, банатските българи са запазили своя български говор, по празници обличат красивите си и пъстри носии, пеят своите български народни песни, пеят и слушат в църквата проповеди на български език. В Стар Бешеньов живеят около 5000 души, небългарите сред тях са малцина, а и те са научили българския диалект, защото в селото това е езикът за общуване. В училището факултативно се изучава литературен български език, все повече младежи отиват да следват в България.

Празникът започна с литургия в българския католически храм. До входа на храма, от вътрешната страна, има релеф, на който е изобразено пристигането на българите по тези земи и паметна плоча с имената на свещениците и църковните „кантори“ (певци). Там открих фамилията и на моя пръв познат от влака Топчов, чиито предци в продължение на сто години са огласяли всяка служба. Църквата бе обяна в светлина и украсена със свежи цветя. Празничността се допълваше от красивите старинни носии, с които бяха облечени децата и младежите. В ръцете си богомолците държаха библии, написани на латиница на местния български диалект. Църковен хор допълваше хармонията на органа. Този храм винаги е сплотявал тукашните българи, и днес той е единственото място, където се говори и пее изцяло на български език. След църковния отпуск празничното множество се отправи към училището, където бе открита възпоменателна плоча, отбелязваща 250 годишния юбилей. Следобед децата от училището, което има над 400 ученика, изнесоха богата програма. Те пяха, танцуваха, декламираха. От сцената звънък детски глас старателно произнасяше скъпите на всички ни Вазови слова: „Аз съм българче“. Децата пяха и рецитираха на литературен български език, но не бе забравен и местният фолклор. Може и така да ми се струва, но когато на сцената децата запяха своите песни, с които бяха свикнали от малки, те се чувстваха най-сигурни, най-добри, най-празнични.

*Хайда да се преберем,
българе кие се звем,
рака сас рака дадеми,
и синца да запейми:
Хайда, хайда, макар кой,
у туй друштву нека дой.*

Тази песен може да се нарече химн на банатските българи. Тя често се пее от банатските

българи и духът на задружност, който струи от нея ги крепи вече столетия наред. Силното съзнание за българска принадлежност се поддържа от редица книжовници и радатели за българското (тези възрожденски думи сякаш са най-подходящи за случая), които събират български фолклор, пишат за миналото на българите, с гордост говорят за своите герои.

Любезните ми домакини – Питьо и Маргитка – проявяваха грижи за мен през целия ден. Рано сутринта на път за църква Питьо с гордост ми показва селото. Широки улици с два реда дървета от двете страни, край тях хубави къщи. Представяше ме на своите съселяни или на другите гости. С интерес ме разпитваха за нашия живот в Унгария. Дълго разговаряхме и вечерта, въпреки че ни чакаше дълъг и уморителен ден. Питьо е българин, а Маргит е унгарка. И те изказаха недоумението си защо хората влизат в дразги само заради народностни или други различия. (Колко различно бе всичко това от неприятното чувство, което оставя пресичането на граници в Източна Европа все още. Граничните

власти изстрелват въпросите си кратко, грубо, всяка необичайност ги изпълва с подозрение. Българка? Отива в Румъния? Идва от Унгария? Защо? За колко време? При кого? Колко пари има? Съвсем друга бе готовността на случайни хора да ми помогнат, да ме упътят.)

На тръгване енергичният директор на училището ми заръча: пишете за нас – не за да ни хвалите, опишете ни такива, каквито сте ни видели. Този ден наистина остави траен спомен у мене. Мисля си, че повече българи по света би трябвало да научат за хората от Стар Бешеньов, така жилаво пуснали корен на новото си местоживелище, че вече столетия, въпреки превратностите на съдбата, която ги е тласкала в пределите ту на една, ту на друга държава, не са загубили род и език. Тук, пред едно от най-старите училища на българите, още веднъж успях да се убедя в старата истина, че народността, националното се пази от знанието и вярата – в тях се е съхранила родовата памет, те са ни давали самочувствие и са ни карали да усетим дълбочината на своя корен.

Има няколко етно-културни групи, принадлежащи към българския етнос, които живеят извън пределите на България. Това е естествена предпоставка за протичането на асимилационни процеси, чийто резултат е разминаването между етнически произход и самоопределение. От множеството фактори, които пряко или косвено влияят на този процес, бих отделил религията, езика, фолклора и личните имена.

Обект на моите разсъждения ще бъдат няколко групи, разминаващи се с „класическата“ представа за принадлежност към българския етнос. Това са българите от Банат, българите от Голо Бърдо и българите-гагаузи в Бесарабия.

Българите от Банат или банатските българи живеят в банатската равнина, която е разположена в три държави: Румъния, Югославия и Унгария. Те живеят компактно в български села. Напуснали са България след Чипровското въстание преди около 300 години. Първоначално се заселват на север от Дунав, а по-късно в Трансилвания, където живеят и днес. По-голямата част от тях са принадлежали към павликянската секта на християнството, което е оставило отпечатък върху фолклора на банатските българи. („Нема равна на палукианска мома“) Днес те са католици, говорят български език. Фамилните имена са типично български – Мирчов, Иванов, Калчов и др. Много от личните имена са свързани с религията и се отличават – Рафаел, Долорес и др. Някои от песните, танците и обичаите са повлияни от съседните етноси – унгарци, сърби и румънци, но се изпълняват на български език и от самите тях се изживяват като изконно български. Съдбата на банатските българи е различна в трите държави. Докато в Румъния през последните петдесет години практически не са протекли асимилационни процеси, в Унгария те са почти асимилирани, а в Югославия в момента тече процес на създаване (по типичния югославски модел) на новата народност – „павликянска“. Тези процеси могат да бъдат обяснени със средата, в която живеят и с целенасочената политика по отношение на тях. В Ун-

гария причината е преди всичко дългото пребиваване още от австро-унгарско време в среда на народности, изповядващи католическата религия. В Югославия до скоро българският произход на банатските българи не беше оспорван. От известно време обаче се наблюдава, главно от страна на администрацията, изразяване на

становище, че населението не е българско, а павликянско.

Какво е положението в Румъния? Преди петдесет години преброяванията в северната ни съседка показва наличието на голямо българско малцинство – главно в Северна Добруджа, око-

ло Букурещ и по целия северен бряг на Дунава. След Крайовския договор, (по силата на който България си връща Южна Добруджа и се извършва размяна на населението) румънската държава започва целенасочена асимилационна политика по отношение на останалото в Румъния българско население. Тя включва смяна на имена, забрана да се говори езика и дори изселване, за да се освободят жилища за преселващите се румънци от Южна Добруджа. Към населението в Банат, живеещо сред многократно по-голямо унгарско и немско малцинство отношението е коренно различно – то почти винаги е изучавало езика си, българският му произход никога не е подлаган на съмнение. Диференцираната политика продължава и днес – докато банатските българи имат свой представител в Парламента на Румъния, регистрацията на българското дружество „Братство“ с център Букурещ, което обединява преди всичко българи от влашкия регион, се извърши след близо две годишни дела в съда. В резултат на това при последното преброяване преди две години българите в Румъния са по-малко от 11 хиляди, като 9 хиляди живеят в Банат. Този факт, колкото и да е недостоверен,* доказва резултата на една трайна целенасочена асимилационна политика – в повечето от българските села днес български език се говори само от над 60-годишните (с. Бранец), при това дори и религиозното различие не е спасило българите-католици от селата Чопля и Попец, намиращи се в близост

ЕМИЛ МИЛАНОВ

Забравените българи

*Само селата Бълен и Извоареле, в които се говори на български език, наброяват около 8 хиляди души, а общият брой на българите в Румъния, според българското дружество „Братство“ е не по-малък от 200 хиляди.

до Букурещ. Сравнено с унгарското малцинство, въпреки гарантираните законово равни права, на практика българското е поставено при коренно различни условия – докато унгарците претендират за унгарски университет, българите извън Банат изучават български език само в две села – Валя-Драгулуй и Бълен. Тук е мястото да отбележим и ролята на родината-майка. Примери, в които държавната политика играе етно-мобилизираща роля са много. Едва през последните няколко години българската държава прояви някакъв интерес към българите в Румъния – отпускат се стипендии за обучение в български висши и средни училища, осигуряват се почивки на море и планина за децата. До българите в Югославия държавата не успя да достигне.

Българите от Голо Бърдо – Албания, са местно население, живеещо в планините югозападно от град Дебър, Македония, на места отдалечени от основните транспортни артерии в Албания. Преобладаваща религия е ислямът. Тъй като от 1957 година са забранени всякакви религиозни обряди и са разрушени религиозните храмове, може би по-точно е да се каже, че българите там са по произход мюсюлмани. Езикът, който се говори, е от най-западните български диалекти. За преобладаващата част от жените и децата той е единственото средство за общуване, тъй като не знаят албански. Българският характер на обичаите, песните и танците е безспорен. Като любопитен факт може да се отбележи носенето на мартеници. Влиянието на други култури върху тях е минимално. Сред фамилията им имена има такива с български корен (Толя, Мачка, Курти) и с мюсюлманско звучене (Караибраими, Садико, Аязи) и албански (Рама, Клевис, Кели). Подобно е положението и с личните им имена – те имат български, латински, мюсюлмански и албански произход (Дафина, Едлира, Алкета, Исмет, Икбале, Хаирия). Когато се представят на българи от България, те произнасят с голямо неудобство имената си или ги променят така, че да придобият българско звучене (Ардян Кочи – Адриан Кочев, Алкета Хаджия – Кети Хаджиева) – факт сам по себе си показателен за идентичността на населението. В Албания живеят и българи-християни по западното крайбрежие на Преспанското езеро и около гр. Корча. Общият брой само на компактно живеещите българи в Албания, според Спас Тошев, направил няколко експедиции през последните години е около 40 хиляди, а съотношението мюсюлмани-християни 3:1. Преобладаващата част от българите-християни, на основата на двустранни спогодби с Югославия са записани в паспортите като македонци, българите-мюсюлмани, поради откъснатостта и религията си,

са останали извън полезрението на югославската политика и са записани като албанци.

Как стои въпросът със самоопределянето? Докато за българите-християни македонец и българин са синоними и те демонстрират еднаква привързаност и към Македония, и към България, за българите-мюсюлмани езикът, на който говорят, е български и едва след запознаването с книжовната му форма те уточняват, че говорят македонски диалект. Декларират се като българи.

Какво е отношението на албанската държава? За разлика от масираната асимилационна политика на Гърция и Югославия спрямо българските малцинства там, че дори и извън пределите им, в Албания няма белези на целенасочена асимилационна политика. Все пак това, че и до днес няма признато официално българско малцинство, е дало своите резултати – доста селища, особено в южна Албания (например Бобощина, Корчанско) вече са албанизирани.

Какво е мястото на българската политика? В последно време интерес към българите проявяват обществени организации, а държавата отпусна стипендии за обучение в България, което несъмнено след време ще даде свой резултат.

Българите-гагаузи (за краткост по-нататък ще използвам етнонима „гагаузи“) днес живеят основно в България, Молдова и Украйна. Общият брой на гагаузите днес е около двеста хиляди, от които 150 живеят в Молдова и 50 в Украйна. Там те са се преселили заедно с другите българи главно поради гоненията по време на турското робство и след руско-турските войни в края на осемнадесети и първата половина на деветнадесети век. Много от тях се заселват заедно с други българи в едни и същи селища, като с течение на времето остава само името на махалите – българска или гагаузка, а езикът в селището е или български, или гагаузки. Например в с. Ташбунар (Каменка, Измаилски район) има гагаузка махала, но се говори само български и обратно в гр. Комрат (Молдова) има българска махала, но се говори само гагаузки. До тридесетте години на този век етнонимът гагаузи се употребява от съседите им и се свързва с говорения от тях „гагаузки“ език, характерен с турска лексика и граматическа специфика, присъща за българския език.

Гагаузите са православни християни, песните, танците и обичаите са идентични с българските, а повечето обредни песни се изпълняват на български. Фамилията им имена са с български корен, а в повечето от случаите притежават и български окончания – Стойнов, Душков, Станов, Стамат, Танасогло. Личните им имена не се различават от славянските, но носят руски отпечатък – Лариса, Олга, Степан.

След първата световна война Бесарабия преминава в границите на Румъния и държавата предприема стъпки за разделянето на българи и гагаузи, като кани учители от Турция, които започват да преподават турски език, вследствие на което в някои селища днес езикът е променен под влияние на турския. През шейсетте години в СССР се подновява акцията за формирането на новата народност, като се създава писменост на гагаузкия език (на кирилица). Днес в Молдова, с активно съдействие на Турция, кирилицата се замества с латиница, изменят се граматическите правила, като стремежът е да се доближат до тези в турския език. Преди година се проведе успешен референдум за създаването на Гагаузка Република (Гагауз ери)* със свой парламент, правителство и президент в рамките на Молдова. В Украйна, както и в Молдова днес гагаузите притежават гагаузко самосъзнание, но използват кирилицата и не проявяват афинитет към Турция.

Преселилите се след обединението на Влашко и Молдова (1860–1861г.) в Таврия (Приазовието) и разкулачените след Октомврийската революция и интернирани в Сибир (днес живеещи в Южна Осетия) гагаузи и днес имат българско самосъзнание, както останалите у нас и живеещи главно във Варненско и Южна Добруджа.

Какво е отношението на българската държава към промяната на етноса на гагаузите? През последните години в България се обучават около двадесет студенти и няколко аспиранти. Но България като държава до момента не е декларирала ясно отношението си към това население, което на няколко пъти потърси подкрепата на нашата страна чрез срещи и призови за помощ по време на кървавите събития през 1991 година и след това.

Какво прави Турция? През последните няколко години бяха приети около двеста студенти, преобладаващата част от тях, обаче прекратиха обучението си и се завърнаха обратно главно поради религиозен тормоз от страна на колегите си. Много от тях търсят възможност да продължат образованието си у нас. Може би това е и причината тактиката напоследък да бъде сменена – вниманието на турската политика се насочи към дейност сред самата общност.

Религията, езикът, личните имена и обичаите са фактори, които очертават границите на етническата общност. Липсата на някои от тях създават предпоставки етническата идентичност да бъде променена. Това, разбира се, мо-

же да стане и при наличието на всички изброени по-горе фактори. Пример за това е създаването на „Македонската нация“. Все пак, ако трябва да се степенуват по важност факторите, на първо място безспорно бих поставил отношението на държавата, в която общността живее, и на родината-майка. При целенасочена трайна асимилационна политика и липса на съответни действия от страна на родината-майка за няколко поколения границите се размиват. Сред обективните фактори, които благоприятстват такъв процес, на първо място, бих поставил съвпадението на религията с тази на доминиращия етнос, на второ – обичаите и след тях – езикът и имената. Изключително важен фактор е и числеността на общността и компактността на нейното разположение. Колкото една общност е по-голяма и по-компактно разположена толкова необходимата продължителност за промяната на идентичността е по-голяма. Тъй като, исторически погледнато, не е възможно да бъде провеждана асимилационна политика безкрайно дълго време, то е ясно, че при една достатъчно голяма, компактно разположена общност асимилацията е обречена на неуспех. Отхвърлянето от страна на родината-майка на дадена общност и използването на този факт от държавата, в която живее, дава светкавични резултати. Може запазило се с векове население да започне да се самоопределя по друг начин, вследствие на подобно отношение. Според мен именно на това се дължат ускорените асимилационни процеси при българите в Румъния, Турция и най-вече в Югославия и Гърция. Известен е фактът с отпращането в Югославия на четиридесет хиляди български бежанци от Гърция след Втората световна война или с политиката на записването на българите в Пиринска Македония като македонци. На обратния полюс са Унгария и Турция. Втората, поради икономическата си и военна мощ, се насочва и към нетурското тюркоезично или мюсюлманско население в балканските и южните бивши съветски републики.

Във всички случаи при липсата на някои от белезите, характерни за „класическата ни представа“ за принадлежност към българския етнос, се наблюдава по-голяма привързаност към останалите белези. Например при българите от Банат и българите от Голо Бърдо поради изповядването на католическа или мюсюлманска религия е характерна привързаността към езика и обичаите, а при гагаузите – привързаността към православието и обичаите.

*В републиката са обявени 4 официални езика, един от които е българския, а денят на славянската писменост е обявен за официален празник и се отбелязва в тържествена обстановка.

Те са писани в Бесарабия и не следват литературни образци.¹ Автобиографичното, житийното писане явно е най-непосредственото и естественото изложение на това, което пишещият знае и дълбоко е преживял – собствения си живот. В последните години се промениха представите за ценност на четенето: четете се и се предпочитат за четене повече документът пред възможните светове на художествената литература. Което е изживяно и неизмислено не може да бъде създадено и от най-добрата свобода на писателското въображение. А дълго време четенето съществуваше чрез риска за общуване с огромни блокове от мъртви, омъртвели или вкаменели знаци. Останали в миналото, за радост, и сега изпод тях в текстовете се таят свидетелства за повседневното, обикновено време. Различно, твърде различно от описаното в официалните истории, свидетелства и книги. Различно от официалната памет за това, което и било. Българите, като че ли, въпреки известното и така често цитирано изречение за края на историята, не могат да придобият свободата си от нея. А тя, Историята, често пъти е враждебна към тях. Тя е онази другост, онзи друг с когото общуването е чрез принуда. И всеки риск за нов избор води до друга принуда, твърде често по-лоша от предишната.

Някога, в началото на миналия век, след продължителните Руско-турски войни начева поредното обезлюдяване на българските земи. С кървани българите се изселват в Русия. За това обезлюдяване, още в онова време, са стонове на Георги Раковски и тъжните повестувания на Иван Селимински. Напускащите първо родината си българи се заселват в степта на север от Черно море. Тази земя е в границите на Турция, Русия, по-късно на Румъния, Молдова, Украйна. Те се надяват, бягайки от историята и от физическото изстребление най-вече, да намерят онзи остров на блажените, който не малко от българите и досега търсят. Някога – при руския цар. По-късно – към цивилизоваността на Средна и Западна Европа – в Австро-Унгария, Германия, Италия и Франция. Този остров оттогава и до днес е все онова желано място на

мир, благодат, благоденствие, цивилизованост и духовност. Много често това географско място съществува повече чрез въображението, отколкото като предметна реалност. Като че ли този остров може да бъде някъде другаде освен в нас. Търсещите са все в път – зад тях е Историята, пред тях – островът. А другите, търсейки

го в себе си, тръгват през пустинята на нравствения здрач.

И, бягайки от своята История, българите влизат в пространствата на чуждата, която трябва да преживяват като своя. „Мама му стара на турския цар, пише един от житеписците, заради него

попаднахме в Русия...” До големите исторически катаклизми на нашия век, като че ли приемането на чуждата история е донякъде търпимо. Донякъде те, българите в разселение, са позабравени от нея. Живеейки на своя остров, в степите на Черно море те съхраняват своето така, както са го запомнили от предците си. С първо родината си общуват. Макар и непълно. Тези връзки се ограничават в края на миналия век. След първата световна война те се прекъсват почти изцяло. От това време насетне за българите там започва своята история. Сред огромните катаклизми на чуждата. Без достатъчния интелектуален елит, в живот чрез земята. В постоянна борба за собствената си идентичност. А идентичността им се основава на народната култура, обичаи, бит, вярвания, които в променящите се социални условия за живот често се и забравят. За мнозина, без книгите и без паметта, което носят за своето, следва и забравата на езика. Последната опора на идентичността остава споменът за родовата принадлежност към българите. А българите, живеещи на територията на прародината, отвъд Дунав, увлечени по своята история и своя живот ги забравят. Знанието за тях става нещо частично.

Така, преди години, на една от големите московски улици, разговаряйки с мой добър познат за изложените зад една витрина академични книги, млад мъж ни заговори на български. Слушахме с любопитство. Той преживяваше дълбоко всяка дума от разговора ни, излъчваше искреност и онази патриархалност, позната ми

САВА СИВРИЕВ

**Житията на
българите**

¹ „Бесарабските българи за себе си”. Съставители: Петър-Емил Митев и Николай Червенков., София, 1996

от литературните текстове на миналия век. Лекар, от с. Нови Троян, Одеска област, Украйна, завършил в Одеса. С прекъсвания говорихме два дни. Трябваше да постъпи в болница. Нямах друго подходящо четиво за часовете му там и без да се надявам, че ще бъде увлечен му предложих „Чичовци“ на Иван Вазов. А и той, българинът с когото се запознах, носеше в себе си неясна за мене дълбока тъга. Нищо не знаеше за Иван Вазов. Страдаше заради неznанието си. А как да знае? Не само книга, вестник, а и българско радио от години не е достигало до там. А и моето знание за българите там бе повърхностно. За моя изненада моят познат не само хареса „Чичовци“. По текста той направи забележки на професионален читател. Слушах ги с интерес. В болницата той бе чел и на другите от тази книга. Те не разбирали над какво и защо той така с удоволствие се смее. Но той знаеше и разбираше. Свързваше ни, въпреки историята, непонятно за мене генетично родство.

Някога, в миналия век българите правели част от историята си в емиграция. И тази част била събрана заедно с другата, която се правела в България. Така се написала историята на българите в новото време. В тази книга бесарабските българи, българите от Крим и Азовско море са писали и оставили документ за така малко познатото преживяно тяхно време в сегашния век. Техният остров е ту в Румъния, ту в Молдова, ту в границите на Съветския съюз, и пак в Молдова, Украйна, Русия. Те пишат и оставят документи за забраната да говорят на своя език, за глада, масово изличаващ ги из поселенията им, за насилствената колективизация на земеделските им стопанства и за заграбването на това, което те с непрекъснат труд от поколения са придобили, за разкулачването на кулаците, за насилственото им разселване с товарни вагони в Сибир, Урал, Душанбе. На места четящият отказва да приема с разума си всичко това, което е било и което е въвн от представата

за нормалност. Те пишат и за своите народни обичаи, за своята народна вяра, етика и морал, за времето на своя бит и за своето домостроителство, някъде там, в другото тяхно поселение, където с годините не се изличава това, което те са и което те сега искат да бъдат, ако имат възможността да възродят историческата си памет, да научат българския си език, своята култура и история. Защото, живеейки в тази гранична ситуация на противопоставяне на историята често за тях остава само споменът за етническата им принадлежност.

Събраното в „Бесарабските българи за себе си“ показва необходимостта, след полагането на това начало, да продължи събирането на документален материал за тяхната история. Тя е част от българската история.

Но какъв материал може да бъде събран от местата на другите български разселения – Средна и Западна Европа, Америка, Австралия, Цариград – едва ли достатъчно точно може да се отговори на този въпрос. Това биха били малки истории, също част от българската история. Тя е предпочела да прибере наследството си най-вече от Румъния от миналия век, донякъде от Средна и Западна Европа, Цариград. Останалото е там, където то е. И ако е въвн от граници и представи, то като че ли става ненужно – като Аляска, която руският цар, богат и пребогат е предпочел да продаде, защото не му била необходима.

А дано и българите в разселение се сетят, че тяхната история е също толкова ценна, колкото и историята на българите в прародината им. Малките истории, част от голямата история на етноса – те са които трябва да ги съберат и оставят писмени документи за себе си. За историята, наистина е необходимо не само умение да се прави, но и умение да се пише. Защото тя е част от опита, който понякога е така нужен за миналото – каквото и да е то. А който контролира миналото ще има и добра възможност за контрол и над бъдещето.

ROSEN ROUSSEY
1906

Lepkeszárnyú oroszlán

Roszen Ruszev képeit szemlélve, gondolataimba besurran Szabó Lőrinc verse, *Dsuang Dszi álma*, amelyben a meseter lepke volt s eltűnődik azon, vajon ő álmodta-e a lepkét, vagy a lepke őt?

Roszen képei is így idomulnak alkotójukhoz, aki a sajátosan finom, légiiesen árnyalatos, lepkeszárny-eres vonalaival belelehelte valamelyik elgondolkodtató, néha gyöttrő, vagy szeméremsértő, el-nem röprenő, s ha mégis – akkor konokul vissza-visszaszálló kérdését az emberi lét, a robbanásig megfeszített szeszélyek, az álszemérem tiltásával elnyomott vágyak értelméről vagy éppen értelmetlenségéről.

Nemcsak lepkék röpködnek Roszen látomásaiban, a kételyek törékeny szárnyú kapcsolat-keresői. A csaknem dionüszoszi mámor mellett a zord misztikum önmagába merülése és egységben látása érvényesül előttünk, elmelkedésre hangol és nemegyszer arra ösztönöz, amire az alkotó lelke és szelleme önmagát is: újjáértelmezni szorongásainkat, valóssá fordítani illékony ábrándjainkat, valós összegezésekbe keretezni a képek jelzesszerű jeleneit, keresni azt a hétköznapiságon túlmutató értelmet, amelyet a művész keres, tapogatózva a feladat elérhetetlensége homályában.

Tudjuk, hogy a bölcsesség kezdete a bölcsesség keresésében rejlik, de maradjunk csak a keresésnél – sugallja-kérdezi a kép, a motívumegyüttes, a megszépült vagy önmarcangoló gúnnyal megcsúfított, valóságnak is tekinthető, de csak a valótlanság határait érintő ötödik égtáj keresése – az ötödik égtáj, amely a szívvel gazdagított értelemhez vezet. Így próbálom magamban összegezni eddigi életművét, amely nemcsak az egyén hánykódását tudatja-szemléli. Társadalmi üzenetei is vannak, s azokat akkor tapasztalhatjuk, ha nem egy-egy képet, nem egy kamarakiállítás anyagát próbáljuk értelmezni, hanem nekibátorkodnánk egységbe vonni az évtizedek Roszen-üzeneteit. Akkor talán megláthatnánk azt is, hogy ő tulajdonképpen bizalommal viseltetik az ember iránt, és vallja, hogy az ember tökéletesedése csak úgy tépheti ki magát a gyarlóság hálójából, ha az emberi fatörzs gyökere egyenlő az ággal, ha a leplezett énünk összhangban él a leplezetlennel, de ennek nélkülözhetetlen követelménye önmagunk kíméletlen megvilágosítása, megpróbáltatása az ötödik égtáj felé vezető úton.

Ez egy olyan út, amelyről csak azt tudhatjuk biztosan, hogy honnan indul és hová akar érni. A többi homály. Ezért skatulyába szorítani Roszen művészetét hasztalan próbálkozás lenne. Az Oroszlán jegyében született, s most, ötvenévesen is lehetetlen pórázon vezetni őt, a lepkeszárnyú oroszlánt. Gondolkodni rajta annál tanulságosabb: a Balkán ősi tradíciói ötvöződnek benne a legmodernebb szürrealista hatásokkal, s az oroszlán torka mintha átkokat dörögne akkor, amikor a lepke szárnya fohászokat sóhajt.

Most és itt, Roszen szellemközpontú beállítottsága feladja, egybefonja megválaszolhatatlan kérdéseinek egy szerény részét, azt is összetömörítve a kép már-már szétválaszthatatlan egyetemességébe, s nem retten el, amikor észreveszi, hogy az is robbanni készül, szerteágazódní egy-egy kiúttalannak tűnő útvesztőben, már korántsem lepkeszárnyú álomban. Belevonja ebbe az élményvilágba a beavatatlant, a nézőt, de inkább a látót, s az eltűnődve felsóhajt a költő szavaival:

*„... és most már azt hiszem ...
hogy minden kép és költemény,
azt, hogy Dsuang Dszi álmodta a lepkét,
a lepke őt és mindhármunkat én ...”*

Tartalom

Vladimir Kalojanov: Egy messzi ménes . . .	3
Pillantás a gyökerekre . . .	4
Mila Vaszov versei . . .	8
Ivan Nikolov versei . . .	9
Detko Petrov: Ház erkéllyel . . .	10
Zdenka Todorova: Ím, itt vagyunk . . .	12
Doncsev Toso: Kisebbségi lét – kisebbségi irodalom . . .	14
Szvetla Kjoszeva versei . . .	17
Georgi Markovszki: Berzentő és kijózanító . . .	19
Sztojcsjev Szvetoszláv: Triptichon a nem létezőről . . .	20
Alekszandar Milanov: Mint a főnixmadár . . .	22
Miso Hadzsijszki. Pena néne Ormandzsiból . . .	25
Ivan Mavrodi: Határtalanul szeretlek . . .	28
Petar Burlak-Valkonov versei . . .	29
Niko Sztojanov versei . . .	30
Todor Sztojanov: Kis tücsök . . .	31
Georgi Barbarov versei . . .	32
Vladimir Kalojanov: A halál vize . . .	36
Gólya . . .	36
Párviadal . . .	37
Vászka . . .	37
Szvetla Kjoszeva: Bolgárok vendége voltam . . .	39
Emil Milanov: Elfelejtett bolgárok . . .	43

A grafikák Ruszev Roszen munkái.

A Magyarországi Bolgárok Egyesületének kiadványa
Felelős kiadó: Irinkov Georgi
Megjelenik negyedévenként a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért
Közalapítvány támogatásával

A szerkesztőbizottság elnöke: Doncsev Toso
Szerkesztőbizottság:
Kjoszeva Szvetla felelős szerkesztő
Penkova Roszica, Petkova Adriana, Petrov Petar, Szimeonova Rajna, Szondi György,
Sztojcsjev Szvetoszláv, Szivriev Szava
Tyutyunkov Mónika szerkesztőségi titkár
Lapterv: Kállói Judit

A borító Roszen Ruszev munkája
A szerkesztőség címe: 1097 Budapest, Vágóhíd u. 62., tel.: 216-1621
Egy szám ára: 120Ft. Előfizetés egy évre: 400Ft
ISSN 1216-2590

®
92'

VLADIMIR KALOJANOV

***

Egy messzi ménes – őrült szél zúgása
meghatározza dalomat előre,
vágat nagy ég alatt – vezérek sátra –
és maga Tangra segíti erőre.

Ha kell, úsznak a lovak kék vizeknek
sodrán, hullámverésben, halakként,
mert áhítják földjét az ígéretnek
és menedéket keresnek, menekvést.

A sörények tajtékosan suhognak
s megtisztulnak a nyughatatlan szélben.
Szállásra érve végre, felnyihognak
mámorosan a véghetetlen réten.

Kiss Benedek fordítása

1996. novemberében a Haemus vendége volt dr. Szimeon Janev professzor, az Oktatási, Tudományos és Technológiai Minisztériumhoz tartozó Bulgarisztikai Központ igazgatója. Találkozott a lap szerkesztőbizottságával és a budapesti bolgár közösséggel, valamint a magyar tudomány és kultúra képviselőivel. Szimeon Janev irodalomtörténetet tanít a Szófia-i Kliment Ohridszki Tudományegyetemen. Tagja a Bolgár Írószövetségnek, és 18 könyve jelent meg eddig, köztük szépirodalmi, irodalomtörténeti, irodalomelméleti művek és gyerekkönyvek. Közülük az ismertebbek:

Írók, generálisok és harmadik személyek életrajzai (*Biografiji na pisatelii, generalii i tretii lica*; 1986) című két részes paródiaregénye, A paródia az irodalomban (*Parodijnoto v literaturata*; 1989) és A modern próza irányzatai (*Tendencii v szavremennata proza*) című elméleti munkái. Sikeresek és népszerűek az

általával válogatott gyűjtemények is: a kétkötetes A bolgár költészet antológiája (*Antologija na balgarszkata poezija*), A bolgár paródia antológiája a század első feléből (*Antologija na balgarszkata parodija ot parvata polovina na veka*), Bolgár állattörténetek (*Antologija na balgarszkija animaliszticsen razkaz*), melynek német és orosz fordítása is megjelent

Pillantás a gyökerekre

Haemus: Professzor Úr, legyen szíves, ismeresse meg a Haemus olvasóit a vezetése alatt álló intézmény feladataival.

Szimeon Janev: Az Oktatási, Tudományos és Technológiai Minisztériumhoz tartozó Bulgarisztikai Központ az 1992-ben megszünt intézmény utóda. A Központ munkatársainak az a feladatuk, hogy újra felvegyék és tartsák a kapcsolatot az ismert külföldi bulgaristákkal, és hogy egy adatbankot hozzanak létre. Ez az adatbank információkat fog tartalmazni azokról a bulgarisztikai témákról, amelyekkel az egész világon élő tudósok foglalkoznak, arról, hogy mit publikáltak és mit készülnek publikálni. Segíteni tudjuk őket szakirodalommal, az általuk felvetett problémára vonatkozó bibliográfiával, és lehetőségeinkhez mérten tanulmányutakat biztosítunk számukra, vagy legalább megpróbáljuk megkönnyíteni a bulgáriai tartózkodásukat. A Központ főosztálya hamarosan megjelentet egy Ki csoda típusú kiadványt, amely legalább 500 külföldi bulgarista adatait fogja tartalmazni. Ez lesz az első ilyen könyv Bulgáriában. A kiadói-piacutató osztály bolgár témájú kiadványokkal foglalkozik, ez bevételt is jelenthet számunkra. Ilyen eddig nem készült, először próbálkozunk ennek a megvalósításával. Az a célunk, hogy a rendelkezésünkre álló szűkös eszközökkel segítsük a külföldi kutatókat, akik fontos bulgarisztikai témájú könyveket írtak, de nem tudják kiadni saját országukban. Egy másik osztály feladata az, hogy a bulgarisztikai témák iránt érdeklődőket megfelelő szakirodalommal lás-

és a Gyermekversek antológiája (*Antologija na poezijata za deca*). Tervei között szerepel a határon túli bolgár irodalom antológiájának a kiadása. Szimeon Janev professzort a bolgár nemzeti karakter kérdése foglalkoztatja, ennek

szenvelte Bolgár jellemek (*Balgarszki karakteri*) és Gyökerek (*Koreni*) című esszéket, mindkettő már két kiadásban látott napvilágot. A Bolgár Művelődési Házban Bulgária a keresztúton címmel rendezett beszélgetés is kísérlet volt arra, hogy a bolgár ember mai vonásait megfogalmazzuk.

sa el – nem feltétlenül ingyen, de a lehető legolcsóbban. A Központ felépítése egyszerű, és remélem, hogy ha ez a struktúra hatékonyan bizonyul, nem lesz szükség a kiterjesztésére.

H: Budapesten nemrégiben hozták létre a Magyarországi Bolgárok Kutatóintézetét. Ön lát-e lehetőséget a két intézmény közti együttműködésre?

Sz. J.: Nemcsak hogy lehetőséget látok, hanem remélem, már az első találkozásunkkor, amiben megegyeztünk, hogy 1997 áprilisában lesz, amikor a Haemus folyóirat bemutatkozik Bulgáriában, el is tudjuk kezdeni az együttműködést. A budapesti intézmény, ha nem is az első, de a maga nemében ritkaságnak számít, hogy bulgarisztikai kutatóintézetet hoznak létre és tartanak fenn Bulgárián kívül, külföldön, Magyarországon élő bulgaristák. Remélem, ez egy sikeres kísérlet lesz.

H.: Régóta foglalkoztatja a külföldön élő bolgárok sorsa. Mi irányította erre a figyelmét?

Sz. J.: A bulgarisztika jellege. A bulgarisztikát nem lehet Bulgária határai közé szorítani. A bulgarisztikához tartoznak azoknak a bolgároknak a tudományos és művészeti alkotásai is, akik nem Bulgáriában élnek. Nem tudom pontosan megmondani, mikor kezdtem el ez iránt érdeklődni. A szakmából természetesen fakad az érdeklődés a más országban élő bolgárok és nem bolgárok bulgarisztikai tárgyú művei iránt.

H.: Figyelemmel követi az anyaország határain kívüli bolgár közösségek íróinak és költőinek tevékenységét is.

Sz. J.: Megpróbálom. Nagyon nehéz ez, mivel kevés az előzménye. Voltak kísérletek, de ezek részlegesen voltak: volt, aki a besszarábiai költőkkel foglalkozott, más a (Jugoszláviában lévő) *Nyugati határvidéken* született verseket gyűjtötte, harmadiknak Kanadában, Ausztráliában, az Egyesült Államokban stb. írt bolgár versekből van gyűjtése. De eddig senki sem mondhatja el magáról, hogy pontos információja lenne és kompetensen tudna nyilatkozni a külföldön élő bolgárok által létrehozott művészi értékekről. Az első lépés, amit meg kell tennünk az az, hogy ki kell adnunk egy költészeti antológiát. Költészetit, mert vers születik a legtöbb, azt a legkönnyebb válogatni. Ezt a gyűjteményt a későbbiekben frissíteni szükséges, bővített változatokat kell majd kiadni. Semmiképpen sem szabad azt hinnünk, hogy a bolgár irodalom legértékesebb vagy legfontosabb alkotásai csak Bulgária határain belül születhetnek. A bolgár irodalmi örökség elválaszthatatlan részét képezik a világon bárhol született művek is, és itt nemcsak a költészetről van szó, hanem valamennyi bolgár nyelvű irodalmi alkotásról. Ez egy szűz terület, ami még nincs feldolgozva, alig ismerjük és tudom, hogy egyedül nem sokat érhetek el, de megpróbálok a jövőre további anyagot gyűjteni egy a határon túli bolgár költők jövőbeni (még nem pontosított, időben távoli) antológiájához. Remélem, sikerül.

H.: A nehézségek ellenére fel tud-e fedezni közös témákat, irányzatokat a határon túli bolgár irodalom fejlődésében? Lehetséges-e ez egyáltalán?

Sz. J.: Egyet biztosan mondhatok. Abban, amit eddig a külföldön élő bolgár szerzőktől olvastam, van egy jó adag vágyakozás a szülőföld után, amiben patriotizmus rejlik, és ez az egyik legfontosabb jegye az egész bolgár irodalomnak. Sőt azt hiszem, ez nemcsak a bolgár népre jellemző, hanem általában a kis népekre. Olvastam a magyar irodalom körképét, melyet Jonka Najdenova állított össze, és elcsodálkoztam, hogy az ott megjelent szövegek legszembeütőbb, legfontosabb témája Magyarország. Tehát természetes, hogy a Bulgária-motívum a leggyakoribb, a legizgatóbb. A többi téma persze az általánosan emberi: a szerelem, az élet és a létezés problémái. Ez a költészet semmiképpen sem szegényebb, de különösen érzékeny a haza mint téma iránt, mert másképpen látja a gyökereket, ez a kép a szülőházában nehezen képzelhető el. Így gondolom, és nem tudom, mi minden derülhet még ki, ha az ember mélyebben foglalkozik ezzel a költészettel.

H.: Megismertetne minket a határon túli bolgár irodalom néhány konkrét jelenségével?

Sz. J.: Csak Besszarábiáról tudok egy kicsit többet mondani, ahol voltam, és ahol sikerült összegyűjtenem egy nagy csokor verset. Ott tényleg sok tehetséges ember él, néhányan közülük, valószínűleg a tehetségük miatt, Bulgáriát választották lakhelyü-

kül. A besszarábiai költőnő, Tatjana Tanaszova, például csodálatos verseket ír. Ismerek más költőket is, akik már kiadtak egy-két verseskötetet, és szívesebben élnének Bulgáriában. Nem tudom, hogy ez a legjobb tendencia-e a határon túli bolgár költészetben, de így néz ki. És voltaképpen miért is volna rossz: ha valaki úgy érzi, hogy ő a bolgár költészet és irodalom része, megkeresi a közvetlen módját, hogy a hazájában éljen. Makedóniában, amelyet már 50 éve elválasztottak Bulgáriától, és amelyben egy új nemzet, egy új nyelv tézisének állították fel s valósították meg, tulajdonképpen egy a politika által létrehozott nemzetet és nyelvet, sok érdekes jelenség van a publicisztika, a regényírás terén. Az ottani írók megpróbálják helyreállítani a hidat Macedónia és Bulgária között, és megkísérelnek magyarázatot adni a már létező különbségekre. Egy publicista például, Mladen Szarbinovszki kiadott Szkopjében egy könyvet, amelyről el lehet mondani, hogy nem a politikai dogmák vezérlik, s a bolgár kultúra egységét tartja fontosnak. Nagyon érdekes tézist állít fel a szerző két nyelv különbségéről és görögországi mintára a macedón nyelvet dimiotiki-nak, népnyelvi változatnak, a bolgár nyelvet pedig katharevusza-nak, vagyis ugyanazon nyelv magasabb irodalmi normájának tekinti. Ez nagyon gyümölcsöző elmélet, mert újból közelíti a kettévágott gyökereket, és olyan perspektívát nyújt, amely a múltbeli nyelvi fejlődést nem hamisítja meg. Bizakodó vagyok attól, ami most végbemegy, hogy az emberek szabadon gondolkoznak és attól, hogy egyrészt megbecsülik az évtizedek során bekövetkezett változásokat, másrészt, hogy ismét a kultúra egységére törekcsenek. Mert a XX. századi Európa barbarizmusai közül a legkegyetlenebb a kultúra szétszabdálása. A népek szétszabdálása a történelemben megszokott dolog, vannak népek, amelyek két, sőt három államban élnek, és úgy tűnik, ez így lesz továbbra is. De egy kultúra más kultúrára való felcserélése, a gyökerek szétrágása, elfelejtése csak a Balkán-félszigeten következett be, sehol másutt, a legkonkrétabban pedig Bulgária és Macedónia viszonylatában. Úgy vélem, hogy a visszatekintés, az egység keresése civilizált dolog. Nincs olyan író vagy költő, aki ne keresne magának szélesebb olvasói közönséget, senki sem érdekelt abban, hogy szűkítse a közönsége körét. Ez természetes törekvés ezen teljesen pragmatikus okból és amiatt a tény miatt is, hogy ellenkező esetben a kultúráról folytatott vita hamis lesz, és csak a félelem marad meg, hogy egy következő nemzedék majd rájön erre a hamisításra.

H.: Bulgária nagy erőfeszítéseket tesz, lehetőségeket biztosít és anyagi támogatást nyújt ahhoz, hogy a külföldön, a hagyományos közösségekben élő bolgárok elsajátíthassák a mai bolgár irodalmi nyelvet. Magam is voltam Moldáviában, voltam a Bánátban, és láttam, hogy vannak iskolák, vannak

eredmények. A budapesti bolgár iskola már 80 éve létezik. Gondolja-e, hogy ez hatással van az irodalmi folyamatokra?

Sz. J.: Feltétlenül. A kultúra az iskolával kezdődik. A költészet már régen nem népköltészet. A költészet személyes ügy és ennek következtében műveltség, az információhoz jutás kérdése és azé a lehetőségé, hogy egy már csiszolt, tökéletesített nyelven el lehet mondani a legmélyebb emberi érzéseket. Ezért tehát ez feltétlenül hatással lesz, mert lehetőséget ad az embereknek, akik addig csak nyelvjárásban beszéltek, hogy elsajátítsák az irodalmi normát, mert csak annak a keretein belül lehet értéke a költészetüknek.

H.: Gondolja, hogy megjelennek majd prózai művek is?

Sz. J.: A nagyobb közösségekben igen. Mondjuk Ukrajnában és Moldáviában, ahol több száz ezer bolgár él. Már vannak ilyenek Macedóniában, ahol a másik irodalmi nyelven már létezik irodalom, a *dimiotiki* nyelvén, ahogy Szarbinovszki nevezi, a bolgár köznyelven. El kell fogadnunk kultúránk részeként, el kell fogadnunk a másságában rejlő érdekessége miatt. A tudománnyal ellentétben az irodalmi alkotáshoz nem szükségesek nagy beruházások, laboratóriumok, intézmények stb., ez tehetőség és egyéni erőfeszítés kérdése, ezért remélem, hogy amikor Bulgária, az óhaza válságban van, akkor, és éppen akkor jöhetnek létre nagy jelentőségű művek a határain túl is.

H.: Térjünk vissza egy kicsit Bulgáriába. Önnek megjelentek kutatásait összegző művek a bolgár nemzeti karakterről. Létezik-e bolgár nemzeti karakter és mik a jellemzői? Lehet-e egy ilyen kérdésre válaszolni?

Sz. J.: Természetesen, az irodalmi művek közül nagyon sok foglalkozik a nemzeti karakterrel és a szokásokkal, mindazzal, ami a néplélektant vagy az etnopszichológiát jelenti. Nem vagyok teljesen biztos benne, hogy ez egy tudományág, inkább úgy vélem, hogy közelebb áll az irodalomhoz, ami művészet, mint a pszichológiához, ami tudomány. Úgy gondolom, hogy ahogy az ember jelleme változik az élete során, ugyanúgy a népek, nemzetek viselkedése is változik az évszázadok alatt, és ezért nem mondhatom, hogy létezik egy standard bolgár nemzeti jelleg. Talán nem túl kockázatos vállalkozás a bolgár karakter néhány olyan jegyét kiemelni, amely a XIX. és a XX. században jellemző volt, és amely valószínűleg jellemző is marad. Én azonban az etnopszichológia tanulmányozását inkább abból a szempontból tartom fontosnak, hogy a történelem egy bizonyos szakaszában lehetőséget nyújt arra, hogy a néptömegek vagy egyes emberek viselkedéséből ki lehessen emelni meghatározó jegyeket, amelyeket a bolgárság emanációjának lehet tekinteni. Én csak történelmi viszonylatban kíséreltezem ezzel. A bolgár történelem egyik legfon-

tosabb pillanata az 1876-os Áprilisi felkelés. Néhány könyvemben megpróbáltam belőle kielemezni azt, ami abban az időben jellemző volt a bolgárokra. Nincs alapom rá, hogy azt állítsam, a továbbiakban folytatódott ez. *Bolgár jellemek* (Balgarszki karakteri) című könyvemben az azt a korszakot reprezentáló személyiségeket vizsgálom, és remélem, hogy rajtuk keresztül a bolgár népről is mondok valamit, arról, hogy milyen volt ebben a történelmileg oly fontos pillanatban. Ha az ott elmondottakból valami a későbbi korokra is érvényes, akkor jó, de semmiképpen se hiszem, hogy az etnoszra jellemző vonások megváltoztathatatlanok, és mint egy freskó eleme rögzüljenek vagy hogy egy olyan receptet tudnának adni, amivel megfejtethetnénk a bolgárok, a magyarok vagy más népek jellemzőit. A nemzeti karakterben talán az a legértékesebb, hogy az idők során változni képes.

H.: A szakember szemével milyennek látta a magyarországi bolgárokat?

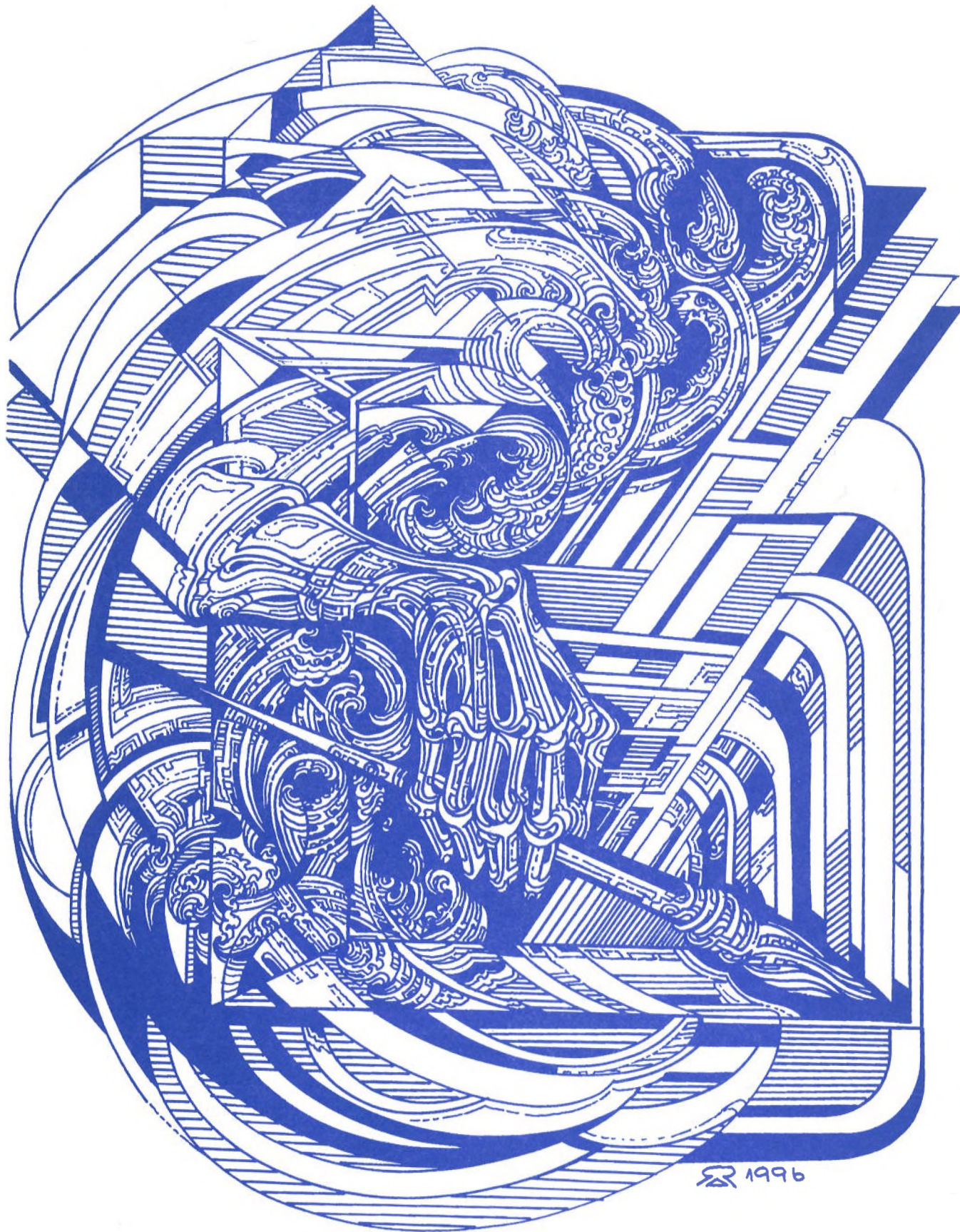
Sz. J.: Kockázatos dolog azt állítani, hogy két-három nap alatt megismertem őket, de megoszthatom Önnel, ami a legnagyobb benyomást tette rám. Itt energikus embereket látok, olyanokat, akik nem fogadják el, amiről mi is tudjuk Bulgáriában, hogy rossz, de mintha már hozzászoktunk volna. A bolgár közösséggel való találkozón kiderült, hogy sokan aggódnak a nyelvért, a nyelv elsablonosodása és elzsargonosodása miatt, ami, sajnos, Bulgáriában már igazán senkit sem izgat. A találkozóból beszélgetés lett és nem monológ, sok kérdés izgalomba hozta a közönséget. Ezt az energikuságot, életerőt látva azt gondolom, hogy itt megőrződött a hazának egyfajta lelke, szellemisége, a közös hazánké, amelyet rezervátumnak is tekinthetünk, belőle válság során erőt meríthetünk.

H.: Önnek lehetősége volt ez alatt a néhány nap alatt a Haemus szerkesztőségével is találkozni, és megismerkedhetett a folyóirat néhány eddigi számával. Mik a benyomásai?

Sz. J.: Igazán örömteli meglepetés volt a számomra, mert azelőtt még nem láttam a folyóiratot. Egy késő délután kaptam meg, és amennyit tudtam, elolvastam egy éjszaka alatt. Kellemes meglepetés volt számomra, hogy milyen remek ízléssel van szerkesztve, hogy milyen komoly szövegeket tartalmaz, hogy milyen ünnepélyes a külseje és leginkább az, hogy hallottam a lehetőségről, miszerint a Haemus Közép-Európa bolgár közösségeinek irodalmi folyóiratává válhat. Ez különleges dolog lenne, és az irodalmi súlya és jelentősége is megtízszereződne, nemcsak azért, mert így sokkal nagyobb régiót ölelne fel, hanem azért is, mert a versek, az irodalmi és a publicisztikai szövegek választéka is szélesedne. Ezáltal a bolgár kultúrában is nagyobb rangot kapna.

(Az interjút Svetla Kjoszeva készítette)

Genát Andrea fordítása

1996

MILA VASZOV

Dilemma

Kedvező a pillanat:
rajzold le kérdéseid a levegőbe –
mentükön jön a kritikus majd,
kilenc lakatra is ha lennének zárva.

Valaki csak leszáll a kútba,
mélyét hogy megmérje.

A dilemma,
vajon mely nyelven írtam,
s melyiken hallgattam,
marad örök.

Várakozás, fény

Várok és figyelek:
háziállat vagyok –
szél, víz, tűz.

Álló életemben csak szállok
a papír fehér terén vég nélkül.
Este majd várom, mint a kígyó, hogy leveds
selyeminged,
s hogy mérges ne légy.

Ha megérintesz,
ha megérintelek,
ha megkérdezel,
megmondom,
miért vagyok veled:

mert keresem a fényt.

Szondi György fordítása

IVAN NIKOLOV

A félelem csendje

Csak pár lépés választ el
édesanyámtól,
de az maga a halál.
Naponta látom őt,
de nem lehet megölelnem...

Kiss Benedek fordítása

Senki fiai

Elfelejtett föld
elfelejtett népe,
emlékezz a
felejtő állam
feledésére.

Emlékezik majd a
felejtő állam az
elfelejtett föld
elfelejtett népének
feledés árára.

Szondi György fordítása

Ivan Nikolov 1959-ben a Neuilly-i békeszerződés után kettészett Reszen faluban született. Boszilegradban, Nisben és Belgrádban tanult. Gyerekkorától anyanyelvén írja verseit. Szülőfalujában él.

Tudnivaló, hogy ahol már nem bodorog füst a tető felett, ahol elapadt az emberi szó, ott a falakról leperog a vakolat, a kémény körül a tető pedig omladozik és elsötétül. . .

Amikor nyaranta lassan és elmélázva ballagdlak a faluban, sok ilyen ház előtt megállok, ahogyan halott barátok előtt szokás.

Némelyikükön még látható az olajfestékkel felpingált számozás.

Valamikor a háború után érkezett ide valahonnan a divat, hogy megszámozzák a házakat. A faluban legfeljebb kilencven ház ha volt, és ezekre a számokra senkinek sem volt szüksége, főleg a postásoknak nem. Ennek ellenére, emlékszem, szorgalmasan irkálták a számokat meg a pereket. Mintha ez megfiatalíthatta volna a falut. Mintha ünnepi pecsétet ütöttek volna a falakra és a kapukra.

És persze nagyobb örömet okozott a perек felírása, mint a főszámoké. Mondjuk, volt 25/A szám, de nem volt 25. Ezt a perező dolgot nyilvánvalóan valaki látta valahol.

Most a házakon, amelyeket még nem hagytak el, a számozások, bár porosak és csorbák, egy kis életet rejtenek, azokon pedig, melyekben már kihunyt a tűz, a számokból halál áradt és sírkeresztekre hasonlítanak.

Útközben meg-megállok a kis falusi házak előtt és cigarettára gyűjtök.

Az emberek elhagyják a falut. Elhagyják azok is, akik nem végeztek semmilyen iskolát. . .

Megállok egy ház előtt, majd egy következőnél egy harmadiknál. . . megállok a huszadik elhagyott ház előtt. A huszadik Radované. Íme, itt a szilfák felé forduló erkély is. Most is, ahogy annyiszor, érzem e ház esetének különlegességét. Amikor távol vagyok a falutól, a sok hervadt ház között gondolatomban látom Radovanét is – ezt a magárahagyott szépséget, ezt a furcsán becsapott menyecskét. . .

A háború végén és utána még hosszú ideig Radovan Bourge-ban lakott, Franciaországban. Egy nap mégiscsak hazatért a faluba. Ez az ő hazatérése napszálltakor történt, mindennek nedves, me-

leg kaszálás utáni illata volt, gyermekként ezt örökre megjegyeztem: lerakta bőröndjét a földre, felöltőjét az egyik karjáról a másikra rakta, hogy először Krasztjóval, a molnárral rázhasson kezét, aztán néhány másikkal a szövetkezet előtt.

Eltökéltnek látszott, hogy felcseréli egész francia életét a szülő Zabardiéjára – talán mert Franciaországban zavaros idők jártak, – még ugyanazon a

nyáron az Alvégen, közvetlenül a ház mellett, hol fölnevelkedett, belefogott egy új ház építésébe.

Egész nyáron készültek a téglák, és nőttek a hatalmas kupacok. Az emberek odamentek megnézni, hogyan dolgoznak, elüldögéltek a hűvösben a jól meggyúrt agyag mel-

lett. A szilfák alatt gyűltek össze, ahogy mindig is ünnepélyesen gyűltek össze mindenütt, ahol mestere emberek dolgoznak, és valami szokatlan történik. Szokatlan volt az is, hogy Radovan derekán köténnyel serénykedett, mintha kenyeret dagasztana. Francia mód szerint csinálja a téglákat, jegyezte meg a falu. Szüntelenül kérdezgette valaki az izzadt Radovant, mit hogyan mondanak franciául. Furcsán hangzottak nekik az idegen szavak, hát rökönödtek csak rajtuk nagyokat. Az öreg Krasztjó folyton füléhez emelte kezét, nehogy elszalasszon valamit, talán a legfontosabbat.

Augusztusban befűtötték a téglák alatt a kemencét.

Amíg rezsegett a levegő a kemence felett, inge nyílásaiból pedig dőlt a gőz, Radovan a faanyaggal együtt meszet hordott még elő, – istállónak. . . Jól fizetett, nem cigánykodott, nehogy azt higgyék, nem keresett eleget az elmúlt évek során.

Vagy húsz lépésnyire a szilfákból bújt ki a földből Radovan, a Francia háza. Gyönyörűen emelkedett elő erkélye a falu és az élet felé.

Akkor, azonban, ahelyett hogy megházasodott volna, és ifjú gazdasszonya lett volna az erkélynek, egy tavaszi napon Radovan hirtelen megint elindult a világba!

Kielégítetlen a falusiak kíváncsisága: miféle istállót is akart építeni

DETKO PETROV

Ház erkéllyel

Detko Petrov 1936-ban született Protopopinciben, a bolgárlakta Nyugati határvidéken (Jugoszlávia). Belgrádban szerzett felsőfokú végzettséget, majd Szarajevóban élt és dolgozott. 1990-ben halt meg. *Útszéli almafa* címmel adta ki első bolgár nyelvű elbeszéléskötetét. Korábban a *Moszt* s a *Bratsztvo* című folyóiratokban közölt elbeszéléseket anyanyelvén. Szerbhorvát nyelvű novelláskötetek is megjelentek tőle.

Ő pedig úgy tett, ahogy mindenki, ki elhagyja otthonát: bezárta házát, és a kulcsokat odaadta rokonának, Manuilnak.

A falu addig még, lehet, hírére se hallotta, hogy van a világon Kanada nevű ország, most pedig Radovan e messzi földre ment, túl három tengeren is, még Bourge-nál is messzebbre.

Az emberek tudták: világlátott ember falun nem maradhat, mégis meglepődtek. Hát csak azért jött haza ez az ifjú ember Franciaországból, hogy házat emeljen, amiben senki sem fog lakni? És még valami istállót is a fejébe vett...

Emlékszem, azon reggeli órán a szövetkezet előtt Radovan letette a bőröndjét, hogy búcsúképpen kezét rázzon az emberekkel. Úgy látszik, nem értette, hogy az emberek véletlenül gyűltek-e össze, várván, hogy kinyisson az iroda, vagy őmiatta.

Mindenkivel parolázott, még a gyerekekkel is.

Mintha maguk közül valót kísérték volna el, olyasvalakit, aki ritkán látogatja őket, a nők egyszerre mosolyogtak és töröltek le egy-egy könnycseppet a szemükből, mi, gyerekek, pedig zavartan álltunk, valami szégyenteljeset találva az ilyen búcsúzásban, a férfiak viszont komolyan ráztak kezét, ők mindig elhallgatnak valamit efféle pillanatokban.

Krasztyo, az öreg molnár bizakodóbb volt a többiekénél – a fiatalok megint elkezdnek majd házakat emelni a faluban, ahogy valamikor régen, most azonban értetlenség kerítette hatalmába. Arca, füle csupa liszt, nézte csak merőn Radovant. És mintha Radovan is egy kicsit zavarba jött volna ettől a tekintettől. Amúgy pedig, nyilvánvaló maga is azt hitte, fészket fog rakni Zabardiében, magasra emeli majd a családi zászlót, amin apja iszákossága ejtett foltot, de időközben nem úgy történt, ahogy elgondolta.

Krasztyo, a molnár csodálkozása pedig lassan szomorúsággá változott, amikor búcsút vett megint egy embertől, még egy olyan ember, aki a világ végére megy. Arra gondolt, igen, mint már sokszor régebben: valami elúzi innen a népeket Zabardiéből...

Némi kavarodás történt a kézfogások közben, mert Radovan kétszer is elbúcsúzott az öreg molnártól, mintha éppen ő képviselné a falut, amiért Krasztyo egy kicsit el is pirult.

– Hát lehet ilyen szép és jó mellett... – szólalt meg a házra gondolva, s lesett körbe, hogy a többiekől is megerősítést kapjon szavaira.

– Látod – mosolyodott el Radován.

– Annyi pénzt és munkát befektetni...

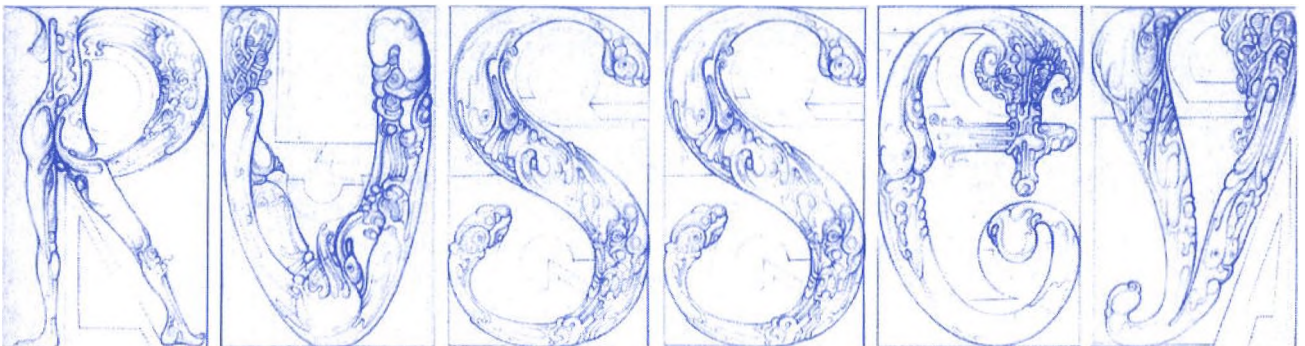
Radovan először körülnézett, várt valamire, mintha valakinek még jönnie kellene a faluból, majd összerezsent, és sietett befejezni az iroda előtti búcsúzkodást.

Betekerte amúgy is gyűrött zsebkendőjével bőröndje fogantyúját, hogy ne izzadjon meg a keze, és a végtelen pillanat úgy tűnt számára, mintha valami ítéletre várna, aztán kicsit mereven megindult a város felé vezető úton.

Az iroda előtt álló népek pedig még sokáig nem tudtak magukhoz térni a meglepetéstől: mi úzi el a fiatalokat a faluból?...

Így Radovan, a Francia másodszor is nekiindult a világnak. Én pedig most csak állok a háza előtt, melynek szépsége már keseredni kezdett. Hiába-való hát, hasztalannak bizonyult a takarossága. Csak azért jelent meg erkélyével, mert egy pillanatban az élet csalfa jelet mutatott? Vagy valami más erő hatja el az embereket a Zabardiéből?

Ruszev Szilvia fordítása

Ím, itt vagyunk

Ím, itt vagyunk végre, elmúlt a sok tor,
s lelkünkbe tekintünk rémület,
őszülten az üres hétköznaptól
mi udvariasan nyújtunk kezét.

Igen, ím, itt vagyunk, arcunkon álca,
gyászmisére jövünk hallgatagon,
miként a gyerekek, válaszra várva,
miért nem ért e világ, mint jó rokon.

Ím, itt vagyunk mennyboltod alatt, Úristen,
hívott és hívatlan, de mind lelencek!
Jámbor imánk esd – nehogy nevedben
újból új gazdának osszanak minket!

Kiss Benedek fordítása

Zdenka Todorova a jugoszláviai Caribrodban (Dimitrovgrad) született 1960-ban.
Elvégezte a Belgrádi Egyetem bolgár szakát. A Nisben megjelenő
Híd (Moszt) című folyóirat szerkesztőségében dolgozott.
Első verseskötve: *Mennyasszonyi ruha* (1994, Szófia).

Negyedszázada már, hogy feleségem keresztzüleitől Dobroszláv-festményt kaptunk nászajándékkul. Jelképesnek éreztem, hogy otthonunk falán láthatatlanul és láthatón kettős képi világ van jelen: Pannon táj bolgár ecsettel. Kevesen tudják, hogy a vingarai születésű Dobroszláv Lajos, a kiváló magyar akvarellfestő bánáti bolgár ősök ivadéka. Az elmúlt évek során többször és hosszasan töprengtem a kettős kötődés kérdésén, amely kamaszkori eszmélésem óta folyton foglalkoztat. Gyakran felidéződött bennem az a régmúlt beszélgetés is, amelyet az Ernst múzeumbeli gyűjteményes kiállításán

az idős mesterrel a származás és az érzésvilág, a szellemi örökség és az ábrázolásmód összefüggéseiről folytattunk.

Számos kérdés, sőt kétely merülhet fel a magyarországi bolgár alkotóművészek bemutatásakor. Elégséges indok-e az együttes szerepeltetéshez, hogy valaki bolgár származású és Magyarországon él? E két lecsupaszított ismérv alapján aligha beszélhetünk önálló szellemi közösségről, de lehetetlen észre nem venni, hogy még a magyar iskolázottságú bolgár képzőművészek művei mögül is lépten-nyomon felbukkan a szláv érzékenység, a mediterrán vérmérséklet, vagy éppen a konkrét bolgár motívumkincs és képi láttatás. Meggyőződésem, hogy az igazi művész szuverén, öntörvényű személyiség, a művészet általános szabályainak és saját szubjektumának engedelmeskedik csupán, és nagyon felszínes és erőltetett az a magyarázat és értelmezés, amely a mű titkait a szerző származásából és életútja esetleges eseményeiből kívánja kikövetkeztetni. Alkotóink művészetét, annak valós értékeit nem a kettős kötődés, nem a múlt és a jelen különös metszete teremtette, hiszen istenáldotta tehetség nélkül bármily különös körülmények közé kerül valaki, alkotóművész nem válik belőle, de alkotóink műveiben a mindkét irányba kötő kapocs a pályáiv és a világlátás kitörölhetetlen részét képezi, és művésze válogatja, hogy mindez érzékletesebben, avagy csupán áttételesen nyilvánul meg.

Bármely kisebbség nyelvi és kulturális fennmaradása elképzelhetetlen, ha nincs saját alkotó értelmisége. Szavak, színek, dallamok nélkül elszürkülnek a hétköznapok, az ünnepek kötik össze az embereket és a közösségeket, és esztétikum nélkül az ünnep csak sekély mulatság. A hazai bolgár

ság életerejét bizonyítja, hogy sok olyan művészt, alkotót tarthat számon, akiket nemcsak származásuk tudata, hanem tevékenységük is a bolgársághoz és a szűkebb közösséghez fűz. Mégis, aggályaimnak hangot kell adnom, jogosult-e magyarországi bolgár irodalomról, festészetről, zene- vagy filmművészetéről beszélnünk. A különálló egyéni

életművek sora szerves egészzé épül-e, vagy csupán a rendszerező irodalom- vagy művészettörténelem művi kategóriájából formálódik ez egység? A születés vagy a munkálkodás földrajzi azonossága okán csoportosított közösségnél nem

kísért-e óhatatlanul a regionalizmus, a provincializmus veszélye? Hiszem, hogy egy kisebb közösség, egy táj, tájegység szellemet formáló kisugárzása tényleges jelenség, például a Dunántúlon, vagy Erdélyben, vagy a Vajdaságban élő alkotók szemlélete kimutathatóan különbözik más tájegységek művészeinek ábrázolásmódjától. De én inkább itt a hely és a körülmények inspiráló erejében hiszek. Az irodalmi mű értéke sohasem az ábrázolt népeesség sokaságával mérhető. Egy körülhatárolt világ hiteles és mélyreható megelevenítése egyetemes művészi értékű.

Amikor a magyarországi nemzetiségek irodalmáról szólunk, vagy pontosabban a találkozói címéhez igazodva a nemzetiségi alkotók találkozásáról beszélünk, a minőségi kritériumok, illetve a földrajzi körülhatároltságon túl joggal merülhet fel a kérdés: ki sorolható ebbe a kategóriába? Mindazok, akik a taxált kisebbségek nyelvén, de magyarországi illetőséggel írnak, vagy csak azok ebből a körből, akik hazai nemzetiséghez tartozónak vallják magukat, netán olyan írók és költők, akik bár magyarul írnak, de nem magyar nemzetiségűek?

A magyarországi nemzetiségekről, illetve általában a kisebbségi-nemzetiségi létről és az irodalomról töprengve, fejtegetésem kiindulópontjául és szemléltetésként talán a magyar irodalom szerepelhet. 1918 után a magyar irodalom már nem azonos a magyarországi magyar nyelvű irodalommal, hiszen az egyetemes magyar irodalom történeti, politikai okok miatt tágabb földrajzi régiót ölel fel. Az elmúlt 50 év politikai, ideológiai megfontolásai a művi politikai kereteket az irodalomra is kiterjesztették. Úgy hiszem, hogy a jelenleg még meglévő politikai, adminisztrációs, gazdasági vagy más termé-

DONCSEV TOSO

Kisebbségi lét – kisebbségi irodalom

szetű nehézségek ellenére, vagyis mindannak ellenére, ami gátolja a magyar-magyar szellemi kapcsolattartást, a magyar írótsadalomból vagy az irodalomtörténészek közül aligha állíthatja bárki is, hogy a környező országokban munkálkodó írástudók művészetete, vagy a még nyugati emigrációban maradt szerzők alkotásai ne képeznék az egyetemes magyar irodalom szerves részét. De úgy gondolom, hogy jogosult, indokolt a meghatározott szempontú önálló elemzés is. A zavar abból adódik, hogy egy-egy irodalmi csoportosulás, irodalmi jelenség leírásában politikai, ideológiai, szociológiai, nyelvi, kulturális, pszichológiai és esztétikai szempontok keverednek. A világ bármely táján magyarul irodalmat létrehozó szerzőt a magyar nyelvű irodalom kategóriájába sorolhatjuk. Látjuk, hogy ebben az értelmezésben a magyarországi és a magyar nyelven írt irodalom nem esik egybe. És itt nemcsak lakóhely szerint tettünk különbséget, hanem egy irodalmi csoport és irodalmi művek szociológiai meghatározottságáról beszélünk, amikor az adott alkotóknak más és más a közvetlen valóságélményük, tapasztalatuk. A felvidéki, az erdélyi magyar írók, és sorolhatnám tovább a környező országban élő magyar népességből kivált tollforgatókat, sem nyelvi, sem kulturális nem alkotnak közösséget a többségi nemzet irodalmával. Beszélhetünk szlovák irodalomról, illetve szlovákiai irodalomról, de ezzel az utóbbival a magyar, szlovák, ukrán nyelvű irodalom nem képez egységet. Ahogy svájci irodalomról sem beszélhetünk igazán, hanem csak svájci német, olasz, francia irodalomról. Ugyanígy a magyarországi nemzetiségek anyanyelvén íródott művek sem tartoznak bele az egyetemes magyar irodalom fogalmába, noha kétségtelenek a társadalmi-történelmi tapasztalatokból fakadó analógiák, és olykor kimutatható a magyar irodalom hatása, de meghatározó kapocs az egyes nemzetiségi irodalmak és az anyaországban vagy nemzetiségként másutt élő közösségek irodalmi között van igazán.

Más a helyzet az angolszász vagy a francia nyelvű irodalmak esetén, melyeket összeköt a nyelv közössége. Az államhatárok szabta különbségek ugyanakkor nemcsak szociológiai, tehát regionalitásbeli eltérést mutatnak, hanem olyan kulturális elemeket és hagyománykincset, amely az európai értékrendtől eltérő gyökerekből táplálkozik. Egy franciául író afrikai szerzőt a nyelv és a nyelvhez kapcsolódó kultúra a francia nyelvhez köti, ám szociológiai meghatározottsága és a nemcsak személyében, hanem a művekben megjelenő lelki kötődés, identitásérzés elválasztja franciaországi kollegáitól.

Úgy érzem, hogy a magyarországi cigány irodalmat sem lehet egyértelműen besorolni, gondolkodok itt azokra a szerzőkre, akik csak magyarul írnak, de az általuk ábrázolt valóság, kulturális örökség

és a műben megvallott identitás alapján elemezve a műveket, azok sajátos jegyekkel bírnak. Elméleti, irodalomtörténeti, ha tetszik, politikai vitát is lehet folytatni arról, hogy a magyar nyelvű cigány irodalom az egyetemes magyar irodalom vagy az egyetemes cigány irodalom része, vagy mindkettőé, esetleg a köztesség sajátos jegyeivel része az egyetemes emberi kultúrának. Az irodalmi művek nemzeti kategorizálásánál a fő rendezőelv mégiscsak az a nyelv, melyen a mű született – ez kétségtelen. Természetesen az irodalmi remekművek esetén az esztétikai kategóriák a fontosak, az emberiség közkinccseinél másodlagos, hogy milyen kulturális közegekből, nyelvi eredettel rendelkező művésztől származnak. Lényeges-e, kérdezem, a mű esztétikai élvezete, morális tanulsága szempontjából, hogy Jozsip Brodskij melyik irodalom képviselője? Az orosz, a zsidó vagy az amerikai irodalomé? Nemcsak a nemzetek, az írók is anyanyelvükben élnek. Így igazat kell adnom Jozsip Brodskijnak, amikor lényeglátó nyelvfilozófiai gondolatait fejti ki. Mert mit is állít a Nobel-díjas költő és esszéista: „... az író gyakran, mikor ki szeretné bontani a gondolatát, hirtelen belebotlik a hangzásba, belefeledkezik a szó fonetikai élményvilágába, s ez magát a fejtegetést is a legfantasztikusabb irányba viszi el.” S még a konklúzió kívánczik ide: „... a tudatáram forrása nem maga a tudat, hanem a szó, amely átalakítja a tudatot, s azt más mederbe tereli.” (Szőke Katalin fordítása).

A történeti Magyarország keretein belül a bánáti bolgárok irodalma és az az irodalmi hagyomány, amely a mai magyarországi bolgár közösséghez kötődik, nem kapcsolható össze. Az előbbi kapcsolata az óhazával gyakorlatilag az áttelepüléskor, a XVII. század végén megszűnt, a budapesti központtal szerveződő irodalmi-kulturális élet a kezdetektől mind a mai napig szoros kapcsolatban van az óhazai forrásokkal. 1915-re datálható a szociológiai értelemben vett önálló magyarországi bolgár irodalom kezdete, amikor a Magyar-Bolgár Szemlében közölt tanulmányok és műfordítások napvilágot láttak. Az elmúlt nyolc évtized alatt megjelent időszaki és egyedi kiadványok (Pasztirszki zov, Balcaria, Jubileen kalendar, Jubileen vesztnik) illetve a Bolgár költők antológiája című kötet jelzi a magyarországi bolgár irodalom, irodalomkritika és irodalomtörténet létét. A 40-es évek elején Boikliev Dimo a Pázmány Péter Tudományegyetem tanára válogatta, szerkesztette a jelzett kötetet, és nyersfordításai alapján Faludy György átültetésében a bolgár klasszikus és kortárs költők műveiből a jóízű és biztos válogatás révén az érdeklődő művelt közönség tudomást szerezhetett a bolgár szépirodalom értékeiről. A szó szűkebb értelmében véve valódi szellemi művészi műhelyről csak a Haemus című kétnyelvű negyedéves irodalmi-kulturális folyóirat megjelenése, 1992 óta beszélhetünk. Ez a kiad-

vány egyaránt fóruma az egyetemes bolgár kultúra szerzőinek, valamint a magyarországi bolgár és magyar alkotóknak.

A magyar és a helyi bolgár közönség előtt a lap hasábjain keresztül ismertté válhatott egy alkotóközösség tevékenysége. Utalnék itt Ruszev Roszen grafikus, Miroljuba Gendova, Mazsaroff Miklós, Szárencsev Károly festőművészek, Doncsev Antoni, Kozsuharov Ognjan szobrászművészek, Mamcserov Frigyes, Radevszki Teodor filmrendező munkásságára, s olyan zeneszerzők, előadóművészek, zenészek művészetére, mint amilyen Sztankov Sztefan, Sztankov Iván, Varró Alexander és Parov Nikola, de folytathatnánk a sort fotóművészekkel és koreográfusokkal is. De úgy érzem, hogy mindezen alkotók közül azért a nyelvhez, az írott szóhoz kötődő műfajok az igazán nemzetiség-specifikusak.

A mai magyarországi bolgár alkotók közül Sztvetla Kjoszeva és Sztvetoszláv Sztojcsev érdemel feltétlen külön méltatást. Sztojcsev és Kjoszeva óhazai bolgár irodalmi orgánumban publikálva elismerést vívtak ki maguknak, Sztojcsev sajátos egyperces novelláit magyarul publikálta, és csak második kötetét írta anyanyelvén. Őszintén megvallva, írói munkásságuk és kisebbségi létük között nem fedezhető fel hangsúlyos összefüggés, műveik értéke nem ebből a léthelyzetből fakad. Nyilvánvaló, hogy Sztojcsev esetében a nyelvi kísérletezés vállalt nyelvén, azaz magyarul, a magyar nyelv karakteréhez igazodik, és akaratlanul is Örkeny Istvánt juttatja eszünkbe. Ha írói álnévként magyar családnevet választott volna, senki sem mondaná, hogy bolgár szerzővel van dolgunk. A költő Nagy László verseinek értő és magas

szintű átültetését akár Szófiában is elkészíthette volna. Kjoszeva merengő lírai éneje és a Sztojcsev által ábrázolt elidegenült világ aligha a tudatosult kisebbségi nemzetiségi lét lenyomata. Jószerével alkati érzékenységet és affinitást erősíthetett fel az irodalommal átlényegült életút, élmény és tapasztalat. Még nem született meg az a mű, amely a magyarországi bolgárok világát megjelenítené, vagy a közösségből származó, ott szocializált alkotó világfelfogását tükrözné. Tudományos, illetve tudományos igényű publikációk, történeti, néprajzi és szociológiai munkák bizonyítják azt, hogy a magyarországi bolgárok gondolkodásmódja, érzésvilága különbözik mind az óhazai, mind pedig a magyarországi tudati formációktól. Egy különös, érdekes és nehezen megfogható, mert természeténél fogva illékony és az idő múlásával tovatűnő értékrendről, értékrendmaradványokról van szó, olyan lélektani zárványról, amely a századforduló bolgárjainak gondolkodását tükrözi a XXI. század küszöbén Közép-Európában. Ennek művészi megjelenítése értékőrző, dokumentáló feladat lehetne, ha ilyen alkotások születnének, akkor meggyőződésem szerint valóban magyarországi bolgár szépirodalomról beszélhetnénk, nem pedig olyan bolgár származású alkotók munkásságáról, akik Magyarországon élnek és dolgoznak.

Itt tehát olyan irodalmi regionalizmusra gondolok, amilyen felfogásban Kiss Gy. Csaba használja *A magyar irodalom határai* című tanulmányában. Vagyis: „Abban az értelemben, hogy kielégíti a helyi olvasóközönség sajátos igényeit. Megfogalmazza a népcsoport öntudatát, külön történelmi emlékezetét, ami egyben tudósítás, híradás az illető nemzetiségről, a határontúli és inneni többségnek.”

Stefan Yanev rajza Roszen Ruszevről

Utazás

Az ismeretlen városban
Láthatatlanul
Középkori teret
Szel át árnyékom
Századokra tőlem
Messzeségben
Szalmaszálon két madonna
Kortyra korty
Kisdedek visítanak jászolban
Keréken
Magányos nőtény
Kocsmárosné
Kávét hoz ki kannában nékem
Századokat számol
Hangos szóval a harang
Gyönyörű súlytalanság
(talán szerelem?)
Mécs piros gyertyái
Oldják
Hűvösét a dómnak
Messze vagyok
Messze az
Elkövetkezendő őszben
Újabb városig.

Szeged, 1996 júliusa

Ház

Lassan lakom be új házam.
Félelmekkel, emlékekkel.
Polcokon rendezem őket el mind.
Vagy rekkentem valamely sutba.
Megérintek minden tárgyat,
s átrakosgatom a szekrényt.
Hangokhoz szoktatom magam -

ajtócsikorduláshoz,
a tetőt karmoló dióágakhoz,
az almafa harkályához,
füvek himnuszához;

mindennapjaihoz a halálnak –
lepergő gyümölcshöz, arany pókhálóhoz,
vödörbe fúló darázshoz,
szelek jajához vihar után.

Hangommal benépesítem.
Falait, ki meszelhette?,
szavakkal tapasztom végig... Fuldokló csönd.
Kútvíz csorog az ujjakon.

Szondi György fordítása

Szvetoszláv Sztocsev nevét nem ismeri a bolgár olvasó. Ma – évekkel a népeket elválasztó berlini fal leomlása után, s a schengeni fal létrejöttét követően, mely még jobban elválasztja őket – ez nem csupán hogy lehetséges, de mind gyakrabban megesisik: hogy más nép számára lettél ismert, mielőtt saját néped előtt lennél az. Nem arról van szó, hogy ki tudja, mi történt volna, egyszerűen ez a sajátosság nem hagy nyugton, egyre foglalkoztat. Ki tudja, ami a másik: megjelent Valaki, ki a maga során megpróbálja résnyire nyitni az ajtót az Életnek mondott talányra. Önnön ajtaját. Noha általában az történik:

„(... hajnali vonatokba kapaszkodva ezer és ezer város felé utazom, ezer és ezer idegen nyelven álmodtam koszlotszürke állomások várótermében – vallja egyik *Zárójeles töredékében* –, sehol se vártak, és mindenütt találtam egy nőt, ki otthonába fogadott egy hallgatással töltött éjszakára; nem kérdezték, honnét jövök, etettek-itattak bőséggel, majd átadtuk magunk a szédítő szenvedélynek, és soha nem sikerült elmesélnem, milyen az én otthonom, milyen ágyon szeretek aludni... ez az idő azonban oda, már nem utazom sehova, mert Te megérkeztél, hogy álmaim megfejtsed, s a tovarobogó vonatok zajára ébredjünk minden reggel.)”

Napok, hónapok, sőt évek múltak el. Az álomfejtő nő régen elúzte az Életfejtő férfiút, az Élet s az Álom kibogozhatatlanul összekeveredtek, (lírai) hősünk egy nap újra kopog az ajtón: hozza a papagájos kalitkát a gyerekeknek. A résben az asszony álmos arca jelenik meg, becsapja az ajtót, ráfordítja a kulcsot. „Újra csöngettem – folytatja történetét –, a kalitkát a lábtörlőre tettem, szabadon engedtem a papagájt, s beültem a helyére... nemsokára jönnek s bevisznek. Remélem, jól tartanak, gondomat viselik majd, cserében néha elrikolgom a gyerekek nevét. A madarak nem élnek sokáig, mondják. Lépéseket hallok..., lépéseket hallok..., ismerős lépések hallok, s verő szárnyam ölelésre tárom.”

Természetesen nem véletlen mintapéldák ezek Szvetoszláv Sztocsev filozofikus töredékeiből. Ellenkezőleg: figyelmesen válogattam ki őket a piramis legalsó rétegéből, magából az alapból, a min-

dennapi életet rajzoló részből. S minél följebb kapaszkodunk a csúcs felé, annál összetettebbek, egyenesen paradox jellegűek a szerzői sugalmazások. Míg el nem érünk, mondjuk, a címadó *Kandallótűzig*. Van ennél megkapóbb otthonosság: tűz a kandallóban? Van? Fahasábok pattogása, gyanitlat, kellemes meleg, mely távol tart a... nagy, hideg és ellenséges világtól... Léleküdvözítő tűz, jobban metafizikus, mint valódi. Csakhogy... voltaképpen ez apokaliptikus, dermesztő allegorikus tűz. Az utolsó ember, vagy csak férfi, vagy csak a szavak foglya, cellájában meg-

gyűjti az utolsó gyertyát, jeges ujjakkal végiglapozza a könyv utolsó megsárgult oldalait, s a kandalló utolsó parázsszikkra veti. A föld utolsó könyvét. Odakünn már virrad...

Ilyen virradások világítják végig Szvetoszláv Sztocsev *Kandallótűz* című gyűjteményét. Olykor berzentők, máskor egyenest borzasztók, ám mindig kijózanítók. Bölcssek. Bennünket a földre könyörtelenül visszahozók. Nem ismerem személyesen, nem tudom, milyen mértékben köszönhető ez képességeinek, milyenben annak, hogy két kultúrához – a bolgárhoz és a magyarhoz – tartozik, s mennyiben mindezek szerencsés ötvöződésének. E bámulatos darabok először magyarul jelentek meg, magyarul is írta őket szerzőjük, most elkezdik élni bolgár életüket is. Hogy magyar életük milyen, nem tudhatom, de az író valószínűleg keményen meg kellett hogy küzdjön a „másik” problémájával, mert ez aligha pusztán balkáni kérdés. Bizonyossággal tudom, hogy bolgár életük nem tartozik majd a legkönnyebbéek közé: nemcsak a kegyetlen gazdasági, nemcsak a háromszor kegyetlenebb szellemi válság miatt, de az értékekben, az eszmékben, az esztétikai eszköztárban bekövetkezett változások interregnuma miatt is. Csakhogy ez aligha lep meg bárkit is. Legkevesébé: a Szerzőt.

Mert ő rendeltetését, a kijelölt utat követi, más választása nincsen.

Egyszerűen nincs más választása. És ez a szép az igazi írásban: se szabadulni nem tudsz tőle, se utánozni nem tudod.

Mint Szvetoszláv Sztocsev írásművészetét.

Szondi György fordítása

GEORGI MARKOVSKI

Berzentő és kijózanító

Triptichon a nem létezőről (szubjektív töredékek)

Téli emlék

A zsúfolásig megtelt távolsági autóbusz csigalassúsággal haladt a csúszós, jéggé változott kacskaringós hegyi úton. Egy-egy meredek kanyarnál a sofőr még jobban lelassított, szinte megállt, aztán nagy nehezen továbbindult. Az utasok egyike-másika egyre növekvő aggodalommal ki-kinézett az ablakon – tátongó szakadékok ijesztő látványa tárult a kitágult szemek elé. A végtelennek tűnő percek alatt még a gyerekek is elhallgattak, látva a felnőttek félelemtől eltorzult arcát. Amikor a busz végre a hegy csúcsára ért, mindenki megkönnyebbülve hátradőlt. – Eddig megúsztuk – jegyezte meg falféren egy idősebb férfi. – Soha többé nem utazom télen, ha élve hazaérek! A neheze még hátravan... És a nagyon messzinek tűnő völgy felé nézett.

Megálltak tíz-egynéhány percre, hogy megmelegedhessenek egy-egy tea mellett a parkoló melletti menedékházban, aztán folytatták útjukat. Az elején minden rendben ment, a busz lágyan gurult az aszfalton. Egy kanyarnál azonban a fékek hirtelen felmondták a szolgálatot... A busz iszonyatos sebességgel száguldott a halálos kanyarhoz... A sofőr éppen az utolsó pillanatban kétségbeesetten jobbra rántotta a kormányt, a busz megpördült, és csodával határos módon megállt a szakadék szélén.

A sikoltozó, halálra rémült utasok sebtében leszálltak a buszról, és gyalog indultak tovább.

Közel négy órát gyalogoltunk, gyerekek és felnőttek, mire ránk nem találtak a hegyi mentők.

Hatéves voltam, ez volt az első találkozásom a halállal, és később vissza-visszatérő álmom.

Úton

Hazaértünk. Nagymamám meleg ruhába bujtattott, a kályha mellé ültetett, és hársfa teát készített.

Emlékszem, a következő nyáron egyszer azt kérdeztem tőle, hány évig fog még élni. Ki tudja miért, azt válaszolta, hogy még hat éve van hátra.

Harmincegy év telt el azóta. Nagymamám négy éve halott. Télen ment el, huszonnyolc évvel a kalandos utazás után. Akkoriban már Magyarországon éltem, haláláról később szereztem tudomást, és a temetésre sem tudtam elmenni. Sírjához csak egyszer zarándokoltam el, aztán beköszöntött a vénasszonyok nyara...

Kóma

Vénasszonyok nyara. Gyönyörűen süt a csalóka nap. Összerezzenek a hirtelen felbukkant emlék súlya alatt. Egy öregasszonyt látok. Nehezen szuszogva feltápászkodik az ágyról, megmosakszik, rendbe szedi magát, takaros ruhát vesz fel, és már indul. A kórházhoz érve lepihen egy padra. Szívét fogja, szaporán veszi a levegőt, hátrahajtja a fejét, és már alszik. Örökre. Körülötte sűrögnek-forognak az emberek, nem veszik észre a megmagyarázhatatlant... hisz ő csak alszik... Az összeszorított ajkak Kasszandra-jóslatokat sejtetnek, a behunytt szemek – elhalt, megszelídített átkokat, a ráncos kezek – millió nyarat...

Valaki hirtelen megrántja a karom: „Apa! Aludtál?”

Az emlék elszáll.

A kislányom szemébe nézek, és összerezzenek. Nagymamám meleg, jóságos szemét látom. Nincs halál, csak mi vagyunk.

***

Folyót álmodtam teli aranyhalakkal.

Kifogtam a királynőt, hazavittem, akváriumba zártam.

– Életfogytiglan itt maradsz, míg élünk – ez a kívánságom.

Még mielőtt Bulgáriát teljesen elfoglalták volna a török hódítók, több százezer bolgárt idegen földre üldöztek. Voltak köztük bojárok, lelkészek és írástudók, akik azokban az országokban is hírnevet szereztek maguknak, ahol befogadták őket. Elég az író Konsztantin Kosztenecskit említenünk, aki Sztefan Lazarevics szerb despota udvarában alkotott, vagy Aszen Fruzsint, Ivan Sisman cár fiát, aki Zsigmond magyar uralkodó udvarában magasrangú diplomata lett, vagy Szent Cipriánt, a híres óbolgár író, aki minden oroszok metropolitája lett, vagy Grigorij Camblakot, aki a középkori irodalom

egyik legremekőbb alkotásával gazdagította az óbolgár irodalmat és aki kijevi és litván metropolita lett, vagy Pierre Ronsard-t, a modern francia költészet őst, akinek apja, egy tirnovói nemes, Corvin Mátyás magyar király udvarában volt, és miután Magyarországot leigázták a törökök, a francia udvarban talált menedéket ...

A török rabság ideje alatt többször került sor arra, hogy bolgárok az erőszak elől idegen országba meneküljenek, egy részük magyar földre jött. Legismertebbek közülük a bánáti bolgárok, akik 308 évvel ezelőtt, a csiproveci felkelés után települtek át Temesvár és Arad közé, és akik közül híres papok, írók és államférfiak kerültek ki. Ők nyomtatták a XVI–XIX. században Magyarország területén az első bolgár könyveket Budapesten és más magyar városokban, több tucat bolgár könyvet adtak ki, amelyek eljutottak a moesiai, a trákiai és a makedóniai bolgárokhoz, elsősorban az iskoláikba.

Jelen cikkem tárgya az az irodalom, amelyet a XVIII. század végén és a XIX. század elején a törökök által kiűzött bolgárok hoztak létre, akik az orosz birodalom déli részeibe települtek: Besszarábiába, Tavriába, a Krím-félszigetre, Ogyessza környékére, Olsankába. Itt egységes közösségben foglaltak új hazát, őket bolgár telepeseknek, földjüket pedig Új Bulgáriának nevezték, melynek központja Bolgrád (Bolgárváros) lett. Mivel viszonylagos szabadságban éltek, rögtön elkezdtek templomokat és iskolákat építeni. Olyan szembetűnő épületek ezek, amelyek még ma is messziről látszanak. Bolgrádban 1838-ban készült el az Urunk Színeváltozása (Preobraszenie Goszpodne) templom, melyet kizárólag saját pénzükön építettek, és amely nagyobb Ogyessza és Kisinyov legnagyobb templomainál. Szintén a saját erejükből és munká-

jukkal építették fel ugyanitt a Szent Cirill és Szent Metód gimnáziumot, ahol sokan tanultak azok közül, akik később részt vettek a török uralom alól felszabadult Bulgária újjáépítésében. Később az Azovi-tenger menti Preszlav faluban és a moldáviai Komradban is felépült a gimnázium.

A Szent Cirill és Szent Metód gimnázium nem-

csak oktatási központ volt. Második igazgatója Dimitar Mutev, a filozófia doktora, aki nyolc nyelven beszélt, létrehozott egy könyvtárat is, amelybe az összes ismert európai és orosz folyóirat járt, ezenkívül létrehozta a nyomdát, amelyben 61 könyvet

ALEKSZANDAR MILANOV

Mint a főnixmadár

nyomtatott ki, elsősorban a rabságban élő bolgárság számára. Itt jelentek meg a *Szellemi olvasmány* (Duhoven procsit), a *Szellemi füzetek* (Duhovni knizski) és a *Közös munka* (Obst trud) című folyóiratok, a *Besszarábiai visszhang* (Eho ot Besszarabia), az *Utas* (Patnik) és a *Bolgár hang* (Balgarszki glas) című újságok. Dimitar Mutev irodalmár, kiadó, fordító volt, Kaloferből települt ide. Lánya, Elena Muteva, az első bolgár költőnő. Ő fordította le A. F. Velman *Rajna hercegnő* (Rajna Knjaginja) című regényét. Ez a fordítás nagy szerepet játszott a bolgár Újjászületés korában. Elena Muteva, bár Kaloferben született, Ogyesszában élt és alkotott. Az első bolgár költőnő az egykori orosz birodalom déli részébe betelepült bolgárok közül került ki. A tuberkolózis korán elragadta, nem tudta megvalósítani a szándékát, hogy regényt is írjon, versei közül is csak kettő maradt fenn. Elena Muteva ösztönözte Najden Gerovot arra, hogy Ogyesszában megírja a *Sztóján és Rada* (Sztóján i Rada) című művét, az első élő népnyelven írt bolgár poémát. A besszarábiai bolgárok közül Nikola Kozlev megírta *A fekete szerecsen és Szider hajdut* (Cseren arap i hajdut Szider) című poémát, amely 1868-ban a *Közös munka* (Obst trud) című bolgár folyóiratban látott napvilágot. Ennek a folyóiratnak volt a munkatársa többek között DOBRI VOJNIKOV, CANI GINCSEV, RAJKO ZSINZIFOV és DIMITAR VELIKSZIN is.

Hangsúlyoznom kell, hogy, akik kényszerűségből települtek át a mai ukrán és moldáviai vidékekre, ezek a honfitársaink magukat a bolgár nép részének tekintették. Aktív résztvevői a bolgár újjászületési mozgalomnak, az általuk kiadott művek nagyon fontosak az oktatásügy és az irodalom számára, nagy érdemeik vannak a bolgár irodalmi nyelv megteremtésében. Az általuk lakott területet

nemcsak ők maguk, hanem más népek tudósai is Új Bulgáriának nevezték és Bolgrádot fővárosának tekintették. Éppen emiatt fordult meg Rakovszki, Karavelov, Botev és több más híres bolgár is Bolgrádban és más bolgár-lakta településeken. A Teodorov-Balan szülőfalujában, Kubejben járt Rakovszki 1858 márciusában, és önéletrajzi jegyzetekkel együtt ott írta meg egyik versciklusát. Az ogyesszai bolgárok körében készítette el Rakovszki Bulgária felszabadításának első tervét, ott is aktívan alkotott.

A mai ukrán és moldáviai földekre betelepült bolgárok templomokat és iskolákat építettek településeiken, aktívan részt vettek a bolgár kulturális életben, az oktatásügyben és a nemzeti felszabadító mozgalomban, mivel nagy nemzeti öntudattal rendelkeztek, és leghőbb vágyuk Bulgária felszabadítása volt. Az a tény, hogy betelepedésük után közigazgatási és kulturális autonómiát kaptak, kedvezett annak, hogy a haza érdekében fáradozzanak. Akik ebben az időszakban ott alkottak, azokat az egyetemes bolgár irodalom létrehozói között tartjuk számon.

Bulgária 1878-as felszabadulása után gyakorlatilag elvesztették autonómiájukat, megfosztották őket az anyanyelven való tanulás jogától, megtiltották nekik, hogy újságokat, folyóiratokat és könyveket adjanak ki. Ezen korlátozások miatt számosan visszatértek Bulgáriába, köztük A. TEODOROV-BALAN akadémikus, GEORGI SZTAMATOV író, MIHAIL GREKOV memoáriró és VLADIMIR DJAKOVICS publicista. Sokkal nagyobb számban voltak azonban azok, akik a társadalmi-politikai életben vettek részt, és különösen sokan tüntették ki magukat katonai ügyekben, mindannyiuknak nagy érdemeik vannak a felszabadult Bulgária újjáépítésében és függetlenségének megvédésében.

Azokon a helyeken, ahol a bolgárok továbbra is egységes közösségekben éltek, már nem volt semmiféle lehetőségük arra, hogy bolgár nyelven alkossanak, mivel el lettek szakítva Bulgáriától, és nem tanulhattak az anyanyelvükön. Nehéz megállapítani, hogy az ukrán, orosz és román tudósok közül hányan bolgár származásúak. Csak Balan akadémikus szülőfalujában, Kubejben volt vagy tucat tudományos fokozattal rendelkező bolgár, de közülük csak Balan fut be Bulgáriában tudományos karriert, a többiek orosz, ukrán és román professzorok és akadémikusok lettek, sőt ebből a faluból származik egy francia, egy kanadai és egy amerikai tudós is, akiket az emigrációs hullámok sodortak el, miközben Besszarábia nyolc alkalommal került más és más ország fennhatósága alá. Nem készültek kutatások, de bármennyire is fájdalmas, ezek az írók és tudósok annak az országnak az irodalmát és tudományát gazdagították, amelyeknek a nyelvén alkottak. Az egykori orosz birodalomban élő bolgár lakosság 40 év alatt csak kisebb népdalgyűjteményeket jelentetett meg, ezek

közül a legjelentősebb ATANASZ VARBANSZKI tanító *A berdjani bolgárok dalai* (Peszni na berdjanszkite balgari) című gyűjteménye, amelyet 1910-ben adtak ki Nogajszk (ma Primorszk) városában. De ezek csak elszigetelt jelenségek voltak, a gondosan kioltott tűz felvillanó szikrái.

Az 1917-es forradalom után az egykori orosz birodalom minden nemzetisége megfogalmazta azon határozott óhaját, hogy anyanyelvén tanulhasson, és meg is kapta ezt a jogot. Mint a fénixmadár, úgy támadt fel a bolgár irodalom; bolgár költők és írók tűntek fel a bolgár lakosság körében Tavriában, Ogyessza környékén, a Krímbe és Olsankában. Besszarábia ekkor román fennhatóság alatt volt, ahol elfojtották a bolgárok minden arra irányuló kísérletét, hogy anyanyelvükön alkothassanak. A Szovjetunióban a bolgárságot négy nemzetiségi körzetre osztották – a Romanovira, a Botevire, a Blagoevire és az Olsankaira -, ahol anyanyelvüket és hazájuk történelmét tanulták. Több mint ezer bolgár nyelvű könyv s közel háromszáz tankönyv jelent meg, pedagógiai szakiskolák nyíltak, ahol alsóbb osztályos tanítókat képeztek. Kijev, Harkov és Ogyessza felsőoktatási intézményeiben bolgár irodalom és bolgár történelem szakot indítottak. A Kijevi Nemzetiségi Könyvkiadóban volt bolgár részleg, Ogyesszában megalakult a Bolgár Állami Színház, az Ukrán Írószövetségben belül bolgár szekció működött. Fiatal költők (NIKOLA SIMOV, IVAN MAVRODI, IVAN GEDIKOV, GEORGI ZSUZSER, IVAN NIKOLA SZUFLARSKI, VIKTOR CSEBOTAJEV, ALEKSZANDAR VLASZOV, DIMITAR MARKOV és mások) verseskötetei jelentek meg. NIKOLA FUKLEV elbeszélés-gyűjteményeket adott ki és megjelent *A bearanyozott föld* (Pozlatenata zemja) című regénye, melyet több nyelvre lefordítottak. ALEKSZANDAR VELICKOV professzor, kiváló kritikus és irodalomtörténész volt. MISO HADZSIJSZKI tehetsége már első elbeszélés- és novellagyűjteményeiben: *Áradás* (Razliv) *Lozovatkai éjszakák* (Nostite kraj Lozovatka) megmutatkozott.

Az Ukrajnában élő bolgárok csak másfél évtizedig örülhettek a lehetőségnek, hogy anyanyelvüket tanulhatták. 1937-ben ezt betiltották. Több mint ötezer bolgár szenvedett a repressziótól azokon kívül, akiket már előbb kulákká nyilvánítottak és száműztek. A megtorlással büntetettek között volt majdnem minden bolgár költő és író is. IVAN GEDIKOV 1938-ban öngyilkosságot követett el, ugyanebben az évben nyomtalanul eltűnt az a NIKOLA FUKLEV, akinek 1928-ban kiadott elbeszélés-gyűjteménye volt az első bolgár nyelven megjelent mű Tavriában.

Külön figyelmet kell szentelni MISO HADZSIJSZKI-nek, aki 1916-ban született Lozovatkában. Fiatal kora miatt nem lett a represszió áldozata. Amikor a németek elfoglalták Tavriát, fogságba került, de 1942-ben megszökött, sikerült eljutnia Bulgáriába, ahol III. Borisz cárhoz kérvényt intézett, hogy „Cár-

ságod fogadja be a Taviában élő több mint hatvan-ezer bolgárt”. Megismerkedett a legjobb bolgár írókkal, és hamarosan elismertté vált köreibben. 1943-ban GEORGI KONSZTANTINOV szerkesztésében kiadta a *Keserves idegen külhon* (Puszta csuszda csuzsbina) című könyvét, melyet Angel Karalijcsevnek ajánlott. Ezzel a könyvével mint tehetséges szépíró mutatkozott be, új hangon szólt a bolgár irodalomban, kiszélesítette annak földrajzi határait, és addig ismeretlen hősöket ábrázolt. Ezek olyan nagy és mély jellemek, akik életben maradtak olyan körülmények között is, „Ahol nincsenek írott törvények, mindenkit a láthatatlan ellenséggel folytatott harc ösztöne éltet. Ahol nincs hely gyengék és lelki korcsok számára. Ahol az erő a törvény”. Ez a könyv új képet alkot számunkra a bolgár jellemről, arról a képességéről, hogy más népekkel való együttélés során sem olvad be, még zsványok és sztyeppeiek farkasok tanyáján sem... MISO HADZSIJSZKI a bolgár irodalom egyik nagy alakja lett volna, ha nem távozik 28 évesen az élők sorából. 1944 szeptemberében letartóztatták és megkínózták, a rendőrségen majd szabadon engedték, de amikor másodszer is le akarták tartóztatni, öngyilkosságot követett el... Halála az Azovi tenger mellett, a Krímben és az Ogyessza környékén élő bolgárok 20-as években kezdődött irodalmi tevékenységének a végét jelentette... Ezután három évtizeden keresztül egyetlen szépirodalmi mű sem jelent meg a Szovjetunióban élő bolgárok tollából. Mintha örökre kihunyott volna az anyanyelven való alkotás vágya. De a Rodope hegységben van egy virág, amit „örökéletkének” (bezszmartnicse) hívnak. Kedvezőtlen körülmények között látszólag elpusztul, hogy aztán egy váratlan pillanatban újraéledjen...

Ez alkalommal az újjáéledés Moldávia fővárosában, Kisinyovban következett be. Az úgynevezett hruscsovi olvadás után, amikor a volt szovjet tagköztársaságokban élő bolgárok körében megkezdődött a kulturális és nemzeti újjászületés. Az újjászületés kezdetét az irodalom jelentette. A költészet. Első jelentkezése PETAR BURLAK-VALKANOV *Déli rónám* (Moja juzsna ravnina) című verseskötete volt, mely 1967-ben jelent meg Kisinyovban. „A könyvet rendhagyónak nevezném. Rendhagyónak, mert ez az első verseskönyv, amelyet az első besszarábiai bolgár költő bolgár nyelven írt és adott ki” – írja előszavában a kötet szerkesztője, ANDREJ GERMANOV... Versei egészséges realiztikus gondolkodásról tanúskodnak, szociális érzékenységet és nemzeti érzéseket hordoznak, a természet ősi érzékelését csakúgy megtalálhatjuk bennük, mint a kedves naivitást – azokat a vonásokat, amelyek oly jellemzőek az újjászületés kori bolgár irodalomra. PETAR BURLAK-VALKANOV ezenkívül még nyolc

verseskötetet adott ki – egy gyerekeknek szóló elbeszélésgyűjteményt, egy bulgáriai útleírást és *Dombok éneke* (Peszenta na halmovete) címmel moldáv költők általa fordított verseit. *Messzi források* (Dalecsni izvori) a címe az egyik verseskötetnek – a távoli Balkán tája költészetének a forrása, és ebbe a forrásba futottak össze azon a tájak vizei is, ahol ősei és maga is vándoroltak. Alkotásai alapján PETAR BURLAK-VALKANOV felveheti a versenyt bármely bolgár költővel, aki Bulgária határain belül vagy azon kívül alkot.

Számunkra az a legfontosabb, hogy az első besszarábiai költő követőkre is talált. Megjelent NIKO SZTOJANOV, aki már több verseskötet szerzőjének vallhatja magát, ezenkívül pedig az 1988 óta megjelenő *Szülőfalu* (Rodno szelo) című újság szerkesztője és kiadója. MIHAIL BACSVAROV is kiadta versesköteteit, őt követte a költő és publicista GEORGI BARBAROV, aki modern verseket ír, és a szabad versformát részesíti előnyben, TODOR SZTOJANOV, akinek a költészetét a gyengéd lírai hang és az intellektuális elmélyültség jellemzi, PETKO LILENOV, a besszarábiai bolgárok első satirikus költője, és megjelent az első besszarábiai költő, TATJANA TANASZOVA is... IVAN NENOV és ILIJA VALKOV prózai műveket adott ki. E besszarábiai szerzőkkel egyidőben jelentek meg a tavriai költő, VLADIMIR KALOJANOV verseskötetei is, ő vette át a stafétabotot a 30-as években alkotó tavriai költőktől, akik a sztálini megtorlás idején veszítették életüket. A felsorolt költők mindegyike a maga módján új vonásokkal gazdagítja a mai bolgár költészetet. Legjellemzőbb vonásuk talán a forró hazaszeretet, a bolgár nép történelmének és nemzeti erényeinek a tisztelete. Természetesen költészetüknek nem csupán ezek a motívumai, mindegyikükről külön-külön kellene szólni.

Nagy reményekre jogosít az a tény, hogy Moldáviában és Ukrajnában nő a fiatal bolgárok száma, akik költészetrel és prózával próbálkoznak, és akik már bemutatkoztak bolgár kiadványok lapjain is. A Bolgár Rádió által a határokon túl élő bolgár gyermekek számára szervezett *Szigrák* (Iszkri) című alkotói pályázaton is nagyon sok gyerek vesz részt.

Az optimista kép ellenére Bulgária és a határon túli bolgárok erőfeszítései nélkül a Bug és a Dnyeszter között, az Azovi-tenger partján és Ogyessza környékén fönixmadárként feltámadt bolgár irodalom újra elhalhat. Reménykedjünk, hogy ez nem fog bekövetkezni, és hogy a bolgár irodalom sokhangú kórusában olyan költők és írók hangja is felcsendül majd, akik ott születtek és nőttek fel, ahol egykoron Aszparuh kán lovasai nyargaltak.

Genát Andrea fordítása

Van néki mindene: buja rétje, ordas nyája, teli hombárja sok, Pena néninek. Színig nektárként ömlenek s terülnek szét tágas, sík udvarai, száma nincs pajtáinak, óljainak, csúrjeinek, tornácainak. Lozovatkán innen tanyajószágá, túlnan – a földek és a legelő, hol kora hajnaltól bóklásznak a kondor nyájak; tatár gyerkőcök legeltetik az öt csikómé- nest, a kecskéket s juhokat; a horhosokban s lejtők mélyén, hol hűvös források fakadnak, Pena néne cifra falamiája aklokat, szállásokat, köpülőkamrákat rakott föl. Széltében-hosszában nyúlnak szerte Pena néne szántói, se szeri, se száma, hogy bárki tudná mennyi.

Kilenc fia van

Pena nénének – nyalka dalia mind, szépségük, jószáguk Tavria-szerte híres. Az Óföldről hozta még őket Pena néne magával, onnét menekültek, midőn az ellen házuk, fészereik felgyújtotta a jamboli Kargona fertályban. Onnét indultak, szülőttei pedig – tízen még – pendelyét fogva sarka nyomában. Tavriába azonban csak kilencen értek el. A Dnyeperen túl a leghátsó valahol leszakadt és leveszett a fűben. Pena néne nem fordult vissza, hogy meglelje, mert sietett a karavánt utolérni. „Egy torokkal kevesebb”, mondta volna „Isten nyugosztalja” helyett.

Györgynap zenitjén, hogy kilenc földön átkelt, megállt a menekültkaraván báránysütésre, borkortyolásra, rakijapálinkára, s hogy előről s holtról megemlékezzék. Amint Isten rendelése szerint ettek és ittak, ott termett egy kozáklóvas, jó híradással jött a fehér cártól a földönfutó bolgárokhöz: frigyenként öt hektár mezőt ad a cár. Daloktól s kiáltásoktól dübörgött fel a tábor, egyedül Pena néne maradt búval komor: merthogy ő özvegy volt, fiai is zsenge korúak, legények, özvegynek és serdületlennek a cár pedig földet nem adott.

Odament akkor Pena néne Musmu atyához, ki ugyancsak Jámbolból kerekedett föl, mert a törökök neki is felégették a házát, s megszággatták szakállát, mivel ő meg török házakat gyújtott föl, s török szakállakat tépázott.

Musmu pópa igen jótét lélek s hetedhét határon híres elme volt.

„Ha csak ennyi a híja!” – így Musmu pópa, mikor megértette, mi aggasztja az özvegyet. „Megesketlek én!” – kurjantotta vidáman.

„Már hogyan esketnél, mondzsa, te pópa, hogy meg vagyok esküdve, gyerekeim vannak, Mitart,

ugye, hogy az Úr pusztítsa el őket, a törökök ölték meg!”

„Magasban az Isten, messze a cár!” – felelte bölcsen a pópa Musmu, s fölhágván a szekérrre, kiáltotta: „Isten rabját Mitart és Isten rabnőjét Penát színed előtt összeadom!”

Kevés csuda esik meg széles e

világon, Istenkém, még egy hát miért ne esne meg – kétszer esküdjék meg egy ember. Anyjuk után a kilenc zsengekorút is megeskette Musmu pópa, s mindőjüknek házasságlevelet adott, hogy az öt hektár földet megkaphassák.

Ahogy híre terjedt ennek a táborban, tódult az ormandzsibéli paphoz a népek apraja, nagyja, hogy ők is házasodnának, Musmu pedig rekedten kántálta: „Isten rabja színe előtt...”, s osztogatta bőkezűen a papirosokat. Akkor esett csak meg szíve hirtelen Pena nénének tizedik fia után, és könnyeket hullatott szomorúságában: „Ó, be kár a szegény csimotáért! Farkasok falták föl, én meg öt hektár adtam nekik ingyenbe.” Így könyörgött lelkéért, s őt elsíratta.

Minden jót elfelejt az ember, Istenkém, a rosztat pedig – kivált hamarabb. Ahogy Tavriába érkeztek a bolgárok mint Istentől megáldott nemzetiség, elkergették a tatárokat s fölgyújtották auláikat. Pena néne és fiai annyi mezőt s legelőt kaptak, hogy még a tudós Musmu se tudta számba venni mind. Bejárta Pena néne a két völgy közt terülő mezsgyét, s kövekkel, karóval megjelölte a földet; mindamelllett a karót nem a mezsgyén szúrta le, de tíz lábra kijebb, amivel ugyancsak belemart a szomszédok földjébe. Azok pedig másokéba mar- tak bele, mások pedig harmadikába, mígnem a legszéltebbiek a tatár Karamban találták magukat.

Miso Hadzsijszki 1916-ban született Inzovka faluban, Tavriában. 1938-ban Kijevben jelenik meg az első bolgár nyelvű könyve *Áradás* (Razliv) címmel. 1942–44 között Bulgáriában él, a bolgár elit sajtó munkatársa. Kiadja a *Bolgárok Tavriában* (Balgari v Tavrija) és a *Keserves idegen külhon* (Puszta csuzsda csuzsbina) című könyveit. 1944 szeptember 9-e után letartoztatják a Szovjetunió elárulásának vádjával. Amikor 1944 decemberében újra le akarják tartoztatni, Belogradcskiban öngyilkosságot követ el.

Lévén azonban, hogy mezőből volt elég, jutott a mohóságnak is – nem volt még a népeknek szokásuk némi határokon bajoskodniok.

Pena néne tanyajószágra Lozovatkán innen rendezkedett be, mivel a túlnansó parton a tatár temető volt, és pogányok csontjain nem óhajtott házat emelni. Vályogot vetettek álló nyáron és illesztették tégláit kis házának, fiai meg nádat arattak, s a tetőt ütötték össze. A tél már meleg gunyhóban értek őket, hol közepén tűz langallott, rajta fűttek a húsfalatok. Szomszédaik is gunyhóban teleltek át. Udvarhoz udvar szérúhöz szérú Pena nénével – öten voltak így. Ez volt az Alvég, szemben a Felvéggel, az Arhipov dombbal, a Valcsan zuggal s a Jamboli szállásokkal, hol az ormandzsiak a telet ugyanezen lyukakban s viskókban vészelték át, mint az alvégiek.

Eltelt három esztendő és Ormandzsi már szakasztott Ormandzsi volt – magas házak, tágas udvarok, egyenes utcák, fertályok és végek. A falu közepén templomot emeltek, mellette Musmunak paplakot. Pena néne tanyajószágát magas kőfallal kerítették körbe, hogy a szomszédok ne lássák, milyen életet él nyugtalan hajdut családjá. A deli kilenc legény nem napról napra, de óráról órára ipe-redett, Pena néne pedig mindegyiknek talált dologvalót: az egyik a juhokat pásztorolta, a másik a lovakat őrizte, a harmadik a kutat ásta, a negyedik idegen tarlókról lopta a kévüket.

Szombatonta a béresek végigsöpörték a széles udvarokat, s homokkal hintették be, hogy tiszták legyenek, akár a bojáróké. Pena néne meg se nem őrlött, se nem épített, nem is fogott semmibe. Az udvaron futkosott egész nap, pörölt a béresekkal, hogy nem dolgoznak, csak henyélnek, s bepanaszolja a bírónak, küldje őket Szibériába, mert kenyeréből kiették. Félelmet és tiszteletet keltett Pena néne egész megjelenése nemcsak a béresek, de teljes Ormandzsi előtt. Ha inas ökle valamely ormandzsbéli hátára szakadt le, hagyta is meg az, hogy még a túlvilágon is őrizkedjenek tőle. Azonfelül Pena néne úgy fel volt övezve, hogy egy asszony mégúgy nem Ormandzsi-szerte. Derekán veres férfi övkendő, bele rozsdás török pisztolyok, ezüstnyelű török szuszakolva. A mordályok őseitől maradtak rá, kik követ és fát megríkáttak Jambol vidékén; Pena néne becsületből hordta őket: ha mély álomba merül a család, ő vigyázza a birtokot, bajt ne hozzanak rá rablósziványok.

Kapzsifajta szomszédjai irigykedve nézték a gazdag jószágbirtokot. Lozovatka felől Joga bá volt a szomszédja, kit alacsony termete miatt Fél Jogának is hívtak. Volt neki egy tizenkét éves nyomorék suttyó fia, kit még a Dnyeppernél megházásított, úgymond idejekorán, hogy több földet szerezzen, de a mennyecske, egy karacsi özvegyasszony, erőt okosabbnak bizonyult Fél Jogánál, s ott maradt az udvarában. Eleinte Joga bá háromszor el-

verte napjában, kivezette kötélén a határba, s magára hagyta, egyék meg a farkasok, de az csak jött vissza épen és sértetlen, s fogott hozzá, tett-vett, mintha mi sem történt volna.

– Fordulnál föl, a nemjóját! – háborgott Joga bá, látván, hogy erőtlen házától elüldözni.

– Fordulnál te! – vetette ellene hetykén a karacsi asszony. – Add ki jussom, akkor továbbálok. . .

– A temető a jussod!

– A tied meg a gyehenna!

Ahogy ily nem épp szerelmes szavakat vágtak egymáshoz, após és menyé köpködni is kezdett, mert bolgár ember sose veszekszik, hogy ne köpködne hozzá. Joga bá vigasztalódni a kocsmába ment, menyé meg csak tesz-vesz tovább és nézi tizenkét éves urát, ki különben beteg volt, s ez okból nem vett részt a családi perpatvarban.

A kocsmában, mit az ormandzsiak odaérkeztek első napján megnyitottak mindjárt, mindig találódtak népek, jósorsúak is egyre, mint Joga bá, kit a menyé, kit a veje, kit szülötte, magafajzatja sértett meg. Bár se fia, se menyé nem volt, Musmu pópa a kocsmából nem tágitott, merthogy a többieket észre tanította, igen kupálta. Mikor Joga bá a menyére sopánkodott előtte, Musmu azt a tanácsot adta, vesse a kútba, s temesse be. Senki egy szót se szól az elöljáróságon róla. Valami csak visszafogta azonban, hogy ezt megtegye, félelme talán Istentől, hogy vétkezik, vagy a félelem, ha nem sikerülne, a karacsi asszony őt veti a kútba s temeti be, s Ormandzsiiban senki se szól az elöljáróságon, mert az ormandzsiak nem bízzák a titkaikat az orosz nacsalnyikokra. Nem fogadta hát el Musmu bölcs tanácsát.

Mást fundált ki. Különben – sokáig töprengett igencsak. Amikor ez először villant az eszébe, ősz volt, az emberek hordták be a termést, amikor pedig elmondta szomszédjának, Monkatának, György-nap volt, s az emberek javában vetettek. Ilyen sokáig gondolkodott rajta Joga bá, s volt is oka rá: azt találta ki, feleségül veszi Pena nénét.

„Boldogtalan özvegy – forgatta fejében. – Én pedig boldogtalan árva vagyok, miért ne kellhetnénk egybe? Istennek hála, vannak gyerekeink, hogy gondjunkt viseljék, vannak szántóink, birtokunk.”

Ahogy ezt a szántókról és a birtokról mondta Fél Joga, eszébe Pena néne földjei voltak. Régen szemet vetett már az özvegy vagyonára.

Egy vasárnap délután a két szomszéd, ahogy lehajtogattak egy-két oka preszlavi bort a kocsmában, elindult az Alvég felé Pena néne jószágbirtokához. Monkata ugyanabban a pacuhában volt, amelyik testét feliből-harmadából ha betakarta, Fél Jogára azonban rá se lehetett ismerni: fején bozontos farkas főveg ékeskedett, jöllehet fülledt forróság volt; a sötét, puplinnal hímzett ködmön bazsalikom-s tömjénillatot árasztott, mert ruhásszekrény mé-

lyén lapult Jorgovica néne temetése óta, s utoljára a kargani vásáron vették föl Jambolban még. Lábán bocskor, de fehér gyolcscharisnya, mit keresztben szalagcsíkok szorítottak. A bő kozák sálavári s a piros övkendő délcegséget kölcsönzött neki. Derekára kötve még asztalkendő is, amiből csupán félokás pálinkásflaska látszott ki, más nem látszott. Monkata viszont fustélyt markolt, hogy magát és Joga bát a kutyáktól megvédje.

Mikor az özvegy házának kapujához értek, Joga bá levette fővegét, keresztet vetett, levettette fővegét Monkatával is, még keresztet is kellett hogy az vessen.

– Most segélj meg, Istenem! – fohászkozott Joga bá, s merészen belökte a kiskaput. Elsőbe is valóságos ebhad fogadta őket, rohantak elő a hombárok, hidasok, tyúkolak alól, s a jó Isten tudja még honnét. Ember el nem képzelheti kutyák nélkül a bolgár udvarát, még kevésbé Pena néne udvarát, ki ébren, álomban egyre csak rablókat látott.

Jobbra-balra csépelve botjával Monkata ment elől, Joga bá meg mögötte, s kiabált, hogy valaki jöjjön elő. Ugrott is talpra az egész ház. Valahonnét a tornácokról harsant Pena néne hangja: „Kapjátok le!” S ugyanazon hombárokból álmos béresek szöktek elő, meg Pena néne kilenc fiaszülötte – ki villával, ki furkóval, ütni, ölni készek.

Mikor a fiúk látták, hogy nem molokán rablók ők, hanem bizony kedves vendég szomszédok, visszazargatták a kutyákat, s beljebb invitálták a jövevényeket. Lejött a tornácra Pena néne, ő is csak álmos, a nagy zsinat verte föl.

– Hinnye, szomszédasszony, szétszednek minket a kutyák! – köszöntötte Joga bá, várva, hogy bevezessék a házba, hogy az ikonok alá telepedne.

– Kutyák, hát kutyák! – zsémbelt morcan Pena néne. – Te meg mit keresel itt ilyen semmilyen időben idegen portán, karamiak kergetnek?

Fél Joga levette kocsmáját, jelezvén, hogy hosszabban gondol itt időzni, s kendőre meg a flaskára bökve hebegni kezdett:

– Hát, ifjasszony, mondok, térüljünk be, magad volnál, ugye, mi is magunk, no, gondoltam...

Pena néne nem osztozott örömeiben; erős gyanúval méregette, vélvén, hogy aranypézt kérni kölcsönbe jöttek a szomszédok, de azért szalasztotta egyik fiát, vigyen ki csergét meg párnákat a dió alá. A ház asszonya és a vendégek kiszáradva derék árnyékban üldögéltek hárman, a fiúk meg a béresek pedig elhúzódtak a szérűig, onnan lesték a különös falatozást. Falatozást, mert ahogy elvesztette a reményt, hogy vőlegényként az ikonosztáz alá üljön, Joga bá kibontotta az asztalkendőt, ahonnét sült báránylapockát, fehér cipót, tojást húzott elő, hozzá pedig orosz vodkával a flaskát.

– Na most, ifjasszony – vetett keresztet újból Joga bá –, harapjunk valamit, igyunk rá, ahogy Isten rendelte, mert nagy beszélőnk van veled.

– Mi lenne az a nagy beszélőnk? – tudakolta aggódva Pena néne, mivel nem hagyta békén az a dolog az aranyakkal.

– Nagy beszélőnk jó emberek között – hagyta helyben Monkata.

Joga bá teletöltötte a poharakat, elsőként a magát emelte köszöntőre. Aztán Monkata is, utoljára Pena néne, ki szintén fenéig hörpintette a vodkát, akárcsak a férfiak. Joga bá másodszor, harmadszor is míg a flaska ki nem száradt, tört a lapockából is, aztán a tojásból, a kenyérből, Pena néne azonban hárította a kínálást, csak várta türelmetlenül, mi lenne az a nagy beszélőnk.

Amikor jóllaktak étellel, itallal, bőfögtek a vendégek, s kezdődhetett az asszonykérés.

– Most, ifjasszony, halljad, mit mondok – fogott bele elsőként Fél Joga.

– Ki velem!

– Boldogtalan özvegyasszony lennél te, én meg boldogtalan árva – kezdte Joga bá, s elémondta sorról sorra, mi a szívét nyomta, azt se hagyva ki, hogy vannak gyerekeik, kik gondjukat viselnék, meg szántóik, birtokuk.

Elsőbe Pena néne semmit se értett a dologból, s egyre csak az aranyai jártak a fejében, amikor azonban Joga bá arra kanyarította, hogy úgy vigyázza, akár egy ifjú lányt, mer az öregek szerelme olyan, mint a bivalyszántás, először elsápadt, aztán zöldre vált, szeme pedig olyakat villámlott, hogy attól ő megdermedett és elnémult.

Főlegyenesegett Pena néne (egész testét rázta a düh), s ahogy csipőjére tette a kezét, zendített is rá egyszuszra:

– Ez volt a te nagy beszélőnk, te, gazemberek gazembere! Egész órát összehadrikáltál, én meg, a bolondja, ülök le, hogy végighallgassam! Hát hogy merészeltél te, ember, ilyeneket mondani nekem, hogy az átkozott nyelved le nem száradt! Kifelé, ne lássalak benneteket a házamban! – csatította, s ahogy megragadta Joga bát, képen is teremtette. – Kapjátok le!

Azon minutában zúdultak elő a hombárokból a fiúk, béresek, az ebek. A következő szcena így festett: legelől futott Monkata, öt kutya meg pacuháját végleg szétszaggatta hátán és a lábán. Joga bá hátrébb szaladt, Pena néne fiai botokkal s furkókkal kergették, s uszították a kutyákat, harapják és marják, ahol érik. Nagy bozontos fővege száz cafatra szakadt, ködmönéből pedig csak az ujja maradt. Lobogott piros kozák bugyogója, mi a kutyákat igen bősztette, vetették rá maguk, hogy agyon tépjék. Leghátul Pena néne ágált s dörgő „Kapjátok el!” kiáltásokkal buzdította fiait. Az egekig ért a nagy csatara, s talpon volt az egész Alvég, hogy lássák a kérők szégyenletes megfutamodását.

De hagyjuk kicsit Pena nénet, s meséljünk valamit drágalátos kilenc fiáról.

Szondi György fordítása

Határtalanul szeretlek

Honi sztyeppék, kedves mezők,
délvidéki otthonom,
szeretetem feléd árad
akkor is, ha álmodom.

Honi sztyeppék, kedves mezők,
Budzsak vidéki egek,
aranszín határtalanság
csal szemembe könnyeket.

Honi sztyeppék, kedves mezők,
arany dél, derús vidék,
élek, sóvárgok és minden
gondolatom csak tiéd!

Király Zoltán fordítása

Ivan Mavrodí 1911-ben Katarzsinóban, Ogyessza megyében született. Az Ogyesszai Pedagógiai Intézetben végzett 1935-ben és hosszú éveken át tanítóskodott az Ogyessza vidéki bolgár falvakban. Első könyveit bolgár nyelven ukrán könyvkiadók jelentették meg az 1930-as és 40-es években *Teljes sebességgel* (1934) és *Doncso Cigularov* (1941) címmel. 1981-ben Kisinyovban adta ki *Rád gondolok* című verseskötetét. Ogyesszában hunyt el 1981-ben.

Az én besszarábiai bolgárim

Állnak nagy báránybőr kucsmákban,
vállaikat erő feszíti,
repedezett, kérges kezük
éppen mint itt e fekete rögök –
amikor ősszel betakarítják
hátalatosan a drága termést,
a falvakban nagy murikat csapnak
bárányokkal, vörös posztókkal;
a kölykök, nyakukban új tarisznyák,
betlehemezni járnak este,
húshagyó kedden tüzeket raknak,
patkolt lovakon versenyeznek,
míg csak az éj rájuk nem roskad;
telente meg fonókba járnak
s feszengve ülnek a legények
jegyesük – azaz „mátkájuk” mellett...
Megszólalnak a régi nóták,
s nekibúskodva elmerengnek
és régesrégi könnyüket ontják...

Nem feledték el máiglan sem,
hogy lagziba kulacccsal hívogatnak,
sem a sok régi szokást és dalt.
Ó, nem feledték máiglan sem
a drága bolgár anyanyelvet.

Név és becsület

A mezőn szültek engem egykor,
a mezőn, régi csergék alattam.
Tudom, egyszer majd mint egy paraszt,
hantok közé dőlök fáradtan.

De míg eremben vér áramlik,
anyanyelvemért epekedem,
s büszkén viselem, mert enyém,
becsületem és bolgár nevem.

Kiss Benedek fordítása

Köszönöm

Áldj meg anyám, ó, áldj meg engem,
és én hadd mondjam: köszönöm,
hogy a te kenyeredet ettem,
hogy élek, s éltet fényözön,

hogy derült nap virrad felettem
nehéz úton, göröngyökön,
hogy bölcsődaloddal szívemben
velem jár egyre az öröm.

És ne kérdezd, ma merre járok
a nagyvilágban.
Köszönöm!

De légy erős!...

Szeresd szülőfölded, hazádat
és szülői hajlékodat
és megismersz sok új utat,
szemed még külföldet is láthat.

Amint itt Budzsakában csodáltad,
olyan kék lesz az ég, lehet.
De hogy mint édes gyermeket
fogadjanak bárhol – ne várjad...

Szeress embert és dalt és könyvet
és indulj bátran, és keress...
És Bulgáriáig elérkezz,
csal légy erős, hú és szeress!...

Király Zoltán fordítása

Kis tücsök

Egy kis tücsök, megbújva ablakomnál,
dalával fényt árasztva, egyre zeng.
Nem kérdezősködik, ki, merre, hol jár,
csak énekét dúdolja szüntelen.

Ezen az éjen is peng hegedúje,
a dal meleg hulláma átölel.
Zafír csillagok ragyognak fel tőle,
a messzi Hold is csak reá fülel.

Sok édes dallamot tud ez az ének.
Elringat, mint bölcső a gyermeket.
Kis tücsköm, mennyivel szebb így az élet!
mert ellágyulnak tőled a szívek!

Király Zoltán fordítása

Todor Sztojanov 1957-ben született Nova Ivanovka faluban. Angol szakon végzett a kisinyovi egyetemen. Verseskötete *Akvarellek* címen jelent meg 1991-ben.

GEORGI BARBAROV

Háromsorosok

Nem, nem sírunk...
Nem, nem halljuk, hogy sírnak...
Nem, hazudunk.

***

Az élet pedig
elérhető, akár
a lepke halála.

***

Mindig
van mit veszítenem –
élek!

***

Árnyas tölgy alatt
két vándor pihen –
magam, s emlékeim...

Szerelem

Azt hittem, tréfa.
Kiderült – örvény.
Nevetve fuldoklok.

***

Nem, nem vagyok magányos -
helyetted
megjött az ősz...

***

Legnehezebb az igazságot
magadnak megmondanod.
Hogy halljad is...

Georgi Barbarov a moldáviai Korten faluban született 1955-ben. A *Budzsaki hullámok* című bolgár nyelvű műsort szerkeszti 1990 óta a Moldvai Rádióban. Bolgárul írt verseskönyvei: *Fölbresztett csend* (1987), *A hétköznapiak folytatása* (1990).

***

Nem az elmúlás gyötrelmes,
hanem a szerelem
mind sajgó emléke.

***

Panaszom a be-nem-teljesültet.
Tékozlom, mi adva van.
Élek.

***

Nincs ideje siratni az elveszettet.
Ideje örülnünk,
hogy nincs még minden elveszve.

***

Teli az ősz széllel bővében,
hogy kiűzze az illúziókat
fejünkből, szívünkből.

***

Teli az ősz esővel bővében,
hogy kioltsa az utolsó szikráit is
a reménynek.

***

Egykor a jövő ösvényei
kötöttek bennünket össze...
Most – a beválatlan álmok.

***

Isten vagyok én is –
van alattvaló világom – lelkem,
vān áldozata bűneimnek – szívem...

***

Elég szeretnelek,
az eljövendő őszöket
hogy megbocsássam neked.

Levél

Jöjjél, fiam, vissza. Raj madár vonuljon,
szívembe rejtettem napnak parazsát.
Éjidőn is várom, ajtó csikorduljon,
hangod hogy meghalljam: „Nézd el, késtem hát...”
Jöjjél, fiam, vissza, falusi időbe –
dús az széppel, ősszel, sírással fakad.
Nem siet itt senki. Eb is szendergőben.
Világnak álmában almák hullanak.
Jöjjél, fiam, vissza. Gondolataidnak
s a tünde perceknek enyhet szeretnék.
Ne siess feledni gyermekmosolyaidat –

fiú vagy örökre. Nélkülünk lent rég.
Jöjjél, fiam, vissza, a szülői házba.
Ágy vár terád ott, kemence használ.
Sokáig írhat sz majd ó lámpavilágban,
százszor ragyogóbban gyertyaviasznál.
Jöjjél, fiam, vissza, oltalmazóm, jer te,
melléd kucorogjak, engem figyeljél:
„Édes jó anyácskám, anyácskám, én szentem...”
Mindent elfelejtek ilyen nap teljén.
Jöjjél, fiam, vissza, mesebeli korba,
hú találkozásokat reményli a szív.
Régvolt, új dolgoktól írdál hébe-korba.
Jöjjél, fiam, vissza, jó hír visszahív.
Jöjjél, fiam, vissza, magányosság mardos –
kihúló színekkel hímezve a csönd.
Utolsó hangokat veszejt a hold majd most –
otthon magam árván, szólít csak a föld.
Jöjjél, fiam, vissza, amíg tart az élet,
ameddig teérted sírni tudok még.
Menyecske is ifjú, hozzád illő légyen,
forró csókkal őtet, szerencsétlenség.
Jöjjél, fiam, vissza, minden téged vár itt,
vélem szívem ő is, loppal hazavár.
Szüntelen eső is reményt sirat, fázik,
gyöngéd kezét csak nyújt napjaimhoz már.
Jöjjél, fiam, vissza, a messziből onnan,
hervadt, mert nem vagy itt, az egy rózsaszál.
Leveleket szaggat, lehelete ottan,
égi rebbenéssel jég a földre száll.
Jöjjél, fiam, vissza, halvány ha az álom.
Néktek él még, tudom, a szerelem él.
Adtam új utakat – én ím nem találom –
örökre tenéked. Veled vágy, remény!
Jöjjél, fiam, vissza, jutalom is mért kell,
ajándék se, drága, közelg is ha tél.
Fiatalkok vagytok, ne sírj semmiért se.
Jöjjél, fiam, vissza, engem öleljél.
Jöjjél, fiam, vissza, láthatár húny dérral,
puszták hamvadt tüze csillagfátylat von.
Várok egyre, várok, minden hogy csak vész el
– fiam, fiam, jöjjél – nem fogadhatom...
Jöjjél, fiam, vissza, idegenből, félek,
meredek utakról, messzi éjeből,
mert a deres anyák örökké nem élnek,
mert a deres anyák halnak egyedül.

Annyi év után most

Annyi év után most,
mennyi változás és eredmény után,
mint valami egészen más életünk,
mint valami rászédett, mint valami új.
Minden nap veszejt bennünket
pelyhenként, pillanatonként,
ezekből szavakat illesztünk,
belőlük életet építünk,
tragédiát csinálunk abból.
Az álmodott csúcok,
a páratlan napjait vesztett
tavaszi utak is
unt ágyukban –
szívünkben alszanak el.
Annyi év után most
erőnkre ébredve,
vágyaink alatt a támaszt érezve,
nem oly naivan, nem oly nagyok, mi
valós csúcs felé
kapunk szárnyra.
Annyi év után most
megfizetünk a volt hibákért,
még hisszük azonban, hogy gyalog
feljutunk a mindig miénk
maradó csillagokig.
Annyi év után még most is.

Szondi György fordítása

A halál vize

Kiskoromtól ismerem a legendákat, hogy
létezik az élet — vize,
mi halott hősöket feltámaszthat.
Ma viszont úszkál a tengerekben döglött
halak rengetege,
mik valami baljós bajtól
oszladoznak.

Tán nyomtalanul eltűnik a halál néhány neme,
jóllehet ősidőkből erednek.
A sós könnycseppek
részecskéi eme
víznek, sójuk: rozsdája az embereknek.

Kiss Benedek fordítása

Gólya

Talán már a tizedik körnél tartott, ám még mindig úgy tűnt neki, hogy lassan rövidül a röppálya. Vajon miért?... Szíve összeszorult. Talán éppen e miatt. Olyan magasságban körözött, mely sem nem növekedett, sem nem csökkent, ő mégis egyre közelebb és közelebb került a földhöz. Pedig továbbra sem mozgott. Mozgott az ég körülötte, forogtak a fák és az emberek, akik az öreg Omel házánál gyűltek össze.

Napégette nefelejcsék illata terjengett mindenütt.

A kertben magasodó jávorfán vert tanyát. Csendes magányban gyakran nézett a néma ajtóra. Lemonadás és szomorúság ült tekintetében: a gólya senkit sem vár.

Sírtak a vak ablakok.

Teltek-múltak a napok, megállás nélkül repültek – egyikük kis sárga levelet veszített el egy barátságatlan kikötőben... A gólya meg sem moccant. Csak valami hideg közelségét érezte szárnyai alatt... .

Az embernek fát kell ültetnie, kutat kell ásnia, házat kell építenie. Ez elég neki a teljes boldogsághoz.

Ma egy kis gödröt ástam a kert befagyott földjéberé, az ablakok alatt.

Földdel dörzsölöm elkékült kérges tenyeremet, és a gólyára gondolok.

Párviadal

Szibéria északi vidékén a nyáron hihetetlen dolog történt. Már mindenkit elaltatott az éjszaka, és csend honolt körös-körül, amikor az erdőgazdaság elnökének a házában a nyitott ablakon át beugrott egy leopárd, és elragadta az íróasztal mellett alvó kutyát. Mindez gyorsan történt, s csak az éjszaka volt tanúja az eseménynek. A leopárd ugyanazon az ablakon osont ki a juhászkyúával, és ahogy jött, olyan észrevétlenül illant el az éjszakában.

Másnap délután Titok visszavánszorgott otthonához. Támolygott, alig állt a lábán, csaknem összerogyott. Szétmarcangolt bőrét a földön vonszolta. Fél szemére magvakult, és sok vért veszített.

Titok összecsuklott az ajtó előtt, és már nem volt ereje segítséget kérni... Tehetetlenül feküdt ott a gazdájához a halál órájában is hú kutya.

Néhány nap múlva nem messze az erdőgazdaságtól a vadászok rábukkantak egy halott leopárdra. Teljesen széttépett bendője tanúskodott a kegyetlen párviadalról.

Vászka

– Vászka! Nehéz minket megérteni. Tudatlanok az emberek, bugrisok – ez Oroszország!

A hatalmas szibériai kandúr, aki az imént még kéjesen dörgölődött gazdája lábához, fontoskodva arébb ment, és a csergére telepedett. Más kandúr talán ügyet sem vetett volna hasonló szavakra, de hát ez Vászka volt! Ő olyan gondolkodású és neveltetésű kandúr, aki bizonyos körülmények erejénél fogva mindenben gazdája álláspontjára helyezkedett. Az udvaron senki sem értette Vászkat: túlságosan büszke és öntelt, egyenesen zseniális kandúr volt.

Nagy kár, hogy nálunk senki nem vállalkozik macskaalkotások közlésére. Vászka természeténél fogva volt költő. Szép volt és lusta, s számtalan más jó tulajdonsággal is rendelkezett. Dorombolását órákig sem lehetett megunni. Sőt, egyes dolgokban felül is múlta gazdáját: Vászka érezte, hogy nem értik, ám soha nem bánkódott emiatt. És – ami a legfontosabb – egyáltalán nem volt irigy.

A gazda szokásához híven nagy íróasztalnál ült, és sebtében átlapozgatta a folyóiratokat. Miket nem írnak! Vajon így kell írni? Hagyjuk...

És alig palástolva rémületét, Vászka rádöbbsent, hogy ma nem fog vacsorázni. „Az ész és a gyomor fordított arányban viszonyul egymáshoz” – vonta le a következtetést a soha nem csüggedő zseni, és a mártírok büszkeségével nyugovóra tért.

Sztojcsjev Szvetoszláv fordítása

Kisinyov. Pontosabban Chisinau. Kimerült poszt-szocialista város. Alkonyattájt érkeztem, amikor az emberek nagy részének figyelmét Bulgária és Moldávia nemzeti labdarúgó válogatottjának találkozója kötötte le. Úgyesen átfurakodtunk a szolgálatukat ajánlgató taxisofőrök között és buszra szálltunk. Az ülések ugyan elég rozogák voltak, de azért sikerült leülnünk. A széles belvárosi utcák meglehetősen néptelenek voltak. A központban taxiba ültünk. Vendéglátóm végül úgy döntött, rangosabb fogadtatás illet meg. Hogy helyreállítsa önérzetét – ő fizetett. Felhívta figyelmeimet az épületekre, amelyek mel-

lett elhaladtunk. A háztömb, amelyben lakik, félig befejezetlen – és remélni sem lehet, hogy a közeljövőben elkészül. A lépcsőház elrettentő. Otthona viszont egészen más – érezni a gondos asszonyi kéz munkáját és a családi fészek melegét. Számtalanszor megfigyeltem már – a közösségi életerek lepusztultak és sivarak, de azokban a házakban, amelyeknek gazdája van, tisztaság, izlés, sőt jó mód honol.

A meccs Bulgária győzelmével ért véget; a besszarábiai bolgárok szerint: „A mieink megverték a mieinket”, ahogy GEORGI BARBAROV költő mondta. Ez a bolgár nemzeti önérzetnek az utóbbi időben tapasztalt barométere lett, *A bolgárok oktatása Moldáviában – történelem, problémák és perspektívák* címmel 1995. április 27–28-án Valja-Perzsejben tartott tudományos-gyakorlati konferencia érzelmi prelúdiuma. Amikor megkaptam a meghívót, rögtön térképeket és atlaszokat kezdtem böngészni, hogy legalább halvány fogalmam legyen arról, hova is kerülök. Nem is volt olyan nehéz megtalálni a falut. Rajta volt Besszarábia térképén, NIKOLAJ CSERVENKOV *Bolgárok Moldáviában és Ukrajnában* című könyvében. Története 180 évre nyúlik vissza, iskolája is 150 éves, és Dél-Moldáviában található. Másnap néhány órás kocsit várt ránk, hatkor indultunk, hogy időben érkezzünk a konferencia megnyitására.

Annak ellenére, hogy a történelmi művek említést tesznek a bolgárokról Besszarábiában – a mai Moldávia és Ukrajna területén (azaz róluk mégiscsak hallottunk már, nem úgy, mint az albániai bolgár falvakról, melyekről senki sem tud semmit, és nincs is honnan megtudnia), a közvetlen találkozás meglepő és elbűvölő. Moldáviában körülbelül száz-

ezer bolgár él, ma egy népszámlálásnál számuk feltehetőleg elérné a 120000-t is. Egy részük összefüggő közösségben, bolgár többségű vagy egyes lakosságú falvakban él (főleg gagauzokkal, ritkábban moldávokkal). Ilyen falu Valja-Perzsej is. 5500 főnyi lakosságának 18%-a „moldáv”, a többi bolgár. A faluban moldáv és bolgár iskola van. Az-

az olyan iskola, amelyben a bolgár gyerekek tanulnak. Mert a tanítás oroszul folyik – a hajdani államnyelven. Ma az iskola fokozatosan áttér a bolgár nyelvű oktatásra, miközben moldáv (román) nyelvet is tanítanak – a jelenlegi államnyelvet. Különös volt szá-

momra ez a meghatározás: „államnyelv”. Talán ez tükrözi leghívebben a besszarábiai bolgárok sorsának forgandóságát, többször is kénytelenek voltak „államnyelvet” cserélni – az orosz és a román, a moldáv és az ukrán váltotta egymást. Az államnyelv változott, de az otthon használatos nyelv mindig ugyanaz maradt – a bolgár. Sokáig Bulgáriától elzártan éltek, anyanyelvi iskolák nélkül, így Besszarábiában a bolgárok a múlt század elejének archaikus nyelvét őrizték meg, amely igazi kincsbánya a nyelvészek és a nyelvet kutatók számára. Akkor települtek ki hazájukból, amikor Bulgáriában még nem jöttek létre az újbolgár nyelvet oktató iskolák, Oroszország viszont egységes birodalmi törekvéseinek érdekében nagyon hamar megszervezte számukra az orosz nyelvű oktatást. A nyelvi és a vallási közelségnek köszönhető Oroszország iránt kialakult lojalitásuk, amely ma is érezhető.

Az egykori Szovjetunió területén létrejött nemzetállamok megjelenése új helyzet elé állította az itteni bolgárokat. Idegennek érzik az „új államnyelvet”, helyette inkább anyanyelvüket, a bolgárt választják. De hogyan? Amikor ma is szoronganak, hogy „én nem jól beszélek”, vagyis tájszólással beszélek, nem az irodalmi nyelven. Szerencsére bolgár értelmiségieknek köszönhetően (Alekszandar Milanov nevét mindenki mély tisztelettel említi) a bolgár állam erőfeszítéseket tesz az anyanyelv újjászületése érdekében. A bolgár felsőfokú oktatási intézményekben felvételi követelmény az irodalmi nyelv tudása. A bolgár nyelvet először tanfolyamokon tanulják, majd egyes iskolákban mint tantárgyat. Néhány év óta Bulgáriából érkeznek pedagógusok, akik módszertani szaktanácsadóként dolgoznak a helyi tanárok mellett. Nyelvjárásuk

SZVETLA KJOSZEVA

Bolgárok vendége voltam

alján az itteni bolgárok könnyen elsajátítják az irodalmi nyelvet, két-három hónapos bulgáriai továbbképzés után már jól is beszélnek. Minden évben mintegy 50 fiatal kezdi meg tanulmányait az anyaországban. Az első csoportok már végeztek és hazatérnek. Ők alkotják majd a helybéli bolgár értelmiséget – tanárok, újságírók, színészek lesznek.

A Valja-Perzsej-i az első olyan iskolák egyike, amely bevezette tantárgyként a bolgár nyelv oktatását, és két éve itt indult az első olyan osztály, amely minden tantárgyat bolgáruul tanul. A másodikosok nemcsak írni és olvasni, de számolni is tudnak bolgáruul. Az eredmények nagyon jók. A gyerekek a bolgár irodalmi nyelvet az orosz nyelv közvetítése nélkül tanulják, így könnyebben értik meg és sajátítják el az anyagot. Mégis számtalan kérdés merül fel, az átalakulás hosszú folyamat. Kétségek merülnek fel a tanároknak, akik az oktatás nyelvét néhány hónapos továbbképzés után kell hogy fölcsereéljék (ami nem is olyan könnyű), kételyek vannak a szülőknél is – mihez kezdenek a gyerekek, érvényesülhetnek-e majd a bolgár nyelvvel? Hiszen a bolgár kisebbség Moldáviában nem haladja meg az összlakosság 2%-át. Kétségek merülnek fel az új államnyelv tanításával kapcsolatban is – a „moldáv” nyelvet az orosznál idegenebbnek és nehezebbnek érzik. Egyébként is eddig mindenhol mindent olyan jól megértettek oroszul. A nem minden alap nélküli nyugtalanság ellenére a lavina mégis megindult, a bolgár nyelvű óvodák, iskolák, líceumok száma egyre nő. Mindezt olyan emberek végzik hihetetlen kedvvel és odaadással, akik minden energiájukat, alkotóerejüket és lelkesedésüket ennek az ügynek szentelték. És akik képesek magukkal ragadni a passzívabbakat, bevonni az elhivatottakat, és helyet találni mindenkinek ebben a rendkívül nehéz feladatban.

A konferencia két napja intenzív és mozgalmas volt. Órákat látogattunk, részt vettünk egy iskolai virágkiállítás megnyitóján, egy iskolai hangversenyen és az első bolgár nyelvű hivatásos színtársulat előadásán (a fiatal művészek ebben az évben végeztek a szófiai Színművészeti Főiskolán) – mindez, természetesen, a plenáris és a szekcióüléseken kívül zajlott.

A konferenciára több mint 140 pedagógus érkezett Moldávia bolgár iskoláiból. Számukra ez volt az első átfogó és tekintélyes fórum, amelyen törekvéseikre megerősítést, kételyeikre választ kaphattak, és hasonlóan gondolkodó kollégákra találhattak. A szekcióüléseken megvitatásra került a bolgár nyelv és történelem, a honismeret oktatása, valamint a bolgár tannyelvű iskolák helyzete és kilátásai. Nagy érdeklődés mutatkozott a budapesti bolgár iskola és az 1993-as magyar kisebbségi törvény által kínált lehetőségek, valamint a helyi és az országos kisebbségi önkormányzati választások iránt.

Moldávia közoktatási miniszterhelyettese és más vezető beosztású személyek is kifejezésre juttatták érdeklődésüket a bolgár kisebbség problémái iránt. Bulgáriából, Ukrajnából és Magyarországról is voltak vendégrésztvevők. A hihetetlen energiát igénylő szervezésnek a mindenese s mozgatója kétségtelenül Tatjana Sztojanova, a moldáviai Közoktatási Minisztérium kisebbségek oktatásával foglalkozó osztályának a vezetője volt. E bolgár hölgy munkájának, diplomatikus fellépésének és bájának köszönhető a bolgár oktatás sok sikere Moldáviában. Nagyban hozzájárulnak ehhez azok is, akik nap mint nap kapcsolatban vannak a gyerekekkel és szüleikkel – végső fokon a tanárok és a nevelők munkájának sikerétől függ, milyen eredményt hoz ez a nagyszabású kezdeményezés. Sok odaadó, a bolgár ügy érdekében szenvedéllyel és szeretettel dolgozó pedagógust láttunk. Rám a legmélyebb benyomást a vendéglátó Valja-Perzsej-i iskola igazgatója, Nikola Kurtev tette. Tekintélyét évtizedek alatt vívta ki, jó gazdaként mindennel törődik, figyelme mindenre kiterjed. Elismertségéről tanúskodnak a legutóbbi választások is, amikor a falu polgármestere lett. A konferencia, amint az egyik résztvevő megjegyezte az ő hatyúdala volt az oktatásügy terén, az igazgató azonban nem titkolta szándékát, hogy a jövőben még többet megtesz a bolgár iskoláért.

A konferencia két napja kimerítő volt, de lelkesített bennünket, hogy jelentős dologban veszünk részt. Hogy az idő esélyt adott számunkra, amelyet talán képesek leszünk megragadni. Hogy talán eljött az idő, amikor bolgár nemzeti öntudatunk nem hagy el bennünket, bárhol is vagyunk a világon hazánk szűk határain kívül.

Kisinyovban meglátogattuk a bolgár Újjászülés Egyesületet. Az egyesület kulturális tevékenységet folytat, könyvtárral rendelkezik, és bolgár nyelvtanfolyamokat is szervez. Elnöke Ivan Zabunov, aki képviselő a moldáviai parlamentben és tekintélyének köszönhetően sokat tehet a bolgár ügy szolgálatában.

Az érdekes egyéniségek közül, akikkel találkoztam, szeretném megemlíteni Niko Sztojanov, Todor Sztojanov, Georgi Barbarov és Petar Burlak-Valkanov költőket, akik bolgár nyelven írnak, és a nehézségek s anyagi gondok ellenére is lapokat, folyóiratokat és versesköteteket adnak ki.

Élményekkel gazdagodva tértem vissza Budapestre. Ma is szinte magam előtt látom az embereket, akikkel csupán három napot töltöttem. Szavaik, mozdulataik, törekvéseik és kételyeik, küzdelmeik és csalódásaik érthetőek számomra és szívemhez közel állnak. A Moldáviai élmények emléke napok múlva sem hagy nyugodni. Bárha másokban is gondolatokat ébresztenének az elmondottak. Mert a világon – messze akár – sok helyen

csendül fel bolgár szó, s az mégis visszhangra talál minden bolgár ember szívében.

***

1996. április 7., Óbesenyő falu, Románia. A bánáti bolgárok ezen a napon nemcsak húsvétjukat ünnepelték, hanem legrégebb iskolájuk 250-ik évfordulóját is. Erre az alkalomra tekintélyes vendégek érkeztek Szófiából és Bukarestből, valamint a megyéből, a bolgár közösségek képviselői Romániából és más országokból, az iskola hajdani növendékei, a falu lakói és akiket távolabbra vetett a sors.

Bolgárokkal találkozni, különösen Bulgária határain kívül, mindig felkavaró élmény. Különösen, amikor olyan közel három évszázada magát megőrző közösségről van szó, mint a bánáti bolgároké. Etnikai tekintetben ez az egyik legtarkább terület. Szerencsére a sors már a falu felé utaztamban összehozott egy bolgárral, aki archaikus tájszólásával útikalauzum lett. Különböző falvakon haladtunk át – az egyik német volt, a másik szerb, végül megérkeztünk a bolgár Óbesenyőbe. Nevét már megváltoztatták, románul Duesti vekinek hívják, de az emberek ma is a régi nevén emlegetik. A különböző népek keveredése Bánátban sohasem volt ellenségeskedés forrása, ellenkezőleg, az együttélésnek itt irigylésre méltó hagyományai alakultak ki. A mai napig köztudott, hogy a bolgárok termelik a legszebb paradicsomot, a németek köpülik a legjobb vaját, a legfinomabb süteményeket pedig a magyar asszonyok készítik.

Óbesenyőbe 1738-ban érkeztek a bolgárok püspökükkel, Nikola Sztaniszlavovval. Katolikus bolgárok voltak Észak-Bulgária paulikánus falvaiból, a török erőszak elől menekültek. Az osztrák birodalom az elnéptelenedett területekre telepítette őket, melyeket ők hamarosan virágzó kertekké varázsoltak. Kopár mezőkre érkeztek, az életet teljesen elölről kezdték. Nikola Sztaniszlavov püspök a pápához fordult anyagi támogatásért, hogy a faluban házat emelhessenek Istennek. A templom néhány év múlva el is készült. Kéthetes ünnepelés előzte meg felszentelését 1743-ban. Két évvel később már iskolájuk is volt. Századokon át az anyaországtól teljesen elszakítva éltek, de a bánáti bolgárok megőrizték bolgár nyelvjárásukat, ünnepeken felöltik szép színes viseletüket, bolgár népdalaikat éneklük, a templomban is bolgáruul énekelnek, és bolgár nyelvű prédikációkat hallgatnak. Óbesenyőben mintegy 5000 lélek él, nagyon kevés közöttük, aki nem bolgár, de még ők is elsajátították a bolgár nyelvjárást, mert a faluban ez az érintkezés nyelve. Az iskolában fakultatív formában bolgár irodalmi nyelvet is oktatnak. Egyre több fiatal Bulgáriában folytatja tanulmányait.

Az ünnep szentmisével kezdődött a bolgár katolikus templomban. Az épület bejáratánál, a belső

oldalon egy, a bolgárok ideérkezését ábrázoló dombormű, illetve egy emléktábla található a papok és a kántorok nevével. Köztük felfedeztem a vonaton megismert férfi, Topcsov családját; őseik éneke száz éven át kísérte az istentiszteleteket. A templom fényben úszott, és friss virágokkal volt feldíszítve. Az ünnepi hangulatot fokozta a gyerekek és az ifjak szép régi népviselete. Az imádkozó emberek latin betűs, a helyi bolgár nyelvjárásban íródott Bibliákat tartottak kezükben. Templomi kórus egészítette ki az orgona hangját. Ez a szentély mindenkor összetartotta az itteni bolgárokat, s ma az egyetlen hely, ahol csak bolgáruul beszélnek és énekelnek. A templomi szertartás után az ünneplő tömeg az iskolához vonult, ahol emléktáblát lepelleztek le a 250 éves jubileum alkalmából. Délután a több mint 400 tanuló nevelő iskola diákjai tartalmas műsort adtak. Énekeltek, táncoltak, szavaltak. A színpadon egy csengő gyermekhang lelkesen idézte Vazov mindnyájunk számára kedves szavait: „bolgár gyerek vagyok”. A diákok bolgár irodalmi nyelven adták elő a dalokat és a verseket, de nem feledkeztek meg a helyi folklórról sem. Lehet, hogy csak nekem tűnt úgy, hogy amikor a gyerekek a színpadon saját dalaikat énekeltek, melyeken felnőttek, sokkal magabiztosabbak, ügyesebbek és ünnepelesebbek voltak.

*Jöjjünk össze
Mi mind, bolgárok,
Fogjunk kezet
S mind énekeljük:
Nosza, rajta, ki csak akar,
Miközénk hadd jöjjön.*

Ezt a dalt a bánáti bolgárok himnuszának is nevezhetjük. Gyakran énekelik, a belőle áradó összetartozás-érzés századok óta tartja bennük a lelket. Erős bolgár identitástudatukat számos literátor és honfi támogatja (talán ezek a nemzeti újjászületés korából származó szavak a legmegfelelőbbek esetükben), akik gyűjtik a bolgár folklórt, írnak a bolgárság múltjáról, és büszkeséggel beszélnek hőseikről.

Szívélyes vendéglátóim – Pitjo és Margitka – egész nap törődtek velem. Kora reggel a templomba menet Pitjo büszkén mutatta meg a falut. Fasorokkal övezett széles utcáit, takaros házait. Bemutatott a földijeinek és a vendégeknek. Érdeklődéssel faggattak magyarországi életünkről. Este is sokáig beszélgettünk, bár hosszú és fárasztó nap várt ránk. Pitjo bolgár, Margit pedig magyar. Ők is kifejezték értetlenségüket, hogy miért kerülnek szembe egymással az emberek nemzetiségi vagy más különbözőségek miatt. (Mennyire más volt ez, mint az a kellemetlen érzés, amely Kelet-Európa határain marad az emberben még mindig. A határőrök kérdéseiket szinte arcodba lövik, rövi-

den, durván, gyanakvással tölti el őket minden szokatlan. Bolgár? Romániába megy? Magyarországról jön? Miért? Mennyi időre? Kihez? Mennyi pénze van? Sokkal készségesebbek voltak azok az egyszerű emberek, akik segítettek, útbaigazítottak.)

Indulásomkor az energikus iskolaigazgató arra kért: írjon rólunk – nem dicséretet várok, írjon le bennünket olyannak, amilyennek látott. Ez a nap valóban maradandó emléket hagyott bennem. Azt gondolom, minél több bolgárnak szerte a világon tudnia kellene Óbesenyő lakóiról, akik olyan élet-erős gyökeret eresztettek új lakóhelyükön, hogy a

sors csapásai ellenére, amely hol az egyik, hol a másik állam területére sodorta őket, immár évszázadok óta nem veszítették el nemzeti hovatartozásukat és nyelvüket. Itt, az egyik legrégebbi bolgár iskola előtt, ismét meggyőződhettem az ősi igazságról, hogy a népi tudatot, nemzeti érzést a tudás és a hit őrzi meg – bennük maradt fenn a nép emlékezete, belőlük ered önértékük és önbecsülésük, s rajtuk keresztül érezzük, milyen mélyre nyúlnak gyökereink.

Fordította: N. Juhász Anna

A bolgár etnikumhoz tartozó etno-kulturális csoportok közül néhány Bulgária határain kívül él. Ez természetes előfeltétele azoknak az asszimilációs folyamatoknak, melyeknek eredménye az etnikai eredet és az identitástudat eltérése lehet. A számtalan tényező közül, melyek közvetlenül vagy közvetve hatással vannak e folyamatra, a vallást, a nyelvet, a folklórt és a személyneveket emelném ki.

Értekezésem tárgyát néhány olyan csoport képezi, amelyek eltérnek a bolgár etnikumhoz való tartozás „klaszszikus” felfogásától. Közéjük tartoznak a bánáti bolgárok, a Golo Bardo és a beszszarábai bolgár-gauzok.

A bánáti bolgárok a Bánáti síkságon élnek, amely három ország – Románia, Jugoszlávia és Magyarország – területén fekszik. A bolgárok itt összefüggő közösségekben, bolgár falvakban élnek. A csiproveci felkelés után, mintegy 300 évvel ezelőtt hagyták el Bulgáriát. Először a Dunától északra telepedtek le, később pedig Erdélyben, ahol ma is élnek. Nagyobb részük a kereszténység paulikánus szektájához tartozott, ami rányomta bélyegét a bánáti bolgárok népköltészetére. („Paulus lánynak párja nincsen.”) Ma bolgárjku katolikusok. Családnevük tipikusan bolgár – Mircsov, Ivanov, Kalcsov stb. Sok sajátos, vallással kapcsolatos keresztnevük van – Rafael, Doloresz stb. Néhány dalukra, táncukra, szokásukra hatottak a környező etnikumok – magyarok, szerbek, románok, de bolgárul adják elő, és az ősi bolgár folklórhoz tartozónak érzik őket. A bánáti bolgárok sorsa különböző a három országban. Míg Romániában az utóbbi 50 évben gyakorlatilag nem zajlott le asszimilációs folyamat, Magyarországon szinte teljesen beolvadtak, Jugoszláviában pedig jelenleg folyik egy új nemzetiség – a „paulikánus” létrehozása (tipikus jugoszláv modell alapján). E folyamatokra magyarízatot ad a környezet, amelyben élnek, és az adott állam velük szemben alkalmazott céltudatos politikája. Magyarországon a legfőbb ok a katolikus vallású nemzetekkel való évszázados, még az osztrák-magyar időkől kezdődő együttélés. Jugoszláviában a közelmúltig a bánáti bolgárok származását senki sem vitatta. Bizonyos idő óta azonban, főleg az államapparátus részéről, kifejezésre

jut az a felfogás, hogy ez a népcsoport nem bolgár, hanem paulikánus.

Mi a helyzet Romániában? Az ötven évvel ezelőtti népszámlálás északi szomszédunknál nagy létszámú bolgár kisebbség jelenlétét mutatta ki – főleg Észak-Dobrudzsában, Bukarest környékén és a Duna egész északi partján. A craiovai szerződés után (amelynek értelmében Bulgária visszakapta Dél-Dobrudzsát és lakosságcsereét hajtott végre) a

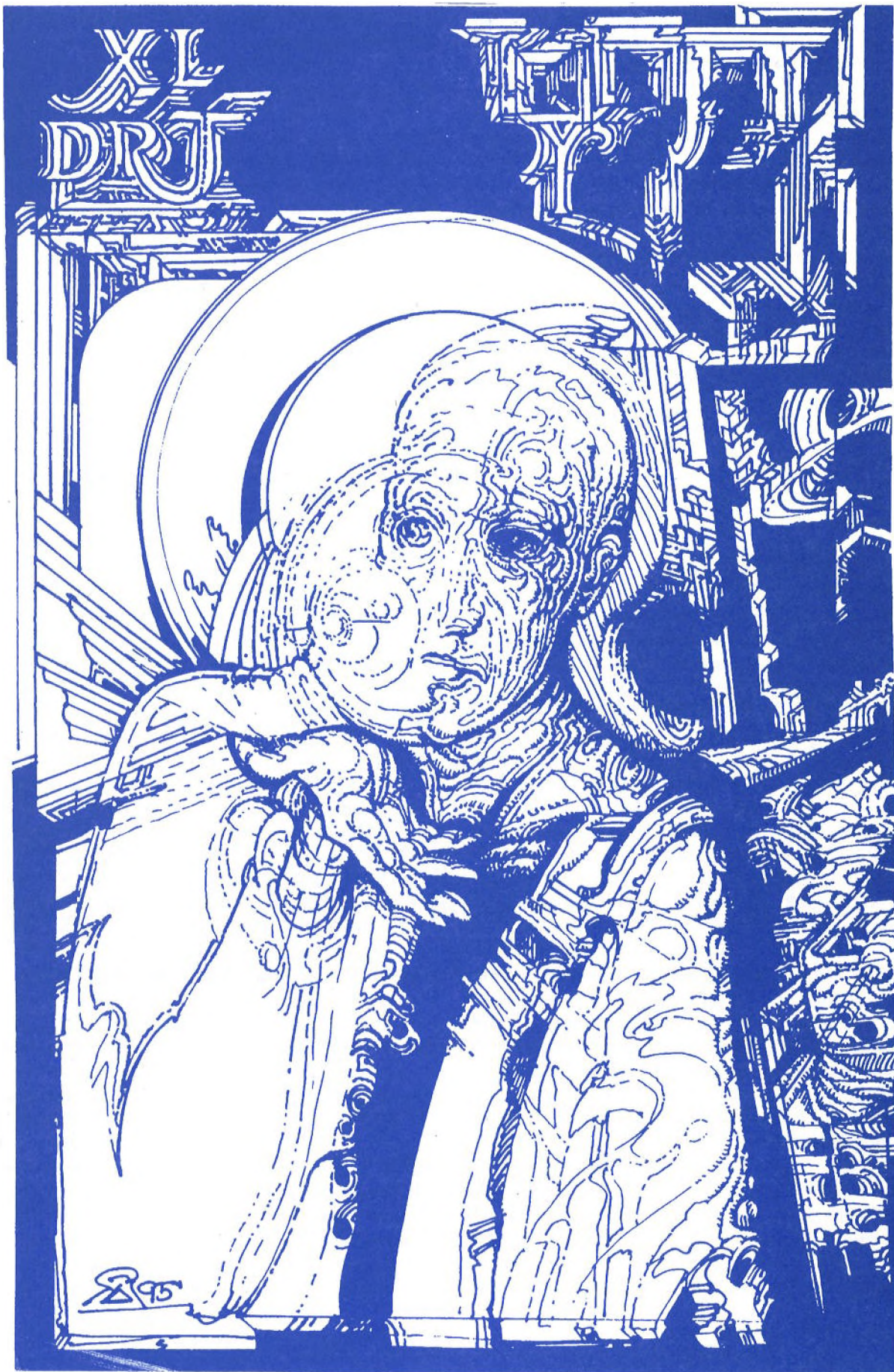
román állam megkezdte a Romániában maradt bolgár lakosság tervszerű beolvastását. Ez magában foglalta a névcserét, a nyelvhasználat tilalmát, sőt a kitelepítést is, hogy lakásokat szabadítsanak fel a Dél-Dobrudzsából áttelepülő románok számára. A Bánátban élő bolgárok

EMIL MILANOV

Elfelejtett bolgárok

hoz, akik lényegesen nagyobb számú magyar és német kisebbség között élnek, teljesen más hatalom viszonya – ők majdnem mindenkor tanulhatták nyelvüket, sosem vonták kétségbe bolgár származásukat. Ez a megkülönböztető politika napjainkban is folytatódik – amíg a bánáti bolgároknak saját képviselőjük van Románia parlamentjében, a bukaresti székhelyű, *Testvériség* bolgár egyesület (amely mindenekelőtt a havasalföldi bolgárokat egyesíti) bejegyzése közel két éves pereskedés után történhetett meg. Mindennek eredményeképpen a két évvel ezelőtti népszámlálás szerint Romániában kevesebb mint 11 ezer bolgár él, s ebből 9 ezer a Bánátban. Ez a tény, bármennyire is nélkülöz minden hitelességet*, a tartós, céltudatos asszimilációs politika eredményét bizonyítja – a legtöbb bolgár faluban bolgárul már csak a 60 év fölöttiek beszélnek (Branest), még a vallási különbség sem mentette meg a katolikus bolgárokat a Bukaresthez közeli Csoplja és Popest falvakban. A magyar kisebbséggel összehasonlítva, bár egyenlő jogait törvény biztosítja, a gyakorlatban a bolgárság gyökeresen más megítélés alá esik – amíg a magyarok igényt tartanak magyar nyelvű egyetemre, a bolgárok a Bánáton kívül csak két faluban tanulhatják nyelvüket – Valja-Dragulujban és Balenben. Itt kell megemlítenünk az anyaország szerepét. Számtalan példa van arra, hogy a hivatalos politika etnikumszervező szerepet játszik. A bolgár állam csak az utóbbi néhány évben mutatott

*Csupán Balen és Izvoarele falvakban, melyekben bolgárul beszélnek, mintegy 8 ezren élnek, s a *Testvériség* bolgár egyesület szerint Romániában a bolgárok száma nem kevesebb mint 200 ezer.

valamiféle érdeklődést a Romániában élő bolgárok iránt – ösztöndíjakat ad a bolgár felső- és középfokú oktatási intézményekben, és nyaralási lehetőséget biztosít a tengerparton és a hegyekben a gyerekek számára. A Jugoszláviában élő bolgárokkal az államunknak még nem sikerült kapcsolatot teremtenie.

A Golo Bardo-i bolgárok – autochton lakosság Albániában – Debar városától (Makedónia) délnyugatra élnek a hegyekben, néhol Albánia főbb útvonalaitól távol. Az uralkodó vallás az iszlám. Mivel 1957 után mindenfajta vallásos szertartást betiltottak, a szentélyeket lerombolták, talán helyesebb azt mondani, hogy az ottani bolgárok muzulmán származásúak. A nyelv, amelyet beszélnek, a legnyugatibb bolgár dialektusok közé tartozik. A nők és a gyerekek többsége számára ez az érintkezés egyetlen eszköze, mivel albánul nem tudnak. Népszokásaik, dalaik és táncaik bolgár jellege vitán felül áll. Érdekességként megemlíthetjük a martenicák viselését. Más kultúrák alig hatottak rájuk. Családnevek között előfordulnak bolgár szótövekből képzettek (Tolja, Macska, Kurti), muzulmán hangzásúak (Karaibrami, Szadiko, Ajazi) és albánok (Rama, Klevisz, Keli). Személyneveikkel is hasonló a helyzet – vannak köztük bolgár, latin, muzulmán és albán eredetűek (Dafina, Edlira, Alketa, Iszmet, Ikbale, Hairija). Itt kell megemlítenünk, hogy amikor Bulgáriából érkezett bolgároknak mutatkoznak be, feszegetve ejtik ki nevüket vagy úgy alakítják, hogy bolgáros hangzást kapjon (Ardjan Kocsi – Adrian Kocsev, Alketa Hadzsijaja – Keti Hadzsieva) – e tény már önmagában is jellemzi a lakosság identitástudatát. Albániában keresztény bolgárok is élnek a Preszpai tó nyugati partvidékén és Korcsa város környékén. Albániában csak az összefüggő közösségekben élő bolgárok száma, Szpasz Tasev szerint, aki az elmúlt években több expedíción is részt vett, 40 ezer körül van, a muzulmán és a keresztény bolgárok aránya pedig 3:1. A keresztény bolgárok túlnyomó része, a Jugoszláviával kötött kétoldalú egyezmény alapján irataiban makedónként szerepel, a muzulmán bolgárok pedig, akik elszigeteltségük és vallásuk miatt kívül estek a jugoszláv politika látókörén, albánként vannak bejegyezve.

Mi a helyzet önmeghatározásukkal? Míg a keresztény bolgárok számára a makedón és a bolgár szinonimák, s egyformán kötődést tanúsítanak mind Makedónia, mind Bulgária iránt, a muzulmán bolgárok számára a nyelv, amelyet beszélnek, bolgár, s csupán irodalmi változatának megismerése után pontosítják, hogy a makedón nyelvjárást beszélik. Bolgároknak vallják magukat.

Hogy viszonyul hozzájuk az albán állam? A szomszédos Görögország és Jugoszlávia helyi sőt a határaikon túl élő bolgárokkal szemben alkalmazott céltudatos asszimilációs politikájától eltérően Albániában nyoma sincs erőszakos asszimilációs politikának. Az, hogy mind a mai napig nem ismerték el hivatalosan a bolgár kisebbség létezését, mégis meghozta eredményét – számos falu, különösen Dél-Albániában (például Bobostina, Korcsanszko) már elalbánosodott.

Mi a szerepe a bolgár politikának? Az utóbbi időben társadalmi szervezetek érdeklődést mutatnak az ottani bolgárok iránt, az állam pedig ösztöndíjakat biztosít a Bulgáriában való tanuláshoz, ami idővel kétségtelenül meghozza eredményét.

A bolgár-gagauzok (a rövidség kedvéért a továbbiakban a „gagauz” népvétet használom) ma elsősorban Bulgáriában, Moldáviában és Ukrajnában élnek. Én mindenekelőtt a Besszarábiában élő gagauzokkal kívánok foglalkozni. A gagauzok összlétszáma ma mintegy 200 ezer, közülük 150 ezren élnek Moldáviában és 50 ezren Ukrajnában. A többi bolgárral együtt vándoroltak oda elsősorban az üldözések elől, a török hódoltság idején és az orosz-török háborúk után a XVIII. század végén és a XIX. század elején. Közülük sokan a bolgárokkal közös falvakban telepedtek le, s idővel már csak a fertályok neve maradt bolgár vagy gagauz, a falu nyelve vagy bolgár, vagy gagauz lett. Például Tasbunar faluban (Kamenka, Izmaili körzet) van ugyan gagauz fertály, de valamennyien bolgáruul beszélnek, és fordítva, Komrat városában (Moldávia) van bolgár fertály, de csak gagauzul beszélnek. Századunk harmincas éveig gagauzoknak csak szomszédai nevezték őket „gagauz” nyelvük miatt, melyre a török szókincs és a bolgár nyelvtani sajátosságok jellemzőek.

A gagauzok pravoszlávok, dalaik, táncaik és szokásaik megegyeznek a bolgárokéival, s legtöbb szertartásukat bolgár nyelvű énekkel kísérik. Családneveiknek bolgár töve van, s általában a végződésük is az – Sztojnov, Duskov, Sztanov, Sztamat, Tanaszoglo. Keresztneveik nem térnek el a szláv nevektől, de orosz hatást mutatnak – Larisza, Olga, Sztepan.

Az első világháború után Besszarábia Romániához került, s az állam lépéseket tett a bolgárok és a gagauzok szétválasztására, pedagógusokat hívtak Törökországból, akik török nyelvet kezdtek tanítani, melynek eredményeképp néhány falu nyelve mára a török hatására megváltozott. A hatvanas években a Szovjetunióban felújították az új nemzetiség kialakításának szándékát – (cirill betűs) gagauz írást vezettek be. Ma Moldáviában Török-

ország aktív közreműködésével a cirill írást latinnal helyettesítik, úgy változtatják meg a nyelvtani szabályokat, hogy a török nyelv szabályaihoz közelítsék őket. Egy évvel ezelőtt sikeres népszavazást tartottak, és a Gagauz Köztársaság (Gagauz eri)* Moldávia keretein belül saját parlamenttel, kormánnyal és köztársasági elnökkel létrejött. Ukrajnában, éppúgy mint Moldáviában, a gagauzok gagauz öntudattal rendelkeznek, de a cirill betűs ábécét használják és nem mutatnak affinitást Törökország iránt. A Havasalföld és Moldva egyesülése (1860–1861) után Tavriába (az Azovi-tenger vidékére) települt, majd az októberi forradalmat követő kulákdözések következményeként Szibériába internált (ma Dél-Oszétiában élő) gagauzok ma is bolgárnak vallják magukat, ugyanúgy, mint azok, akik nálunk maradtak és ma Várna környékén és Dél-Dobrudzsában élnek.

Hogy viszonyul a bolgár állam a gagauzok etnikumának megváltozásához? Az utóbbi években mintegy 20 egyetemi hallgató és néhány aspiráns folytatja tanulmányait Bulgáriában. De Bulgária mint állam mind a mai napig nem foglalt határozottan állást a gagauzokkal kapcsolatban, akik többször is támogatást kértek hazánktól személyesen és segélyfelhívásaikban az 1991-es véres események idején és azután is.

Mit csinál Törökország? Az elmúlt néhány évben mintegy 200 egyetemistát fogadott, legtöbbjük azonban, elsősorban kollégáik vallási zaklatásai miatt megszakította tanulmányait és hazatért. Sokan közülük nálunk keresik a lehetőséget tanulmányaik folytatására. Talán ez készítette Törökországot az utóbbi időben taktikája megváltoztatására – a török politika figyelme a gagauz közösség körében kifejtett tevékenységre irányul.

A vallás, a nyelv, a személynevek és a népszokások olyan tényezők, amelyek kijelölik az etnikai közösségek „határait”. Ha közülük néhány hiányzik, létrejön az előfeltétele, hogy az etnikai identitás megváltozzék. Ez, természetesen, megtörténhet a fent említett összes tényező megléte esetén is. Erre példa a „makedón nemzet” létrehozása. Mégis, ha fontossági sorrendet kell felállítani ezen tényezők között, első helyre kétségtelenül annak az állam-

nak a hozzáállását tenném, amelyben az adott közösség él – és az anyaországét. Céltudatos, tartós asszimilációs politika hatására és az anyaország megfelelő fellépésének hiányában néhány nemzedék alatt a határok elmosódnak. Az objektív tényezők között, amelyek egy ilyen folyamatnak kedveznek, első helyen említeném meg a többség és a kisebbség vallásának egybeesését, másodjára – a szokásokat, végül a nyelvet és a névhasználatot. Minél nagyobb egy közösség és minél egységesebben, „kompaktabb területi eloszlásban” él, annál hosszabb időt igényel identitásuk megváltoztatása. S mivel a történelem tanúsága szerint végtelesen hosszú ideig tartó asszimilációs politika elképzelhetetlen, világos, hogy egy elég nagy, összefüggő közösség esetében az asszimiláció sikerelenségre van ítélve. Ha viszont az anyaország lemond egy adott közösségről, és az állam, amelyben az él, kihasználja ezt a tényt, villámgyors eredményeket érhet el. Ilyen hozzáállás eredményeként egy évszázadokon át fennmaradt egységes etnikum lehet, hogy másképp kezdi meghatározni önmagát. Szerintem éppen ezzel magyarázható a Romániában, Törökországban és főleg a Jugoszláviában és Görögországban élő bolgárok beolvadásának a felgyorsulása. Közismert tény a Görögországból menekült negyvenezer bolgár Jugoszláviába küldése a második világháború után, vagy az a politika, amely a Pirini Makedóniában élő bolgárokat makedónként jegyezte be. A másik véglet Magyarország és Törökország. Gazdasági és katonai erejének következtében az utóbbi a török nyelvű vagy muzulmán vallású nem török lakosságra is törekszik befolyását s hatalmát kiterjeszteni a balkáni és a hajdani szovjet köztársaságokban.

A „klasszikus felfogás” szerint a bolgár etnikumhoz való tartozásra jellemző jegyek némelyikének hiányában a meglévőkhöz való makacsabb ragaszkodás figyelhető meg, minden esetben. Például a bánáti és a Golo Bardo-i bolgárok katolikus, illetve muzulmán vallásuk miatt jobban ragaszkodnak nyelvükhöz és szokásaikhoz, a gagauzok pedig – pravoszláv vallásukhoz és népszokásaikhoz.

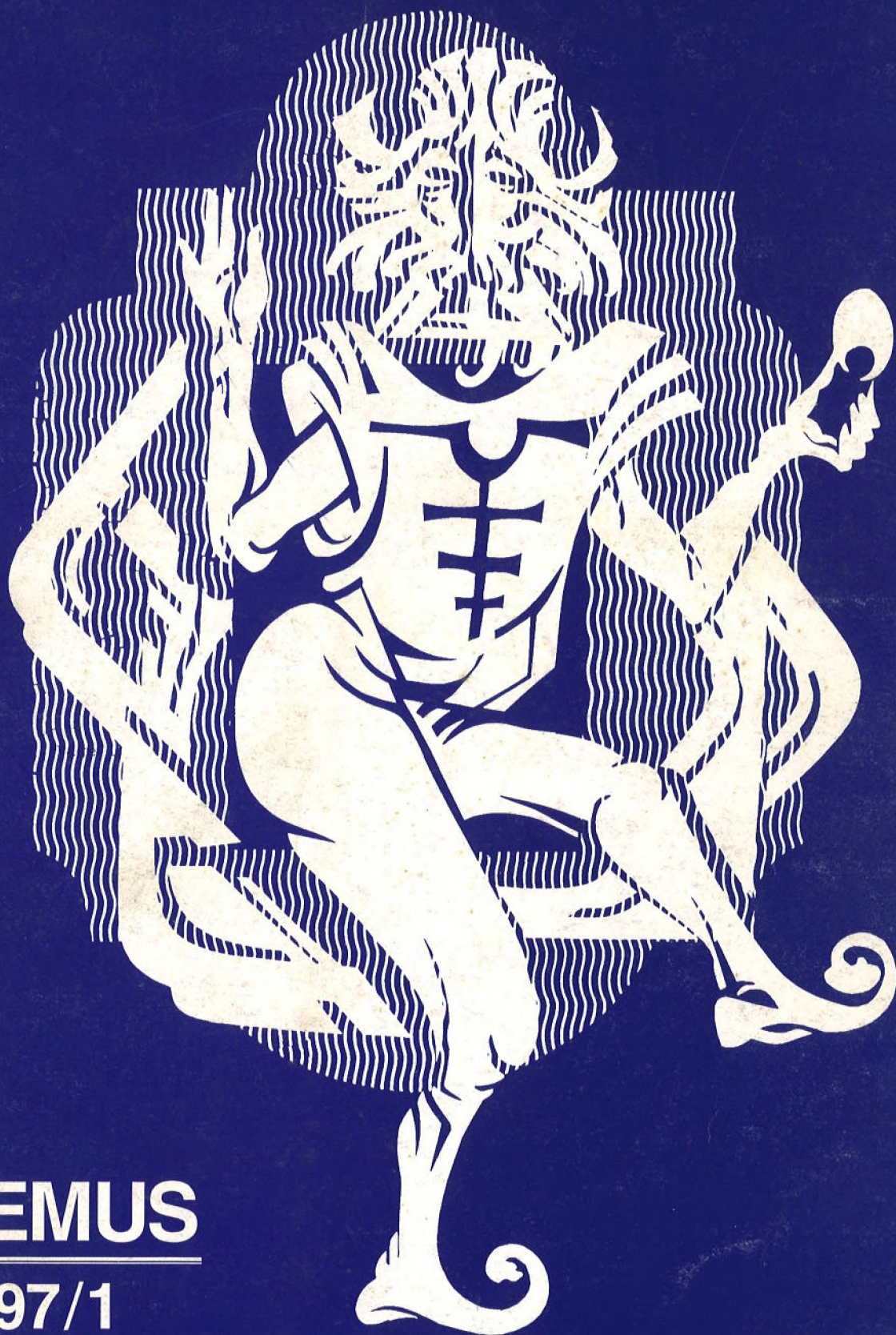
N. Juhász Anna fordítása

*A köztársaságban négy hivatalos nyelvet ismernek el, ezek egyike a bolgár, a szláv írásbeliség napját pedig hivatalos ünnepé nyilvánították, és ünnepélyes keretek között emlékeznek meg róla.

ROSEN RUSEV (1969) "BUFO"

271

HAEMUS

1997/1

Bolgár-magyar társadalmi és kulturális folyóirat